स्वप्न : स्वप्नँः

ॐ द्वमाली

भाषा अनुसन्धान

झीगु भाय् : झीगु खँग्वः

(१०९३ यागु श्रेष्ठ सिरपा प्राप्त)

इन्द्र माली

पिकाक:—

मां भाय् मूलुखा

पोखरा ।

(सफूया हामा च्वमि)

मू : १०।–

छापा

१०९८

थाकू :

चांमुन्द्रा प्रेस, यट्खा त्वा, यें ।

पिकाक पाखें

"ख्रीगु भाय् : ख्रीगु खँग्वः" मां भाय्या मूलुखायागु थ्व दकले ह्नापांयागु पलाः जक मखु नेपाल भाषाया भाषा शास्त्रीय अध्ययनयागु नं दकले ह्नापांयागु पलाः खः । थ्व पिकाय् खंगुलिं जिपिं साप लय्ताना च्वंगु दु ।

नापं थ्व सफू पिकाय्‌त पासा आनन्दराज मुल्मीजुं थः दिवंगत पिता प्रेमराज मुल्मीयागु नामं १५००।– दां बिया दीगुलिं, वय्‌कःयात नं जिमिगु पाखें धन्यवाद देछाया च्वना ।

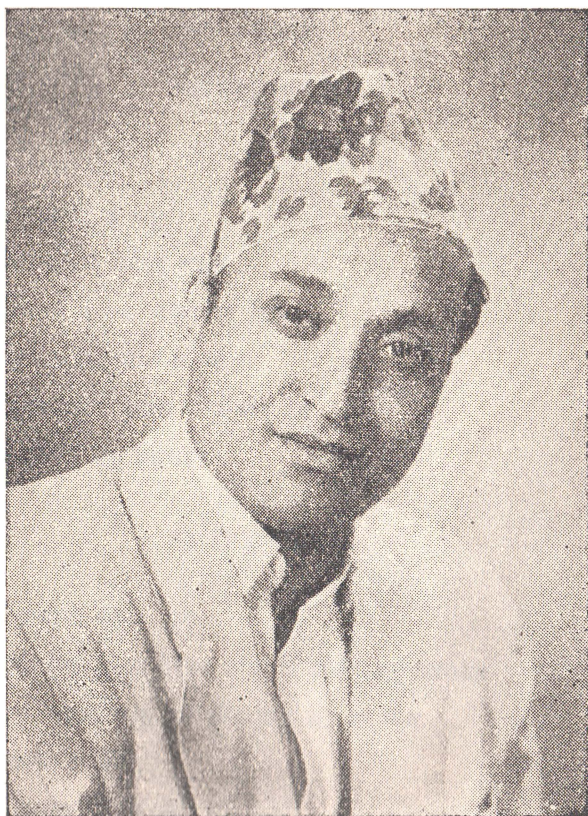
मां भाय् मूलुखा

पोखरा ।

संकेत चित

>(पाखें) वःगु, विकसित जूगु, उत्पन्न जूगु < वइ, उत्पन्न जुइ, बिकसित जुइ

ने. भा.	नेपाल भाषा
प्रा. का.	प्राचीन काल
मा. का.	माध्यमिक काल
प.	पहरी
हि.	हिन्दी
सं.	संस्कृत
प्र.	प्राकृत
ने.	नेपाली भाषा

दिवंगत प्रेमराज मुल्मी

धलःपौ

भूमिका : डा. कमलप्रकाश मल्ल

भ्कौगु भाय्

१. नेपाल भाषा

२. नेपाल भाषा : छु वसु

३. लिच्छवि कालय् नेपाल भाषा .

४. गुरूङ भासय् नेपाल भाषायागु किचः

५. हिमाली खलःया भाषा व त्यासा

६. नेपाली भाषायात नेपाल भाषायागु देन

७. पहरी भाषा : छगू अध्ययन

भ्कौगु खँग्वः

१. नेपाल भाषाया खँग्वः धुकू

२. 'ध्वनि प्रक्रिया' दुनेया नेपाल भाषा खँग्वःलय् छगू अध्ययन

३. भानुभक्त छचला तःगु सत खँग्वःयागु छगू अध्ययन

४. भाषाशास्त्री व खँग्वः

५. नेपाल भाषाय् 'र' व 'ल'

६. ज्याल खँग्वः छगू अध्ययन

७. ज्याल खँग्वःयागु अध्ययन छगू तँसा

भूमिका

गुगु भाय्यात नेपाल सम्बत् ५०० (इस्वी सन् १३८०) यां लिपा 'नेपाल भाषा' धकाः उगु ईया अभिलेख व सफुती धैतल, अले गुगु भाय्यात नेपाःगालं पिनें वःपिसं व विदेशीतय्सं 'नेवारी' धकाः ने. सं. ८८० लिपा धाय्गु यात व भाय्यात नेपालया इतिहासया प्राचीन इले (ह्लापां निसें नेपाल सम्बत्या पलिस्था मजूतले) व नेपाल सम्बत्या ह्लापांया ५०० दँ तक छु नामं अनौपचारिक बाय् औपचारिक कथं ह्लसीका तःगु खः उकिया आःतक छुं प्रामाणिक दसि मलूनि। अथेजूसां थ्व भाय् ह्लाइपिंगु नेपाःगाया प्राचीन इतिहास व संस्कृतिनाप दुगु स्वापू थनया आःतक लुयावःगु प्राचीन अभिलेखं यच्चुक क्यनाच्वंगु दु। थनया अभिलेखे उल्लेख जूगु आपालं अनार्य नां (थाय्, खुसि, लःया मुहान, मनूया नां, जगात, बस्तु व बस्तिया नां) या नेवाः भाषा नाप तप्यंक स्वापू दुगु निर्विवादकथं सीदु। उकें थ्व भाय् ह्लाइपिं नेपाःगाले प्रागऐतिहासिक इलंनिसेंया बासिन्दा खः धैगु खँय् प्रामाणिक दसि खने दु। विद्वामतय् दथ्वी (स्वदेशी बाय् विदेशी) थ्व खँय् निगू मत खने मदु। बेलायतया एशियाली-नृतत्व-विद् प्राध्यापक क्रिष्टोफ फोन फ्यूररहाइमन्डोर्फया धापूकथं–

No doubt immigrants from India as well as from Tibet have at times exerted a considerable influence on Newar culture, and some of them have ultimately been absorbed into Newar society, but there is every reason to believe that the bulk of the Newar people has been settled in the Nepal Valley

since prehistoric times."[1]

नेपाःगाःया आदिवासी नेवाःत जूगुलिं थनया थाय्-बाय्या नांनाप जक मखु ध्व देशया नांनाप हे नेवाःतय्‌गु तप्यंगु स्वापू दुगु जुयाच्वन। 'नेपाल' खँग्वःया व्युत्पत्तिया विषये मतैक्य मदुसां 'नेपाल' खँग्वःया 'नेवाल' बाय् 'नेवार' खँग्वःनाप दुगु स्वापूयात अस्वीकार सुनानं याःगु खने मदु। इतिहास शिरोमणि स्वर्गीय बाबुराम आचार्यजुया धापूकथं—

" 'नेपाल' शब्दको उत्पत्ति 'नेवार' शब्दबाट बनेको हो। महाभारतदेखि आर्य र लिच्छवि सम्पर्कले गर्दा रेफको 'ल' भयो। ... संस्कृत भाषामा प्रयोग गर्दा खेरि 'नेवार' शब्दको ठाउँमा 'नेपाल' शब्दको प्रयोग गरे।"[2]

थ्वयां यक्को न्ह्यः निह्म प्रकाण्ड विदेशी नेपालविद्‌तय्‌सं नं थुजोगु हे मत व्यक्त याना तःगु खने दु। फ्रान्सया प्राध्यापक सिल्वाँ लेवीजुं नेपाल सम्बन्धी च्वःगु सफुती च्वेंदीगु दु—

"... their name (Newar) is directly connected with the very name of Nepal, either it derives its origin from the word Nepala, or that Nepal owes, on the contrary, her name to a Sanskrit adaptation of the local ethnic group."[3]

अथे हे प्राध्यापक राल्फ लिल्ली टर्नरजुं थःगु प्रख्यात शब्दकोशय् थ्वया दीगु दु—

---

१. Christoph von Furer-Haimendorf, "Elements of Newar Social Structure," Journal of the Royal Anthropological Society, Vol 86, part 11, p. 15.

२. बाबुराम आचार्य र उहाँका कृति, 'प्रश्नोत्तर' सं. धनवज्राचार्य कीर्तिपुर, (त्रिभुवन विश्वविद्यालय, २०२९), पृ. ६७।

३. Sylvain Levi, Le Nepal (Paris : 1905), Vol I, p. 222-223.

"नेपाल nepāl, the country of Nepal... (cf. Late Sk. Nepāla Sg. the country, pl. its people; this may be a sanskritization of newar, or the latter may be a later (EH or Bi) of nepāla–; see newār, newāri).

"नेवार newār, pop. nyār. A man of the Newar tribe... (orig. a Bi or EH form (with–r–>–l–) of Sk nepāla m.; PK. nevāla–m. see also nepāl, newāri)."[१]

'नेपाल' वा 'नेवार' खँग्वलं'नेपाल' दुगु खः वाय् 'नेपाल'(संस्कृत) खँग्वलं 'नेवाल' (प्राकृत) व 'नेवार' (विहारी वाय् हिन्दी) दुगु खःधँगु खँ विवादास्पद हे तिनि । 'नेपाल' खँग्वःया उल्लेख जूगु ऐतिहासिक दसि समुद्रगुप्तया प्रयागया प्रशस्ति (सन् ३३५–३७६) दुसा 'नेवार' खँग्वः उल्लेखजूगु न्हापाँ पुलांगु ऐतिहासिक दसि खः यें लायकुली प्रतापमल्लया बहुभाषी अभिलेख (ने. सं. ७७५ इस्वी १६५४)। दसि कथं 'नेपाल' शब्द न्हापा 'नेवार' शब्द लिपा जूसां निगूया दथ्वी छगू ध्वनि जक पाःगु खने दु । 'प' 'ब' व 'व' ध्वनिया कथं उलि हे सती गुलि 'र' व 'ल' ।

'नेपाल' खँग्वः एक बचने देशबाची जूसा बहुबचने 'नेपाःमि' धँगु अर्थे प्रयोग जूगु दसि लिच्छवि जुजु वसन्तदेवं स्थापनायाःगु सन् ५१२ या टिष्टुङ्ग्या अभिलेखे नेपाःगाःया फुकं वासिन्दातय्त सम्बोधन यानाः 'स्वास्ति नेपालेभ्य' 'नेपाल बासीतय् कल्याण ज्वीमा' धँगु व्यहोरां 'नेपाल' धँगु खँग्वः नेपाःमिया अर्थे छुं मखुसां इस्वीया न्यागू- खुगू सदी पाखे प्रचलित ज्वीधुंकूगु खनेदु । नेपाःगाले दुने हे प्राप्त प्राचीन अभिलेखे थ्व व्यहोरा खने मदु । नेपाःगालं पिने टिष्टुङ्ग भेके प्राप्त वसन्तदेव व अंशुबर्मायाा सं. ३१ (इस्वी ६०७) या अभिलेखे जक थ्व व्यहोरा खनेदुगुलिं छह्म विद्वानया धापूकथं—

१. Ralph Lilley Turner, A Comparative and Etymological Dictionary of the Nepali Language (London : 1931), p. 353.

"नेपाल खाल्डोका सम्पूर्ण बासिन्दाहरू एउटै जातीय समुदाय भित्र सम्झिने प्रवृति जागृत भै अन्ततः नेपाल देशको नामले यिनीहरूको सामूहिक नामरूप नेपालीबासी 'नेपा:मि' 'नेवा:' भनिन लागेको अनुमान हुन्छ ।"[१]

नेपा:गा:या लिच्छवि, थकुरी, गुप्ता, वर्मा, आभीर, व मल्ल जुजु बाय् सामन्ततसें थ:त नेवा: धका: गनं गबलें मधा: । तर नेपा:या इतिहासया विरोधाभास छु धा:सां लिच्छवि, व थकुरीपिं थें तु मल्ल जुजुपिं व मल्लकाले नेपा:गाले बास याना च्वंपिं फुकं (खय्त बाहेक) 'नेवा:' जुया वन । थनया सामाजिक संगठने बिलीन जुया वन । अथे जूगुलिं थौंकन्हेया नेवा:त फुकं नेपा:गा:या आदिबासीतय् वंशधर अवश्य मखु । आदिवासी नेवा:तय् पाखें थौंकन्हेया नेवा:तय् पुचले छुं तत्व ल्यंपुल्यं दःसा व तत्व थ्व हे धका: धाय्गु मानवशास्त्रीय, सांस्कृतिक, सामाजिक वा मेमेगु प्रामाणिक आधार छुं मखु । अथेजूसां थौंकन्हेया नेवा:तय्सं ह्लाना वयाच्वंगु गुगु भाय् ख: व भाय् हे छगू क्वातुगु प्रामाणिक आधार ख: । थुकिं आदिवासी नेवा:त व थौंकन्हेया नेवा:तय् दथ्वी छुं मखुसां निदोदँया अतुत सम्बन्ध खनेदु । थ्व सम्बन्ध छगू पुस्ताया मेगु पुस्ता नाप दैगु सम्बन्ध थें मखय् फु– थ्व सम्बन्ध वशंवृक्षया मखय् फु । थ्व सम्बन्ध इतिहासया बिभिन्न इले बाय् ह्लिला: पिनें वैच्वंपिं छ्धीजूगु सहअस्तित्वया चिं जक नं खय् फु । तर साफ्रा भाय्या थ्व सम्बन्धं छु क्यनाच्वंगु दु धा:सा आदिबासी नेवा:त अवश्य नं सामाजिक व सांस्कृतिक दृष्टिकोणं आतिथ्य व सौहार्दपूर्ण समाजया पृष्टपोषक ख: । इमिके अ–नेवा:तेतनं नेवा: याना छ्वय्गु सामाजिक संगठन, अनेवा:तेय्त नं थ:गु संस्कृती थाय् बीगु व नेवा. भाय् ह्लाय् यक्यगु उदारता दु धैगु स्पष्ट खनेदु ।

'नेपाल भाषा' धैगु नां अनधिकारकथं सुं छपुचःचा मनुखं थ:यैथें छकोलं छ्यला ह्:गु मखु । थ्व नां छुं मखुसां ने. सं. ५०० निसें अतुतकथं न्यास: खुस: दँ सक प्रचलित जुया वैच्वंगु खँया अभिलेख व वाङमयया ऐतिहासिक साक्षी दु ।

१. हरिराम जोशी, नेपालको प्राचीन अभिलेख (काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान, २०३०), पृष्ठ ८९ ।

थाय् भाल धाःसा थ्व भाय्या इतिहास हे निदो दँ तक नेपालि च्वंपि नेपाले बुहा बयाः नेपाःमि जुया वंपि व च्वंपिगु प्रत्यक्ष इतिहास खः। उकें थुके दुथिनाः अन्वेषण याय्गु ज्या महत्वपूर्ण– भाषा, साहित्य, इतिहास, संस्कृति व नृतत्व फुकंका दृष्टिकोणं। थ्व भाय्या जातः प्वला स्वय्गु, थ्व भाय् गय् छधी जुल धैगु सीकेगु हे नेवाःतय्गु जक मखु नेपाःया इतिहास व संस्कृति गय् छधी जुल धैगु प्वला स्वय्गु खः। वेलायतया पौरस्त्य शास्त्रविद् डा. डेविड स्नेलग्रोभजुं धै वोथें—

"Now-a-days the term Nepalese has a far wider significance, indeed almost a changed meaning, but when we speak of Nepalese civilization, we can only mean Newar civilization."[१]

अझ स्पष्ट खँग्वलं इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्यजुं धै दोथें—

"गुर्खा जाति (खश, मगर तथा गुरूङ) नेपाली भिन्न पर्दछ; गुर्खा भिन्न नेपाली भटाउंदैन। श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहका नेतृत्वमा गुर्खा जातिले त्यस समयका नेपाली (नेवार)लाई विजय गरेर नयाँ राज्य बनाए तापनि यस नेपाली जातिका ललित कलात्मक सभ्यता र संस्कृतिबाट पराजित भई काठमाडौंमा राजधानी गरी स्वयम् नेपाली बनेका थिए। यस तरह संग गुर्खाहरूको सांस्कृतिक पराजय र नेपालीका सांस्कृतिक विजयले यो नेपाली राष्ट्र बनेको हो।"[२]

प्राचीन नेपाली जातिया मूल संस्कृतिया छगू आधार श्रोत नेपाल भाषा खः धाय्गुली छुं पाइमखु। थ्व मूल श्रोतया वैज्ञानिक अन्वेषण व अध्ययन आःतक जूगु खने मदुनि। गुगु स्थिति १५० दँ न्ह्यः ब्रायन हज्सनं थुकियागु अध्ययन याःगु खः वैत छपलाः न्ह्याकेगु कुतः अगष्ट कनरेडी पाखें जुल। स्टेन

---

१. David Snellgrove, 'Shrines and Temples of Nepal,' Arts Asiatique, VIII, I, 1961, p. 3.

२. बाबुराम आचार्य, 'नेपालको प्राचीन मूल संस्कृति,' संस्कृति, वर्ष १ अंक १ (नेपाल सांस्कृतिक संघ, श्रीपन्चमी २०१४), पृ. २।

कनोया सम्पावने पिदंगु सन् १९०९ या सँय् —बर्मा-कब्बाया भाय् सर्वेक्षणं व्व अध्ययनयात गाकं तिवः ब्यूगु खः । डेनमार्कया भाजु हाम्स ओरगशेनं क्लासिकल नेपाल भाषाया कोश, व्याकरण व स्वंगू कृति प्रकाशने हुयाः थ्व भाय्या गहन अध्ययन याय्गु परम्परा स्वना बिल । हज्सनया पण्डित् अमृतानन्दं हज्सनया लागि भनया प्रेरणां (इस्वी १८२८)स नेपाल भाषाया व्याकरण रचना याःगु दु । अनंलिपा स्वदेशी विद्वानमध्ये पण्डित् गुणानन्द (अमृतानन्दया हे वंशज) अमरकोशया आधारे १००० गू खँग्वःया संस्कृत-नेपाल भाषा कोश रचना याःगु दु गुगु निकोलाई मिनायफया पाखें हस्तान्तरण जुयाः अगष्ट कनरेडीं इस्वी सन् १८९३ स पिकया दीगु दु । थ्व भाषाया अध्ययन याय्त कुतः याःपिं न्हीगु युगया नेपाःमि विद्वानत मध्ये धर्मादित्य धर्माचार्य, शुक्रराज शास्त्री, आदिवज्र वज्राचार्य, पन्नाप्रसाद जोशी व निसधर 'हृदय' जुया मां उल्लेखनीय जू । अनंलिपा मा. लोकमानसिं, ठाकुरलाल मानन्धर, रत्नध्वज जोशी, प्रेमबहादुर कसाः, सत्यमोहन जोशी, इश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य, पुष्परत्न सागर, सूर्यबहादुर पिवाः पिंसं व्याकरण, कोश आदिया रचना व भाषा बिषय फुटकर लेख च्वयाः थुखे पलाः छिना दीगु दु ।

ठाकुरलाल मानन्धरजुया छ्पु निपु लेख व इश्वरानन्दजुया छ्पु निपु लेख त्वःताः स्वदेशी विद्वानत मध्ये ग्यसुलाःगु ज्या स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ व रमापतिराज शर्माजुया २०।२१पु लेखे जूगु खने दु । वेकःपिंलिसे इन्द्र मालीजुं थुखे पाखे पलाः छिना दीगु स्तुत्य जू । आःतक स्वदेशी विद्वानतय्सं नेपाल भाषाय् यानावया च्वंगु खोजपूर्ण ज्याय् आपालं परंपरागत कथंया भाषाशास्त्रे (Philology) आधारित हे खने दु– व्युत्पत्ति व तुलनात्मक भाषाशास्त्रे हे केन्द्रित, खँग्वः व अर्थ, खँग्वः व उत्पति, छगू भाय्या मेगु भाय् नाप स्वापू, भाय् सिमाय् नेपाल भाषा आदि विषये पाखे उपो आकृष्ट । थुकिया अपवाद रमापतिराजजुया अप्रकाशित भाषा सम्बन्धि लेख मुना हे जक खने दु । शर्माजुं Phonology व Morphology जक मखु Syntax पाखेनं ध्यान बिया दीगु दु । अथे हे ठाकुरलाल व इश्वरानन्दजुपिंसं डा. अष्टिन हेल नापं संयुक्त

रूपं पिकया दीगु छपु निपु लेखे Syntax पाखेनं मिखा ब्व:गु खनेदु। शुक्रराज शास्त्री निसें सत्यमोहन जोशी थ्यंकं ह्लापाया पुस्तायापिं भाषाशास्त्रीत कोशकार व वैयाकरण जक ज्वीत स्व:गु खनेदुसा आः क्रियाशील भाषाशास्त्रीत व्युत्पत्ति-मूलक व तुलनात्मक अध्ययन पाखे धेचूथें च्वं। थुकिया तुलनाय् विदेशी भाषा शास्त्रीतय्सं (अष्टिन हेल, रबर्ट शाफर, उर्लीका क्लोयवर व मेमेपिसं) विवरणात्मक भाषाशास्त्रया (Descriptive Linguistics) दृष्टिकोण व्याकरण व ध्वनि, वाक्य विन्यास व क्रियाया विशेष अध्ययन या:गु खनेदु।

नेपाल भाषाय् अन्वेषण यानाच्वंपिं नेपाली भाषाशास्त्रीतय्गु आ:तकं प्रकाशित अप्रकाशित कृतिया आधारे धाय्गु ख:सा थ्व अन्वेषणया सैद्धान्तिक पक्ष जक मखु प्रविधि पक्ष नं तसकं बमला:। मेमेथाय् जुयाच्वंगु भाषा वैज्ञानिक अध्ययन व अन्वेषण स्वया: क्वीसं याना च्वनागु ज्या सिद्धान्त व प्रविधिया दृष्टिकोणं छुं मखुसां पीदँ न्येदँ लिपा लाना च्वंगु खनेदु। उकें नेपाल भाषा विषय प्रकाशित लेख सफू ब्वनेबले पीदँ न्ह्योया काणे व तारापोरेवालाया सफू (सन् १९३१), Linguistic Survey of India (1909) बाय् बाबु-राम सक्सेनाया सफू (१९४१) बाय् भोलानाथ तिवारीया पाठ्यपुस्तक (१९५१) हानं दोहरे याना: ब्वना च्वनाला धैथें च्वना वय्फु। थथे जूगुया मुख्य निगू कारण खनेदु। छगू क्वीगु शिक्षण संस्थाय् भाषा सम्बन्धी पठन पाठनया परम्परागत आधार। अले महाविद्यालय व विश्वविद्यालय स्तरे भाषा विज्ञानया अध्ययन, अध्यापन, अनुसन्धानया परम्पराया सर्वथा अभाव। विशेष-कथं नेपाल भाषाया क्षेत्रे थ्व खँ उपयुक्त जू। उकें सिद्धान्त व प्रविधि नितांया औपचारिक शिक्षा-दीक्षाया अभावे गुलिनं ज्या जुया च्वन व थम्हं स:थे स्वविवेकं खंथे जुयाच्वन। ज्याया पूर्ति विधिवत् जूमजू सैद्धान्तिक लिधँसा छुं दु मदु स्वय्गु कुतः मजू। ह्लापाया पुस्तायापिं भाषाविद्त भाषायात व्याकरणे नियम-बद्ध याय्गु व भाषायात लिपिबद्ध याय्गुली हे थ:त अर्पण याना च्वंगु खनेदुसा लिपाया पुस्तायापिं भाषाविद्त थ:गु खोजे प्रविधि व सिद्धान्तया ब:मकासें जवेनं खवेनं धेचुला: ब्वांज्वीफुपिं लँजुवा: तथें खनेदु।

इन्द्र मालीजुं इलेब्यले च्वया दीगु १४ पु लेख मुना "फीगु भाय् : फीगु खँग्वः" नेपाल भाषाया भाषाशास्त्रीय अध्ययने छगू नाले मा:गु ह्लापांगु पला: खः। थुकी मुंगु लेख प्रकाशित व सुपरिचित खः। नेपाल भाषाया क्षेत्रे वेकलं बिया दीगु देनयात नाला: च्वसापासां थ्व सफूयात श्रेष्ठ सिरपालं सम्मानीत या:गुलिनं थ्व सफूया महत्व स्पष्ट जू। भाषाया व्युत्पत्ति, इतिहास, तुलनात्मक अध्ययन व खँग्वः पक्षे विभिन्न लेखं इन्द्र मालीजुया थ्व क्षेत्रे दुगु अध्ययन-शीलता व अभिरूचि यच्चुक खनेदु। पुलां पुलांगु अभिलेख व सफू जक मखु प्रकाशित सफू पत्रपत्रिकाय् पिदंगु ज्वलंया सजगता मालीजुया लेखे खनेदु। प:खा:, ऊया: व सत: आदि शब्द स्वैगु भाषां व:गु धैगु खँया प्रामाणिक ज्वलंजक थुकी संग्रह जूगु मखु; नेपाल भाषा मेमेगु ज:ला ख:ला भाय्नाप गुकथं स्वा:, थ्व भाय्यागु नां व इतिहासया मू मू पक्षनं थ्व सफुती मुंगु ज्वलनं उला बी धैगु आसा याना। नेपाली भाय्यात नेपाल भाषां ब्यूगु त्यासां नेपाल भाषाया खँग्वः धुकू गुलि समृद्ध धैगु खने दु। नेपाली भाषाया भाषाविद्तय् दथ्वी नेपाल भाषाया विषय (ध्वनि व खँग्वः) दुगु भ्रमया तर्कपूर्ण समीक्षा थ्व सफूया छगू विशेषता खः। मालीजुं थुलि कोछीक छिना दीगु ह्लापांगु थ्व स्तुत्य पला: लिचिला दीमखु धैगु भलसां थ्व ब:चाधंगु ह्लाथना थन हे क्वचायके।

कमलप्रकाश मल्ल

थाय्मदु, येँ
तछलाथ्वः ४, १०९८

नेपाल भाषा

१. नेपाल भाषा नेपा:यागु छगू आदि भाषा ख: । ह्लापां निसें थ्व भाषा जन भाषा बाय् देश भाषा व राज भाषा कथं वया च्वंगु ख: ।[१] उकिं न्ह्याथें ज्या:गु पका: व:सां थ्व भाषाय् चल: मवन । बरू छगू सशक्त म्वानाच्वंगु भाषाया दसु कथं थौं तक पला: न्ह्याज्याका वना च्वने फत । कारण थ्व भाय् जनता नापं विशेष याना ज्यामि वर्ग (Working Class) नाप हितु-हिना वया च्वंगुलिं ख: । थ्व भाषायागु जन्म गुकथं जुल थुकियागु लिस: बिइ अ:पु मजू । तर थ्व भाषा लिच्छवि युगय्हे विकास जुइ धुंकुगुलिं थ्वया सिकें यक्व न्ह्यो हे जन्म जुइ धुकुंगु खने दु । उबले जन साधारणं नवाइगु भाय् जुगुलिं मेगु भाय्यागु प्रभाव लाइगु नं स्वभाविक ज । भाय् परिवर्तन-शील ख:, गुकथं अ:पुल उकथं प्रयोग जुया वनी । नेपाल भाषा नं उकथं प्रयोग जुया वया च्वंगु दु । लिच्छवि जुजुपिसं थ:गु मां भाय् त्व:ता संस्कृत भाय्यात राज भाषायागु कारण जनता इमिगु भाय् मथुगुलिं जुइमा । संस्कृत भाय् नाप नेपा भाषां नेपा:गालय् मखु थ: गुठियार भाय् मार्फत ध्वडुगु जुइमा ।[२] लिच्छवितय्गु संस्कृत भाय् प्रति मोह नं याना:, नेपाल भाषाय् नं उगु इलय् छगू संक्रमण कथं ह:पा व:गु जुइमा: । गुकिया फल स्वरूप नेपाल भाषायात संस्कृत भाषां आपालं खँग्व:तय्‌त् बिया थ:गु मुक्क

---

१. स्वया दिसँ–पुलां पुलांगु साहासन । थन्यागु साहासन मुंका पिकाय्गु कुत: इतिहास संशोधन मण्डल; डा. डिल्लीरमण रेग्मी; धनबज्र बज्राचार्य, गौतमबज्र बज्राचार्य; हेमराज शाक्य; लीलाभक्त मुनकमि; योगी नरहरि; व मोहनप्रसाद खनालपिसं यागु दु ।

२. मेक्समूलर

प्रभाव लाके फत । थथे संस्कृतयागु स्यलागु मुक्क प्रभावं याना उबलेयागु समाजं संस्कृत वाङमय धःका थकुगु जक मखु छीगु संस्कारया विधि विधान फुक्क संस्कृत भाषाय् च्वया थकल । गुगु विधि विधान थौं तक नं संस्कृतया माध्यम हे ज्या छ्यलेयाना वया च्वंगु दु । उबलेयागु समाजय् संस्कृतं च्वये फैगु बाय् च्वयेगु कुतः तक हे ह्लाय् तप्पुकेगु खँ जू वन । अले साहित्य वा छु सृजना संस्कृत माध्यमं यानाः थःगु बौद्धिक परिप्रेक्ष्य ब्वयेगु व क्यनेगु याना हल ।

२. नेपाल भाषायागु छगू विशेषता एकाक्षर परिवारया खलः कथं नवाय् बले चिहाकेका छ्वयेगु खः । थ्व स्वभाव कथं याना खँग्वलय् परिवर्तन जुया खँग्वः थें खने दै । गुकियाना संस्कृत भाय्यागु खँग्वयात नुनाः थःगु हे पहचह कथं छ्यलेगु याना हल । थथे प्रयोग जूगु नेपाल भाषीतय्सं नवाइ-बले मे चातुइका वा चिहाकय्का नवाइगुलिं खः । थ्व हे कारणं याना संस्कृत भाय्यागु खँग्वयात थःगु ध्वनि कथं हिइका, छु कथं रूप हे हिइका न्हूगु खँग्वःयागु रूप दया वना च्वंगु खने दु । मल्ल कालया नी स्वसां निसें संस्कृतयागु प्रभाव छन स्यलाना वल । अले नेपाल भाषा खँग्वः धुकुतिइ तत्सम खँग्वत संस्कृत पाखें आपाः दुहां वल । थुकथं संस्कृत भाय्-यागु खँग्व पाखें उप्पो मोह दया वल नेपाल भाषाया खँग्वः प्रति अनास्था भाव उप्पो खने दया वल । गथेकि लनिं, तिमिला थें ज्यागु नेपाल भाषा-यागु थःगु कथं यागु मू खँग्वयात त्वःता चन्द्रमा थें ज्यागु खँग्वः मचायेक छ्यलेगु मात्रा उप्पो खने दत । थथे संस्कृतयागु खँग्वः काया छ्यला नेपाल भाषायागु धुकू जासां मेखे थःगु भाय्यागु खँग्वः वथं गयाः, खतं नया छन्नै ध्वगिना ह्लना बने त्यन । छीगु च्वयेगु भाय्लय् संस्कृतं छन, छन ह्यकाका हल । तर उबलेयागु नवाइगु भाषाय् गुलि प्रभावित यात व धाःसा छुं थि मदुगुलिं छुं सिइ मदु । अय्नं आः नवाइगु भाय्लय् उप्पो प्रभाव खने मदु गुलि च्वइबले खने दु । थ्व हे दापू ज्वना बिचाः याये बले उबलेयागु नवाइगु भाषाय् संस्कृतयागु प्रभाव गाक्कं ह्म जू मेकथं धाय्गु खःसा उबले

नवाइगु भाय्लय् मुक्क नेपाल भाषाया खँग्वः जक खः । नवाइगु भाय्लय् प्रभाव ह्म जू, च्वइगु बा किइगु भाषाय् जक उप्पो गथे लात थ्व नं छगू न्ह्यसः खः । उबले गुलिस्यां सफू च्वइ, थ्यासफू च्वइ, साहानसे किइकेत च्वइ अथें च्वइपिं संस्कृत भाषायागु शिक्षा दुपिं आपाः दुगुलि जुइमाः । गुगु खँयात अऋ साहानस ब्वनेबले उकियागु बाक्य गठन व शैली प्रष्ट याः । थथे जूगुलिं नं संस्कृतयागु प्रभाव उप्पो खने दत । तर थ्व खँ बालांक ध्वामथुगुलिं नेपाल भाषा संस्कृत भाषां बूइकूगु भाय् खः । थ्व भारोपेली परिवार (Indo–European) या गुठियार खः धकाः धायेत तक लिफः मस्वल । वास्तवय् नेपाल भाषा भारोपेलि परिवारया गुठियार मखु । भोट-चीन खँलः थें नेपाल भाषा नं एकाक्षर परिवारया छखलः जक खः ।

३. नेपाल भाषायागु ध्वनि, खँग्वः, धातु आदि मुंकाः बिचाः यानाः दुवातुवाला स्वयेबले एकाक्षर परिवारया खलः नं मखुला धाइ थें शंका जू । नेपाल भाषायागु थःगु कथंयागु पहयात बिचाः यानाः वातुवाला पिलह्वया स्वःसा जापानी भाय् थें छगू स्वतन्त्र भाय् धाःसा छुं पाइ मखु थें च्वं । जापानी भाषाय् नं चीनी भाषायागु आपालं प्रभाव लाना च्वंगु दु अऋला च्यागूगु सदिलय् जापानी तय्सं चीनी भाषां चीनी लिपियात कयाः च्वया तःगु दु । गुंगू सदिलय् कूकै नां याह्म छह्म बौद्ध भिक्षुं चीनं "सिद्ध मातृका" नां यागु सफू जापानय् यंकाः, व हे सफूया ग्वाहालि कथं जापानी वर्णमाला दयेकल । थुकथं स्वयेबले जापानी भाय्यागु स्वापू चीनी भाय् नाप खने दु । चीनी भाषाया ध्वनि नाप जापानी भाषायागु ध्वनि यागु नं स्वापू सूक्ष्म कथं दु अयनं जापानी भाय् चीनी परिवार दुने मलाः । छुं भचा प्रभाव लायेवं व हे भाय्यागु कचा खः धायेगु भाषाशास्त्र प्रति अनभिज्ञता क्यनेगु खः । जापानी भाय् गुगुं परिवार दुने लाःगु खने मदु बरू छगू स्वतन्त्र भाय् जक खने दु । अथेंतु कोरिया भाषा नं छगू स्वतन्त्र भाय् खः । नेपाल भाषायात गहन कथं अध्ययन मयासें धाय्गु खःसा छगू स्वतन्त्र भाय् धाये हे माः । तर नेपाल भाषायागु प्राचीन रूप-रेखायात बिचाः याना धायेगु खःसा

एकाक्षर परिवारया खलः खः, छगू स्वतन्त्र भाय् मखु ।

छगू अजुगति चाइगु खँ थ्व दु कि याक स्वभावया भाय् जापानी भाय्या छुं खँग्वः नाप नेपाल भाषायागु नं स्वापू खने दु गथेकिः—

नेपाल भाषा	जापानी भाषा
सि	सी
नि	नि
हः	हा
हि	ह्नि
निभा	निभा
गन ?	घन ?
ह्नि	हि
यो	यात
ह्नाय्	ह्नाना
सु	सु ?
छु	छि
फुकु	फुकेगु

थुकथं वातुवाला ब्वना स्वयेबले नेपाल भाषायागु स्वापू गुलि वर्मा, चीन भाय् नाप दु उलि हे जापानी भाय्‌व, कोरिया भाय् नाप नं खने दु ।

४. नेपाल भाषायात गुलिस्यां एकाक्षर परिवार चीनी खलः दुने लाका तःगु दु । गुलिस्या तिब्बत बर्मी खलया दुने लाका तःगु दु । खःला नेपाल भाषायागु पहचह विशेषतायात दुवाला स्वयेबले एकाक्षर परिवारया चीनी खलः व तिब्बत–बर्मी खलः दुने मलाः, थथे दुने तयेगु कुतः चिपागु थासाय् मन्ह्यं, मन्ह्यं स्वतुमतु स्वच्याका तयेगु जक जू वनि । बरू नेपाल भाषा एकाक्षर परिवारया छखलः जक खः गथे चीनी व तिब्बत–वर्मी खलः खः । छाय्धाःसा नेपाल भाषायाके एकाक्षर परिवारया खलः भाय् तय्के दुगु विलेषता सुला च्वंगु दु । एकाक्षर परिवारया विशेषता मध्ये अयोगात्मक

(Isolating) खः निगू खँग्वः छगुलिइ मिले जुइ मखु खँभाय्लय् (Sentence) छगू खँग्वः थाय् व छ्यंकथं नां, विशेषण, क्रियापद व क्रियाविशेषण नं जुइफु । खँग्वलय् छुं कथं यागु विकार वा हिली मखु[३] ।

छुं उदाहरण चीनी भाषा कथं

ता लेन—तःधंह्म मनू

लेन ता—मनू तःधंह्म (खः)

नेपाल भाषाः नं अयोगात्मक (Isolating) खः छाय्धाःसा अयोगात्मक विशेषता नेपाल भाषाय् नं उप्पो दु ।

(१) तःधंह्म मनू (खः)

मनू तःधंह्म (ख)

(२) भिंह्म मनू

मनू भिंह्म (ख)

(३) वैत पा

पा वैत ।

(४) सफू स्व

स्व सफु

थथे खँग्वः च्वय् क्वेय् लाकेबले अयोगात्मक कथंयागु विशेषताय् छुं पाइ मखु गुगु क्षीगु भाषाय् नं पाःगु मदु । मेगु एकाक्षर परिवारया विशेषता छगः आखलया खँग्वः खः गुगुं अव्यय थें जुइ न थ्व बढे जुइ, न थ्व घटे जुइ न स्यना हे वनि । खँभाय्लय् न्ह्याथाय् यंकुसा स्यनी मखु गथेकि क्षीगु भाषाय् थन्यागु खँग्वः आपा दु । हानं ध्वनि प्रकरण याना भ्वा आखलं आपा खँग्वः म्वाय्का बिइ । खँग्वः छगू हे जूसां ध्वनि अनुसार अर्थ पाना च्वनि । थन्यागु खँग्वः क्षीगु भाषाय् आपालं दु । हानं अनुनासिक ध्वनिया खँग्वः आपालं दु गथे ङ ब ज । गुगु क्षीगु नेपाल भाषाय् आयागु (Present) ईयागु भाषाय् ह्म जुइ धुंकल तर ह्लापा आपालं याना अनुनासिक खँग्वः उप्पो हे छ्यला तःगु दु ।

३ लियोनार्ड ब्लुमफिल्डः भाषा

वैज्ञानिक कथं कुवाला क्यना स्वयेबले नेपाल भाषायात एकाक्षर परिवारया तिब्बत–वर्मी भाय् चीनी खलः दुने लाक व्यथला तःगु वैज्ञानिक पह मजू । बरू एकाक्षर परिवारया खलः तय्के दय्मागु विशेषता दु । आः, तिब्बत व वर्मा भाय् नाप ञ्गोगु खँग्वः यागु समानसाया छुं दसु क्यना स्वये—

१) बर्मी भाषा	नेपाल भाषा
ने	निभाः
म्यक	मिखा
जातः	जातः
मि	मि

२) तिब्बती भाषा	नेपाल भाषा
मिक	मिखा
मे	मि
ङा	ङा
दु	बु
सिक	सि

बर्मी व तिब्बती भाय् नाप थत्ये मिलेजूगु आपालं खँग्वःत दु । अथेंतु जापान व कोरिया भाय् नाप नं मिले जूगु आपालं खँग्वःत दु । आ चीनी भाषा, तिब्बत भाषा व बर्मी भाषा नाप तया स्वये

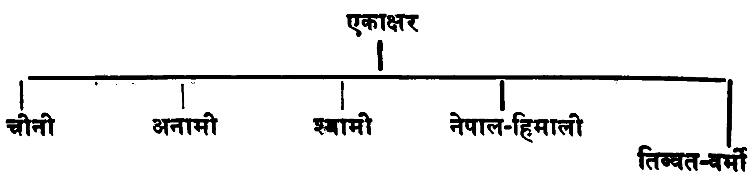
चीनी भाषा	तिब्बती भाषा	बर्मी भाषा	नेपाल भाषा
लु	मे	मि	मि
मुक	मिक्	म्यक	मिखा
साम		छँ	सँ
खिवेन	खि	ख्वे	खिचा
ङ्	ङा	ङा	ङा
	नकुँ	ह्नखो	न्हम्
	ह्निमा	ने	निभाः

वा	पाला	अभा	अबु
ई	चो	ति	छि
रि	नी	ह्नी	नि
साम	सुम	सुम	स्वँ
सी	शी	ले	पि
सु			स्यु

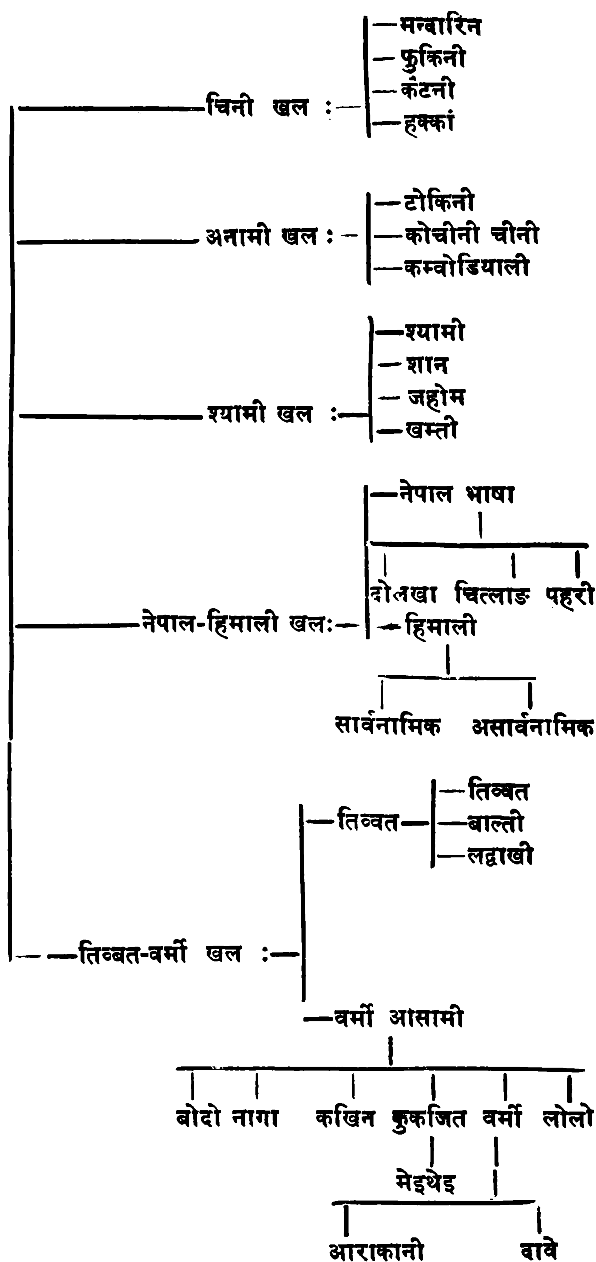
थुकथं तया स्वयेब्ले नेपाल भाषा नाप स्वंगू भाय्यागु नं उलि हे सतिइगु खनेदु । गुलि, गुलि खँग्वः छुं भचा पाना च्वंगु नं दय्‌फु । थत्ये पाना च्वंगु मू कारण थाय् कथं ध्वनि प्रकरण जूगुलिं जुइफु ।

भारोपेलि परिवारया भाषाय् नं छुं भचा पाना हे च्वंगु दु । गथे— अबु खँग्वः यात संस्कृतं पितृ (पिता) ग्रीकं pater लैटिनं pater फ्रेचं pere स्पेनिसं padro जर्मनं vater पुलांगु अंग्रेजी भासं feader आयागु अंग्रेजी भासं father फारसी भाषां पिदर, हिन्दी भाषां पिता, पंजावी भाषां पिउ धाइ ।[४] थथे धाइबले स्पेलिङ मिले जूसां ध्वनिइ नं हिला वना च्वंगु दु ।

आः, नेपाल भाषा एकाक्षर परिवार दुने लाःगु गुकथं खः व सिइकेत ब्वंः थला स्वये :—

४ टर्नर

एकाक्षर परिवार
चिनी खल :
मन्दारिन
फुकिनी
कंटनी
हक्कां
अनामी खल :
टोकिनी
कोचीनी चीनी
कम्वोडियाली
श्यामी खल :
श्यामी
शान
जहोम
खम्ती
नेपाल-हिमाली खल:
नेपाल भाषा
दोलखा
चित्लाङ
पहरी
हिमाली
सार्वनामिक
असार्वनामिक
तिव्वत-वर्मी खल :
तिव्वत
तिव्वत
बाल्ती
लद्दाखी
वर्मी आसामी
बोदो
नागा
कखिन
कुकजित
वर्मी
लोलो
मेइथेइ
आराकानी
दावे

थ्व विभाजनं क्रन ह्लायकं थें यच्चुक नेपाल भाषा एकाक्षर परिवार दुने लाः व तर तिब्बत-बर्मी खलःया । बाय् चीनी खलया मखु दुने । बरू थ्व निथ्वलया संगुतान जक मखु थःथिति खलः धका सिइ दु । नेपाल भाषायागु थःगु हे वैशिष्टता दु, थःगु हे पह दु । हिमालय परिवार दुने रूपतत्त्वया आधारे सार्वनामिक (pronominalised) व असार्वनामिक (Non-pronominalised) ब्वथलागु दु । नेपाल भाषायात नं ग्रियर्शनं व मेमेपिसं नं तिब्बत-बर्मी खलः दुने दुथ्याका तंग्यूगु दु । गुगु अवैज्ञानिक धकाः च्वयू हे दसु बिइ धुंगु दु । नेपाल-हिमाली खलःया हिमाली परिवार दुने जक स्वीगू भाय् दु । गुगु कागते, कुलुङ, खम्बू, खालिङ, गुरूङ, चौरास्या, छिमतुङ, थामी, थुलुङ, दुर्मा, धिमाल, बलाली, बाहिङ, बालिङ, मग, मुर्मी, याखा, राई, रोडोङ, ल्याम्चे, लिम्बू, लोहरोङ, वायु, सागपाङ, सुनवार, लाविछाङ, दुङमाली नाछेरेङ, शेर्पा, थकाली ।

५. क्वीगु नेपालय् नेपाल भाषा भाषीत ड्येन्यागु जिल्लाय् च्वना च्वंगु खने दु । खःला, क्वीह्न, क्वीनिह्न ला अधिराज्य भरीया न्ह्यागु जिल्लाय् खने दु । प्यद्दो नं उप्पो दुगु जिल्ला अम्मा क्वीन्यागु जक खने दु ।[५] पहरी भाय् नं नेवाः भाय् यागु छगू भाषिका खः । ग्रियर्शनं पहरी भाय्यात नेपाल भाषायागु छगू भाषिक (dilect) कथं ब्वथला थकुगु दु । पहरीतयगु ल्याखा (जनसंख्या) ह्य हे जू । थुपिं नेपाल अधिराज्य दुने स्वद्दो व निह्न जक दु ।[६] पहरी तयेगु सम्बन्ध नेवाःतयगु नाप सिकें दनुवार, माझी व खँय् तयगु नाप उप्पो सम्बन्ध जन-जीवनय् खने दु । गुकियाना खँय् भाय्यागु प्रभाव ला वःगु दु तर थ्व खँ भतिचा तक हे मथुया प्रा. बालकृष्ण पोखरेलं थुमित मागधी खलःयागु भाय् ला मखुला धकाः न्ह्यसः बि तयातःगु दु गुगु शंका असत्य खः ।[७]

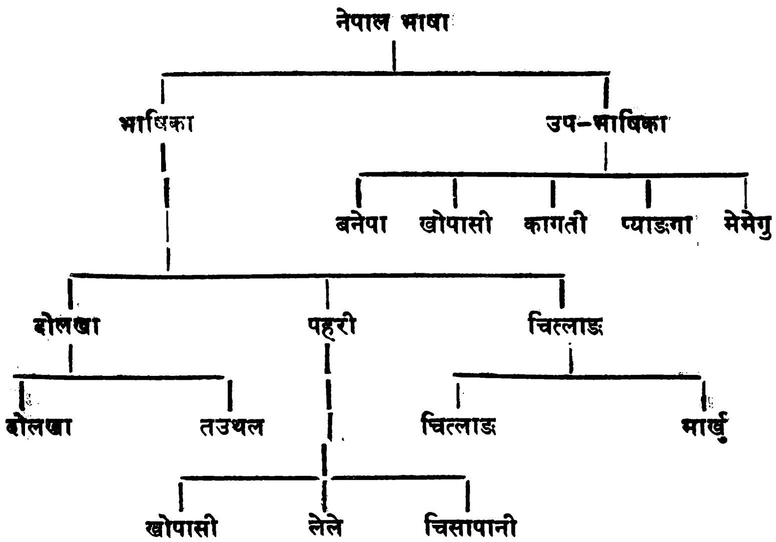
---

५ ०१८ सालयागु जन गणनाया आधारय्

६ ऐजन

७ राष्ट्रभाषाः बालकृष्ण पोखरेल

आः नेपाल भाषायागु भाषिका व उप भाषिकयात थुकथं क्यः थला स्वये–

६. नेपाल भाषाया खँग्वः नाप आपालं भाषायागु खँग्वः मेमेगु नाप स्वापू खने दु विशेष यानाः हिमालयया जःखः च्वंगु भाय् नाप । गथेकि तामाङ भाय् नाप क्वातुगु स्वापू खने दु । थथे हे चेपाङ, लिम्बू, मग, थकाली व मेमेगु भाय् नाप नं उलि हे स्वापू दु । खँग्वः कथं जक मखु, परिवारया विशेषता कथं चीन, वर्मा, तिब्बत नाप व खँग्वः कथं जापानी, कोरिया नाप नं स्वापू बालांक सिइ दु । अथेंतु भारतया आसाम प्रदेशया प्यंगू भाय् यानो, तागेन, डाफला व मिरि भाय्यागु छुं खँग्वः नाप साम्यता खने दु । भारतयागु हे अलमोडा जिल्लायागु रङ्कोर, दारगिया, चौदाङसी, ब्याङसी नाप व नेपाः दुनेयागु भाय् थुलुङ, राङोङ वालिङ, दुङमालो, थामी, लिम्बू, याखा, खम्बू, वाहिङ, वायु, शेर्पा, कागते, तामाङ, सुनवार, गुरूङ मग, सतार, धिमाल, थकाली आदि, आदि थें ज्वागु एकाक्षरी व आग्नेय खलः नाप नं स्वापू खने दु । तर थथे स्वापू दुगु

आपालं कारण दयेकु । गुगु पूर्वक अन्वेषण याय् धुंका जक क्वछिना छ्वये फैगु ख: । थ्व भाय् तय्गु नाप जूगु साम्यता यागु छु वसु छु भचा भाय्यागु दाजु स्वयम्भु लाल श्रेष्ठ 'फ्रीजि' स बी धुंकुगु दु ।

७. आः, नेपाल भाषायागु छगू प्हचह् मध्ये 'र' यागु 'ल'; 'ल' यागु 'र' जुया च्वंगु पाखे मिखा ब्वये । नेपाल भाषायागु 'र' व 'ल' यागु प्रयोग लिच्छवि कालीन युगयागु प्रभाव जुइमा । आः वथा थ्व हे नेपाल भाषायागु छगू कथंयागु विशेषता जू व:गू दु ।

लिच्छवीकालीन युगं निसें प्रभाव ला:गु कारण लिच्छवीतय्गु मां भाय् मागधी ख: । ख:ला, लिच्छवी तय्सं राजभाषा संस्कृत या:सां थ:गु मां भाय्यात त्व:तुगु मदु दसु कथं प्याखनय् निम्न पात्र तय्सं मागधी भाय् ह्लाइगुलि नं सिइ दु । मागधी भाषाय् 'र' थासय् 'ल' प्रयोग जुइ गथेकि राजा > लाजा । नेपाल भाषाय् नं 'र' या थासय् 'ल' छ्यला त:गु खने दु गथे रानी > लानी । थुकथं प्वला स्वयेबले 'र' यात 'ल' याना छ्यलेगु मागधी भाय् यागु प्रभाब खने दु । थ्व, पैशाची भाय् यागु ख:ला धाइ थें नं खने दु, गथे कि पैशाची भाय् लय् 'र' या थासय् 'ल'; 'ल' या थासय् 'र' याना छ्यला त:गु खने दु । रूद्र > लुद्र, कुमार > कुमाल । थथे हे प्राकृत भाषाय् नं खने दु । लिच्छवीकालय् लिच्छवी-तय्गु नाप संसर्ग नेपाल भाषायात प्रभाव ला:गु ख: । लिच्छवीतय्गु पाखे ला:गु प्रभाव मखुसा प्राकृत, मागधी व पैशाची भाय् लय् थें थ्व नं नेपाल भाषायागु छगू विशेषता खयेमा: ।

ह्यानं नेपाल भाषाय् मेगु भाय्यागु खँग्व: अथें हे वुहां व:गु मदु, व भाय् ह्लाइपिसं छुं ज्या ज्वना ह्याहां वइ अलेतिनि इमिगु खँग्व: ला:वइ । थथे याना वुलकाया तसां थ:गु ध्वनि कथं छाय्पिया छ्यलेगु याना त:गु खने दु । तर मल्ल कालय् वया: फारसी, उर्दू, अरबी, भोजपुरी, मैथिली भाय्यागु खँग्व: नं दुथ्याका कयात:गु दु । थुकिं याना: हे नेपाल भाषाया खँग्व: धुकू बलात, तत्सम व तत्भव खँग्वलं फ्रीगु भाषाया छगः पिलाचा जाल तर विदेशी खँग्व:यागु मतिनां याना नेपाल भाषाया खँग्व:यात तोफिका लोमंका छ्वत । गथेकि 'अह्ल वनेगु'

यात 'शिकार वनेगु' व 'अह्लि' यात ब्याधा छ्यला छ्वत । नेपाल भाषाय् स्वंगू शदि निसें मुस्मां भाय्यागु खँग्वः उप्पो छ्यलेगु यात । गुकिइ उप्पो याना फारसी व अरबी भाषायागु खँग्वः दुहां वया च्वंगु दु ।

८. नेपाल भाषा नेपाःयागु आदि भाषा जक मखु, दोलखा देंयागु नं आदि भाषा खः । पहरी भाय्, चित्लाङय् भाय्, दोलखा भाय्, थें ज्यागु या मू भाय् खः । नेपाल भाषायागु मू रूप ख्वपयागु भाय् खः, यें यागु भाय् थ्व हे भाय्यागु परिस्कृत व परिमार्जित स्वरूप खः । ख्वपय् दुने नं नेपाल भाषा नवाइबले छुं भचा ध्वनि कथं पाना च्वंगु दःसा येँय्, यलय् नं थत्थे हे पाना च्वंगु दु । नेपाल भाषा झिक्वय् न्यासि वन कि भाषाय् छु भचा ध्वनि कथं पाना च्वंगु दइ, थ्व हे कारणं याना नेवाः नेवाःत नवाइबले खँय् भाय् ह्लाइगु । नेपाः गालं पिने नेपाल भाषा आपाः हे पाः, तर ध्वनि कथं स्वःसा येँ, यलयागु भाय् सिके ख्वपयागु भाय् नाप आपाःहे सतिगु खने दु ।

दोलखा यागु नेपाल भाषा नाप ध्वनि, खँग्वः आपालं पाय् धुकुंगु दु । दोलखायागु नेपाल भाषा हे मू भाय् खःला ? थ्व अन्वेषणयागु विषय तिनि । दोलखायागु नेपाल भाषायात नेपाल भाषा मधास्ये दोलखा भाषा धाय:मागु कारण च्वय् धया थें ध्वनि, खँग्वः, रूपतत्व पाःगुलि खः; अथेतुं चित्लाङयागु नं । दोलखा भाय्यागु अलग्ग हे लेखय् विश्लेषण यायेत कुतः याये ।

९. नेपाल भाषायागु नाप चेपाङ भाय्यागु साम्यता भचा बिचाः याये । नेवाः व चेपाङ छगू हे जाति धाइगु नं ज्याथा–ज्याथितयेगु म्हुतु न्यने तायेदु । ईशा बुइ न्यादँ न्ह्यो धाइथें ह्लापा चेपाङ व नेवाः छगू हे जाति, उबले नेवाःतय्त नेवाङ धाइगु हँ । लिपा थुपि निथ्वल जुल । थ्व खँ थय् धकाः कोछिइ थाकु, मानव–शास्त्र आधारय् अन्वेषण याना स्वःसा छुं भचा खँ सिइ बइगु खः । खःला चेपाङ तय्गु सम्बन्धय् सच्छि व चाःचू दँ न्ह्यो अन्वेषण याह्म ब्रियन हजशनं चेपाङ तय्सं गुइँ च्वंगु सिसा फुसा व अहल याना जिउता तया वया च्वंगु बु धकाः च्वगु दु । लिपा डा. रेनभोम नेबेस्की ओज ओबिजं थुमिगु अध्ययन याना चेपाङ मंगोली जाति खः

थुमिगु भाषा तिब्बत–बर्मी परिवारयागु खः धकाः च्वगु दु ।

मूलकथं नेवाःत मंगोलीयन खः आ वयाः आर्यतय्गु हिं नं मिश्रण जूगु दु । मेगुकथं धायेगु खःसा मंगोलियन नेवाः व आर्यन नेवाः खः । नेपाः गामय् वकले ह्लापां वन्ता पाखे नेवाःत वल । थुपिं दोलखा जुया वःगु जुइमाः । अनहे छुं भचा च्वना अन हे भेथाय् जुया नेपाः गालय् दुहां वःगु जुइमाः । थुकथं वःगु जूसा चेपाङ व नेवाः छगू हे जाति धकाः धागु छु भचा सत्यता खने दइ । छाय्धाःसा चेपाङतय्गु मू थाय् दोलखा जिल्लायागु सुनाथली खः धकाः चेपाङतय्सं नं स्वीकार याः ।

चेपाङ भाषा	नेपाल भाषा
आपा	अबु, आपा
भाउ	भाःत
म्हे	मि
ती	लः
सिं	सिँ
सी खया	सी त्यन
मन्त	मनू

थुकथं खँग्वः ल्ह्याया स्वयेबले नेपाल भाषा व चेपाङ भाय्यागु साम्य खने दु । छ्री नेपाल भाषी, गुंपिं गामय् च्वंच्वन उमिसं अबुयात आबु व आपा नं धाः । थुकियात बांलाक अध्ययन याय् बाकी हे दनि ।

'नेपाल भाषा' छुं दसु

खश जनजिव्राया ज्ञाता धकाः खँय्‌तय्‌सं माने याना तःम्ह व्याथःम्ह महानन्द सापकोटाजुं ऊयालं खँग्वःयागु प्रसंगय् "मालीभ्नूले नेवारी भाषालाई नेपाल भाषा किन भनेको ?"[१] धकाः छगू न्ह्यसः तये ह्याः नेपाल भाषा प्रति थःकां जुया दिइगु खः । अथेतुं छुं व्यक्तितय्‌सं नेपाल भाषा प्रति थःगु प्रतिक्रियावादी नीति न्ह्यव्वया बदनाम यायेगु कुचेष्टा नं यागुलिं, अन्यापिं प्रति ग्लानि व क्षोभ जुइगु छगू स्वाभाविक खँ खः । स्वैगु परम्परा, जातियताय् कुठारघात जुइगु कथं प्रहार यायेगु बुद्धिमानी ज्या मखु ।

नेपाल भाषा नेपाः गाःयागु आदिवासीतय्‌गु भाषा खः ।[२] नेपाल भाषा हे थ्व भाषायागु वास्तविक व सत्य एवं प्राचीन इलं निसेंयागु ऐतिहासिक नां खः । नेवारी धायेगु सर्वथा गलत व अनुचित लँपुयागु अनुशरण यायेगु खः ।[३] छाय्‌धासा प्राचीन इलं निसें थ्व भाय्‌यागु नां नेपाल भाषा जुया वया च्वंगु दु, नेपाल भाषा जन भाषा यागु रूपं थःगु ख्याति काये धुकुंगु दु । गुकियागु दसु राष्ट्रिय पुस्तकालय, राष्ट्रिय अभिलेखालय, केशर पुस्तकालय, व न्ह्यसापासा यागु सफूकुथिइ च्वंगु हस्तलिखित सफूत काये फु । नेपाः गाःयागु साहासनय् नेपाल भाषा धकाः हे च्वया तःगु दु । नेवारी धायेत व फुक्क सफूत च्याका छ्वये फय्‌के मानी, साहासन फुक्क तछ्याय् फय्‌के मानी अर्थात् समसुद्दिनयागु जन्म जुइ मानि अले तिनि नेवारी धाये जिइ । नेवारी गथे धायेगु ? गुकथं नेवारी जुल ? यदि "नेवार जातिले बोलने भाषा भएकोले नेवारी भएको हो,

---

१. ऊयालं प्रसङ्ग–रूप रेखा ११८ य् महानन्द सापकोटायागु छगू न्ह्यस।

२. लिच्छवीकालय् नेपाल भाषा

३. ऊयालं खँग्वः अध्ययन छगू तँसा

नेवारी भन्न के को लाज के को संकोच" धायेगु खःसा खश जाति नवाइगु भाय्-मत खशों भाषा धायेत छुकिया लज्जा छुकिया संकोच ? तर त्यना च्वनि ऐतिहासिक सन्दर्भ । थःत जक छिकेगु, थःतः जक भिंकेगु व थःत जक थकायेगु हे साम्प्रदायिकता यागु मू चि खः ।

नेपाः गाःया आदिवासीतय्‌त 'ङ पाल' धाइ । थ्व हे खँग्व: नं नेपाल जूगु खः । थुमिगु भाय्‌यात ङ पाल भाषा धाइ । इतिहास शिरोमणि बाबु-राम आचार्यंयागु किताः कथं "नेपालका वंशधर नेवारहरू हुन तर भाषा भने आदिवासीको अपनाएका हुन् पहिले यो सार्वनामिक भाषा थियो पछि आर्य भाषाको प्रभावले असार्वनामिक हुन आयो" थुकथं नेवाः व नेपाल भाषा पाः धकाः बाबुराम आचार्य क्यन । तर जिगु थःगु अनुसन्धान कथं थ्व खँ माने मयाये बाध्य या:गु दु । छाय्‌ःधासा वर्तमान नेवाः फुक्क हे आदिवासीत मखु । लिच्छवीकालय् नेपाल भाषा धैगु लेखय् चर्चा याये धुंगु दु ज्यापु, पाहँ, गथु, दुइँ व मेमेगु जातित आदिवासी जुइ फु धकाः । आदिवासीतय्‌गु नम्रता, सहनशीलता व सौहार्द्रता नापं संस्कृति याना नेपाः गाःयापिं फुक्क मनूत नेवाः जू वन । छाय्‌धाःसा नेवाः व नेपाल छगू हे खँग्वः नं व्यूत्पन्न जूगु खः । थुकथं जुगु व्यूत्पन्न फुक्क विद्वानतय्‌सं माने याःगु दु । Census of India 1961 Part ii-C, (ii) च्वया त:गु दु ।

Newari was ancient language of Nepal before the overthrow of the Newar dynasty in 1769. As Mr. Gait points out, 'Newar' and 'Nepal' are only different forms of the same word, and Newari is not now a tribal language, but is that of a nation i.e. of the subjects of old Newar kingdom. It is the vernacular of central and eastern Nepal.[४]

ग्रियर्शनं थःगु सफू Lingiustic Survey of India Vol 1

४. Census of India 1961 Part 11-C (11)

pt iV page 18 च्वया तःगु दु ।

Europeans call it 'Nepali' or 'Naipali' i.e. the language of Nepal This is a misnomer, for it is not the language of Nepal, but that of the Aryan ruler of the country. The only inhabitants of Nepal itself give the name (in a slightly corrupted form) to the principal Tibeto-Burman language of the country. Newari and call the Aryan language 'khas-kura' or khasa-speech"[५]

श्री डिल्लीरमण रेग्मी—

',जिस भाषाको आज हम नेपाली कहते हैं नेपाल से ऐतिहासिक या सांस्कृतिक सम्बन्ध नहीं है । केवल स्थानीय नेवारी उससे सम्बन्ध रखते है ।"[६]

श्री रामकृष्ण शर्मा—

नेपाल (नेवारी) भाषालाई नै नेपाली भन्नु लायक छ, गोरखालीलाई हैन ।"[७]

वास्तवय् नेवारी धायेगु यूरोपियनतय्सं याना जक खः गुकियागु अनु-शरण अंग्रेजतय्गु प्रति भक्ति दुंपि च्यो बुद्धितय्सं यानाः जक जुल । छाय्धाःसा हृडसन सिकें न्ह्यों यागु गुगुनं साहासनय्, सफुलि नेवारी च्वया तःगु आतक लुगु मदुनि ।

इतिहास संशोधन मण्डल, डिल्लीरमण रेग्मी, योगी नरहरि, हेमराज शाक्य आदिपिसं संकलन यानाः पिकाःगु साहासनय्. वीर पुस्तकालय नं पिकाःगु साहासनय् नेपाल भाषा हे च्वया तःगु दु । गुगु नं साहासमय् नेवारी च्वया तःगु

५. Linguistic Survey of India Vol 1× pt. Iv page 18

६. नेपाली भाषा र साहित्यः डिल्लीरमण रेग्मी

७. गोर्खा व भारती पत्रिकाय् गोर्खाली कि नेपाली धैगु विवादया प्रसंगय् वःगु लेख

मदु नरू नेपाल भाषा हे च्वया तःगु दु ।

ख्वपयागु टौमढी त्वालय् च्वंगु साहासनय् नेपाल भाषा हे च्वया तःगु दु ।

"अतः परं नेपाल भाषा । श्री योडस्तु सोमवासरे श्री त्रिपुरविद्या पीठिया द्वार पादुका स्थापनया दिन जुरों ।"

× × ×

नेपाल भाषा । श्री श्री जय यक्ष मल्ल प्रभुर्वा कुरसं पादस्थापनया दिन गजुदि छसि पुल द्वय्का हुँ यितिन दय्का जुरो ।"

किपुली च्वंगु साहासनय् :—

"अतः परंः नेपाल भाषा

... ... याङा ।

यलय् च्वंगु :—

"अतः परंः देश भाषा नेपाल भाषा ... . श्री श्री पुरन्दर सिंह देव ठाकुर सत ददा नरसिंहजु परलोक बिज्याङा, थो सते निमितिन देवग गथकूत दथकं"

काष्ठमण्डपय् च्वंगु :—

"अथ नेपाल भाषा न्यमुग स्वभूर्ग विव लिपि वुरो व ९ थ्वाछु वु या ..."

यलया कृष्ण देगलय् :—

"अथ नेपाल भाषा लिख्यते । स्वस्ति । ... ...थ्व कुन्हु कोरया हुति यज्ञ याङन ।"

नेपाल भाषा च्वया तःगु साहासन, ताडपत्रत आपालं दु गुगु ल्ह्याया साध्य मजू ।

थुकि स्पष्ट सिइदु संस्कृत भाषाय् नं नेपाल भाषा धाइ । गुगुप्राचीन ईलं निसे परम्परागत आदर्श जुया च्वंगु दु । जिगु विचारय् थ्व नेपा गाःयात नेपाल धायेगु वैधानिकता सुनां बिल अनं निसें नेपाल भाषा धायेगु वैधानिकता वल ।

अन्तय् जिगु धायेगु थ्व दु कि छु नं भाय्यागु नां स्यंकेगु संकीर्णता मकास्ये, फ्री फुक्क छह्म हे धैगु भावकाये मा:गु दु। थौंयागु युगय् थः जक नये थ: जक पुने, थःगु जक इज्जत तये धैगु भावना नव उपनिवेशवादी नीति ख: । म्वा व म्वाके ब्यू धैगु नीति काये मा: । पूर्व मेची निसें पश्चिम महाकाली तक यागु चाय् बूपिं फुक्क नेपाली फुक्कसिगु मंका: नेपाल ख: । नेपाल दुने ह्लाइगु फुक्क भाय् नेपा:यागु ख: । थ्व फुक्कसिगु संरक्षण व सम्वर्द्धन जुइ मा:गु दु । प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षायागु माध्यम स्थानीय मातृभाषा बिइमा:गु दु । राष्ट्रिय भाषायागु मर्यादाया लागि भाषायागु रूपय् छगू विषय प्रत्येक ल्कासयापिं मस्तय्त ब्वने हे माय्के मा: । न्हूगु शिक्षा नियमं स्थानीय मातृभाषायागु अवहेलना व उपेक्षा या:गु दु । गुगु ई नाप मिले जूगु खँ मखु ईलय् हे सुधार याना प्रजातान्त्रिक परिपाटी अनुसार शिक्षा मातृभाषां बिइ मा:गु दु धैगु खँ न्ह्यथना थन हे क्वचायेके ।

लिच्छवि कालय् नेपाल भाषा

१. १. नेपालयागु इतिहासया स्वर्णयुग लिच्छवि युगयात माने याना तःगु दु। तर थ्व लिच्छवित नेपालयापिं मखु थुपिं भारत यागु वैशाली राज्यं नेपाल पाखे दुहांवपिं खः। थुपिं नेपालय् गुबले दुहां वल थ्व निश्चित कथं क्वछिइ मफुसां इशा सिकें न्यागूगु शताद्वि पाखें दुहां वःगु आपासिगु अनुमान व धापू न्यने–ब्वने दु। मगध दें नं वैशाली देय् हताः (आक्रमण) याकाः बुसेंलि थःगु दें त्वःता नेपाललय् दुहां वंगु इतिहासकारतय्गु मत खने दु। इशायागु न्हापागु शताद्वि निसें नेपालयागु राजनैतिक सार्वभौमिकताय् थःगु अधिपत्य तया शासनयागु खँय् फुक्क धाइथें इतिहासविद्तय्गु छप्वाः म्हुतु जू। लिच्छवितय्सं नेपालया तात्कालीन शासक किरातीतय्त बूकाः थःगु आधिपत्य तःगु खँ गोपाल वंशावलि नं च्वया तःगु दु।

"अथ सूर्यवंशप्रभावात् नेपाल किरात निर्ज्जित्य। लिच्छविवङस प्रवर्तंतेः ॥[१]

न्ह्यागु थजु, लिच्छवितय्सं नेपाललय् थःगु आधिपत्य यात तर्। उपनिवेश मदयेकु बरू इपिं थतुं नेपाःया बासिन्दा जुया वन। थुकि प्रष्ट जू, प्राचीन इलं निसें नेपालया आदिवासीतय्त थःगु आधिपत्य जमे याना च्वने खंसा आदिवासीतय्गु संस्कृति, कला व संस्कारं पराजित जू धकाः। थ्व हे नेपालया आदिवासीतय्गु परम्परागत देन खः। नेपालयागु इतिहासयात क्वचाय्क बांलाक मनन व अनुसन्धान याना वनेबलय् थ्व देंया आदिवासीत राजनैतिक कथं

१. गोपाल वंशावलीः इतिहास प्रकाशः सन्धी पत्र सङग्रह भाग १ः योगी नरहरि नाथ।

भावनागत रूप संगठित जुया च्वंगु खने मदु । थुमिगु सामाजिक व धार्मिकगत संगठन यागु सुदृढता जक खने दु । यदि थुपिं राजनैतिक व धार्मिगत कथं संगठन जूगु जूसा थुमिसं विदेशीतय्‌गु आधिपत्ययागु विरोधय् विद्रोह याये मा:गु ख: । तर थुकथं जूगु खने मदु । विरोध यात दमन या:गु उल्लेख नं जूगु मदु । थुकिं उबले यापिं आदिवासीतय्‌गु सहनशील, नम्र व धार्मिक भाव प्रभावित उप्पो जूगु खने दु । किरातीत नं आपालं पुलांगु जाति ख: । तर थुपिं सिकें न्ह्यो निसें थन आदिवासि तय्‌गु वसोवास जुइ धुंकुगु खने दु । नेपालया प्राचीन जाति यानें आदिवासीतय्‌त नेपाल बाय् ङपाल जाति धाइ । थुमिगु किरातीतय्‌गु नाप गुलि स्वापू दु व नृतत्त्वशास्त्रीं थ्व वयना बिइगु ल्यं दनि । तर किरातीत हे मू आदिवासी धाये मफुगु कारण आदिवासीत थें शान्त, सहनशील व नम्र भावना किरातीतय्‌के म्ह जू । बरू राजनैतिक आधिपत्य जमे यायेगु भाव उप्पो प्रबल खनें दु । नृतत्वशास्त्रयागु अध्ययनं पुलांगु जातित मध्ये ज्यापु, गथु, दुइं, पाहो आदि मेगु जाति खने दु । सम्वत: थुपिं नेपालया आदिवासीतय् सन्तान जुइ फु । विशेषतः ज्यापु, जाति आपा: हे पुलां व लिच्छवी सिकें नं आपालं न्ह्यों निसें नेपा: गालय् च्वना वयाच्वंगु छगू जाति ख: । गथु जाति नं पुलांगु जाति ख: व नेपा: गालय् प्राचीन इलंनिसें केन्द्रित जुया च्वंगु खने दु । दुइं, पाही नं आपालं पुलांगु आदि जातित ख: । लिपा सभ्यता प्रभावित जुया थुपिं नेपा: गालय् दुहां व:गु वाय् लिच्छवी युगयागु चरमता याना गुइँ विस्यु वना लिच्छवीत मदय् धुंका: हानं नेपा: गालय् दुहां व:गु थुकिया निर्णय याये बाँकि हे तिनिं । छाय्‌धा:सा "यो लिच्छवीहरूले आठ सय वर्ष राज्य गर्दा नेवारहरूका बस्ती एक एक गरी दखल गरेर यिनीहरूलाई भगाइ दिए । भागेका नेवारहरू छिमेकमा रहेका मुर्मीमा मिसिएर 'न्यार्बा' कहलाए । जो नेपाल ब्यासीमा नै अडिए ती पहरी कहलाएर हीन अवस्थामा रहेका छन् ।"[२] पहरी जाति नेवा: तय्‌गु नाप छुटे जूगु लिच्छवीकालय् ख: । ज्यापु, गथु, दुइँ, पाही

२. नेपाल, नेवार र नेवारी भाषा : बाबुराम आचार्य : नेपाल सांस्कृतिक पत्रिका १: १

(पहरी) आदि जातियागु नामकरण ऐतिहासिक, सांस्कृतिक व आर्थिक परिवेश अनुरूप जूगु खने दु । आ: क्षीसं अ:पुक अन्दाज याये फु लिच्छवीत वये सिकं न्ह्यो, किरात युग सिकं न्ह्यो निसें थन्याःगु जातित थन च्वना वयाच्वंगु खने दु गुगु छगू हे जाति कथं मुना च्वंगु जुइमा: । छायधाःसा ज्यापु, गथु, दुइँ, व पाही आदि आदि जातित ज्यापुमि (Working Class) कथं म्वानाच्वंगु खने दु । थ्व जाति गनं व:पिं ख: थ्व छगू साप हे लिस: बिइ थाकुगु न्ह्यस: ख: । छायधाःसा थुमिगु भाषा व ह्य यागु बनोट मंगोलियन थें खने दु । तर वर्तमान संस्कार हिन्दू पह उप्पो खने दु । कालान्तरय् वया थ्व ज्यापुमि (Working Class) तय्गु भाषा विकसित जुयावन गुकि याना सशक्त जनभाषायागु रूप का:वन । थ्व हे ज्यापुमि (Working Class) जाति तय्गु पाखे वकलें ह्नापां नेपायागु आदिभाषा नेपाल भाषायागु संरक्षण व सम्वर्द्धन जूगु दु । लिच्छवीतय्सं आदिवासी तय्गु स्वा:यात मुक्क थ:गु याना: मेगु खँग्वलं धायेगु ख:सा दखल याना विस्युके छ्वलं नं आदिभाषायात छुं कथं नं ह्नका: छ्वयेगु कुत: या:गु खने मदु ।

१. २. लिच्छवीतय्सं थ:गु मां भाय्यात उलि प्राथमिकता ब्यूगु खने मदु । बरू संस्कृत भाषायात उप्पो प्राथमिकता ब्यूगु दु । संस्कृत भाषायागु माध्यमं हे राजकाज, राज्य संचालन या:गु खने दु । छुं संज्ञा खँग्व: थाय् वाचक खँग्व: आदि तात्कालीन जनभाषा नेपाल भाषा यागु छ्यला त:गु खने दु । थुकथं संस्कृत नाप नेपाल भाषा ध्वदुगु ईशाया न्यागूगु शताब्दिइ जूगु खने दु ।

२. १. लिच्छवीतय्त थ:गु जाति प्रति गर्व दु । नेपालया जुजु धायेगु सिकें नं "लिच्छवी कुलकेतु" "लिच्छवीकुलकूार" धायेगुलि उप्पो गर्व या:गु खने दु । गुगु खँ लिच्छवी इलय् यागु साहासनय् स्पष्ट च्वया त:गु दु ।

गुगु वसु कथं ब्वय् ल्ह्यया तइगु दु ।[१]

१. स्वस्ति मानगृहा ……………लिच्छवि (कु)

२. (ल) केतु भट्टारकमहाराजधिराज श्री ध्रुवदेव ………………या सन्निवेशवि

[नोली, ५१]

× × ×

४. ………………स्वस्ति श्री मानगृ (हा)………………दिगचित्तसन्तती लिच्छवि कुलकेतु भट्टारक—

५. राज श्री ध्रुवदेवपुरस्सारः सकल जननिरूपद्रवोपायसंविधानाधित

[नोली ५२]

+ + + +

१. स्वस्ति श्री मानगृहादनेकदिगन्तरप्रथितपृथुपराक्रमो लिच्छविकुहा लङ्कारभूतो भट्टार

[नोली, ५३]

१. ॐ स्वस्तिमानगृहादभिन वोदित दिवसकरकराधिकातर—

२. दीप्तयशोंशुमाली लिच्छविकुलतिलको भट्टारक महाराज—

[नोली, ५५]

१, सम्वत् आ ९ भाद्रपदकृष्ण सप्तभ्यां ।। श्रीमन् राजाधिराज परमेश्वर परमभट्टा (र) क । श्री मानदेवस्य विजयराजे । श्री दनिज्व (र) श्व साहासन छगू व मेगु छुं साहासन त्वःता मेगु आपालं साहासनय् "लिच्छवि कुलकेतु" "लिच्छविकुलङ्कार" खँग्वः छ्यला तःगु दु । नेपाल खँग्वः

---

३. Nepalese Inscription of Gupta: R. Gnoli.

नोलीयागु सफूलि च्वंगु साहासन व पूर्णिमा पत्रिकाय् इतिहास संशोधन मण्डलं पिकागु साहासनतय्गु ज्वो ल्ह्ययया कायागु दु । नोलीं ब्वंगु गनं-गनं अशुद्ध जूथाय् इतिहास संशोधन भण्डलं शुद्ध रूपं ब्यूगु कथं कयागु दु । थुकिया लागि इतिहास संशोधन मण्डलया पासापिं धन्यवादया पात्र खः ।

लिच्छवि ईयागु साहासनय् उलि छ्यला तःगु खने मदु गुलि मल्ल जुजुपिसं याना तःगु दु । नेपाल सम्वत् ५७३ पाखे सांगाया इँनाय् द्योयाथाय् छगू साहासनय् 'नेपाल मण्डल प्रभु' धकाः छ्यला तःगु खने दु । गुगु

१. ॐ नमः श्रीमन विनायकायः ।। श्री नेपाल मण्ड

२. ल प्रभुः श्री श्री जययक्षमल्ल देवश्य विजयराज्ये

नाप यक्षमलं लिपा यांपिं जुजु तय्सं थःत 'नेपालेश्वर' धकाः छ्यला तःगु दु[४]

"श्री नेपालमण्डलेश्वर श्री श्री जय राय मल्ल देवः, श्री श्री जय रत्न मल्ल देवः श्री श्री जय भीम मल्ल देव... ... ..."

"स्वस्ति श्री नेपालेश्वर श्री श्री जय रत्न मल्ल देवस्य विजयराज्ये काष्ठमण्डपस्थानस प्रतिवर्ष जोगिचक्र दयके यात दान याङा भाख थ्वते ।"

(रेग्मी. मे. ने. ।।।)

३. १' थ्व दयेंगु नां नेपाल जगु खँ लिच्छवि ईयागु साहासनय् नं किया तःगु दु ।

"... ... ...श्री विष्णुगुप्तः कुशलीभविष्यतो नेपालभूमुजो... ... ..."

उकिं थ्व प्रष्ट सिइदु थ्व दयेंगु नां लिच्छबित वयेगु सिकं न्ह्यो निसें 'नेपाल' हे जुयाच्वंगु खः । इशा सिकं प्यंगूगु शताद्दि न्ह्यों कौटिल्यं थःगु अर्थशास्त्रया सफुलि 'नेपाल' खँग्वः च्वया तःगु दु ।[५]

"... ... ...अष्टप्लोतिसंघात्या कृष्ण भिङ्गिसी वर्षवारणमय सारक इति नैपालकम्... ... ..."

थत्थे हे याना प्रयागय् समुद्र गुप्तायागु छगू साहासनय् 'नेपाल' खँग्वः च्वया तःगु दु ।

---

४. Medieval Nepal III Dr. D. R. Regmi. रेग्मीजीयागु सफूति थ्व साहासनयागु फो ह्लययागु खः । गुगु साहासन रेग्मीजुं थःगु सफुलि बिइ– ह्यो संशोधन मण्डल पिकाये धुकुंगु खः ।

५. अर्थशास्त्रः कौटिल्य ११ अध्याय ३० प्रकरण

"... .... समतट—कामरूप—नेपाल— कर्तपुरादि—प्रत्यन्त-नृपति—भि... ... ."

३. २. थुकिं स्पष्ट जू इशा सिकं न्यंगुगु शताद्वि न्ह्यो निसें नेपाल खँग्वः दये धुकुंगु दु । तर नेपाल भाषानाप संस्कृत ध्वदुक नाप लागु इशायागु न्यागूगु शताद्वि पाखे जक खः । उकिं नेपाल खँग्व: संस्कृत भाषायागु खग्वः मखु थ तात्कालीन जनभाषा यागु हे जुइमा: । थ्व देंयागु नां नेपाल, थ्व देंयागु संस्कृति नेपाल संस्कृति, थ्व देंयागु कला नेपाल कला धाइथें थ्व देंया जाति नेपाल जाति व भाय् नेपा भाय् धका: प्राचीन इलं निसें जुया वःगु जुइमाः । लिपा अर्थतय्गु प्रभावं जातियात नेपाल जाति मधासे नेवाल जाति धयावंगु जुइमाः । लिच्छवित बयेगु सिकं न्ह्यो नेपाल भाषा जन भाषा कथं विकसित जुइ धुकुंगु जुइमाः । लिच्छवि तयेगु ईलय् साहासनय् असंस्कृत भाषायागु खँग्वःत छ्यला तःगु खने दु। व खँग्वःतय्गु बालांक शल्य-चिकित्सा व अनुशीलन याना स्वयेगु खःला व संज्ञावाचक खँग्वःत उप्यो याना तात्कालीन जनभाषा नेपाल भाषा-यागु खः । व ईयागु साहासनय् नेपाल भाषायागु खँग्व:त लाःगु आधारय् जक मखु ग्लाटोक्रोनालोजीयागु आधारय् नं अध्ययन याना नेपालयागु आदिभाषा नेपाल भाषा हे खने दइ ।

४. १. आदिवासीत ल्याचा कथं म्ह जुइफु तर जातियागु सौहार्द्रता, सहन-शीलता व सांस्कृतिक गरिमां नाप लिपा वःगु जाति तयेगु अनुकरणीय चीज याल समावेश याना: थःगु संस्कृति, परम्परा व भाषा बुले तंका छ्वःगु खने दु गुकियाना छगू विस्तृत जातियागु संगठन जू वन । गुकि-यागु फलस्वरूप विभिन्न जातियागु संस्कृतियागु संमिश्रणं नेवाः संस्कृति विकसित जुइ फत । नापं भाषाय् नं विभिन्न आर्य अनार्य भाषातय्गु खग्वः दुथ्याका का:गुलि भाय् नं आपा हे सम्पन्न जुल । लिच्छवि ई सिकं न्ह्यों उलि परिमार्जन व परिस्कृत जुइ फुगु मखुनी नापं उबले भाषायागु रूप काये फुगु नेपाल भाषा मखुनी । तर बोली यागु रूपयात

त्वःता भाषायागु रूप कायेँत कुतः जुया च्वंगु खः ।

४. २. आः, नेपाल भाषायागु प्राचीन खँग्वःतय्गु चर्चा याये । सम्भवतः प्राचीन इलय् थः मू परिवार नाप बाया वःगु आपालं मदुगु जुइमाः । निगूगु, खंग्वःत आपालं मज्यःगु वाय् हिला मवंगुलि परिमार्जन जुइ मफुगुलि उबलेयागु खँग्वःत कर्ण कटुता जुइगु स्वाभाविक खः । प्रत्येक सच्छिदँय् भाषायागु रूप व खँग्वःयागु प्रकृति मचायेक बुलुंहु हिला वंथें ध्वनि नं जुया वना च्वंगु खने दु । हजार दँ न्ह्यो यागु खँग्वःलय् ध्वनि व रूप पाना वंगु छुं अस्वाभाविक मजू । थुकथं हिला वनें मफुसा भाषा विकासयागु लँपुइ वनें मफुगुलिं जक जुइफु ।

४. ६. लिच्छवितय्सं नेपाःगालय् थःगु आधिपत्य यायें धुंकाः नेपाःमालय् दुनें च्वंगु त्वा., गांतय्गु नां तक हिला छ्वयेगु कुतः मयाः । नापं आदि भाषायात न्ह्यंकाः छ्वयेँगु कुतः नं मयाः । बरू जनभाषाया रूप स्वाका तःगु खने दु थुकथं जनभाषाया रूपय् नेपाल भाषा म्वाये फुगुलिं थःगु मौलिकता व स्वतन्त्रता कायम यायें फत । गुकियागु फलस्वरूप थौं थ्व भाषां बालांक प्रगतिया पलाखय् न्ह्याज्यायें फत ।

४. ४. लिच्छवि युगया साहासनय् लाना च्वंगु खँग्वःत त्वःता व इलय् नेपाल भाषायागु सफूत लुगु खने मदुनिं । थुकियागु आपालं कारणत दयेफु । गुकियागु उल्लेख जिं ह्लापा, ह्लापायागु लेखय् नं यायें धुंगु दु । लिच्छवि युगयागु साहासन यागु अध्ययनं नेपाल भाषायागु अध्ययनं यायेत आपालं ग्वाहालि ब्यू । गुर्कुलि नेपाल भाषायागु उत्पत्ति लुइकेत आपालं ग्वाहालि बिइ थुकिया लागि ग्लाटोक्रोनालोजी (Glottochronology) अनुसार अध्ययनयागु विकास याना अनुसन्धान यायें मानि । लिच्छवि युगया साहासनय् लाना च्वंगु खँग्वःतयेत कयाः भाषा ज्ञाता एवं इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्यजुं च्वया दीगु दु "नेपाल ब्यांसीमा रहेका लिच्छवि राजाहरूका संस्कृत भाषामा लेखिएका शिला-पत्रहरूमा जो असंस्कृत शब्दहरू पाइछन् ती नेवारका बोलीका शब्द

हुनामा सन्देह छैन । ती असंस्कृत शब्दहरू संज्ञावाचक छन् । नमुनाका निमित्त प्रकाशित भएका र अप्रकाशित रहेका शिलापत्रहरूबाट केही नाम उद्घृत गरिन्छन् ।

(क) देवपाटनमा रहेका रत्नसंघका अप्रकाशित शिलापत्रमा गाउँका नामः बुलङ, खेपुङ, दुंप्रङ, ह्यास्प्रिङ, खेनम ।

(ख) भादगाउँ तुलाछें टोलका शिवदेवका प्रकाशित शिलापत्रमा★ गाउँको नाम खुप्रङ ।

(ग) ललितपुर तौळ्याः टोलका जिष्णुगुप्तका प्रकाशित शिलापत्रमा● गाउँका नाम थग्व, गांगुल, असिङ्को, कङप्रिङ, कंकुलङ ।

(घ) सतुंगलका शिवदेवका अप्रकाशित शिलापत्रमा, गाउँका नाम काटुङ, फिरङ, जगातका नाम कट्टारक, कुधुठर ।

(ङ) ललितपुरका नरेन्द्रदेवका अप्रकाशित शिलापत्रमा, करका नाम भट्टा मापचोका, पीटाल्जा ।

४. ५. श्री नेपालया इतिहास शिरोमणिजुं आपालं कुतः याना लिच्छवितयेगु साहासनय् तात्कालीन जनभाषा नेपाल भाषायागु खँग्वः लानाच्वंगु दकलें ह्लापां लुइका क्यनाबिल । गुगु वयकः नं यागु कुतः खः व स्तुत्य जू । तात्कालीन जनभाषा कथं म्वाना च्वंगु नेपाल भाषा उबले कर्ण-कटुता जू थथे जुइगु नं स्वाभाविक खः । कर्णकटुता जुगु कारण उबले यागु जनभाषा नेपाल भाषा निस्सें नं भाषायागु स्वरूप बालांक काये मफुगु व बोलीया रूपय् विकसित जुया च्वंगुलि जुइमा । छाय्धाःसा बोलीयागु विस्तार व विकासं हे जक भाषायागु स्वरूप काये फइ । नेपाल भाषां जनभाषायागु सम्मान लिच्छवि युगय् काये धुंकुगु खः । लिच्छवि इलय् नेपाल भाषा कर्णकटुता जूगु कारण थः खलः नाप

★ Le Nepal. vol. iii pg. 63–64. भक्तपुरयात ख्वप धकाः नेपाल भाषायागु नां खँग्वःलं बने जूगु खः ।

● Indian Anatiguary v. I× pg 171–72

बाया वःगु आपालं मदुगुलि नं जुइमाः । लिच्छवि ईयागु साहासनय् लाना च्वंगु असंस्कृत खँग्वःयागु चर्चा इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्य जक मखु धनबज्र बज्राचार्य नं याःगु दु ।[६]

५. १. लिच्छवि ईयागु गांयागु नां, जगाततय्गु नांयागु खँग्वःत नेपाल भाषायागु खँग्व लाःगुलिं उगु इलय् नेपाल भाषा थःगु क्षेत्रयागु विस्तार व सुदृढ याये धुकुंगु खने दु । नापं गांयागु नां खँग्वः स्वयेबले नेपाल भाषा थः खलः नाप बाथाबंगु च्वये धाइथें आपालं मदुनि बाय् युगौ युग मदुनि । नेपाः गालय् लः सुना वनिगु सिकं न्ह्यो, नेपाः गाःया जःख पाखे खः खलः नापं च्वना वइच्वंगु खने दु । नेपाः गालय् लः सुना, बुलुंहुं बुलुंहुं वने धुंकाः, वस्ती नं बुलुंहुं ब्वय् ब्वाहा वया च्वंगु खने दु ।[६] थःपि च्वंगु गांयागु नां नं थःगु भाषां तःगु खने दु । गुगु कालान्तरय् वया व पुलांगु नां ध्वनि हिला वंगुलिं वा अन्य मेगु कारणं हिला न्हूगु रूप काःगु जुइमाः ।

५. २. थुकथं थःगु वस्ती सारे या, या वःपिं मनूतयेत कालान्तरय् ङ्पाल जाति धकाः धया हल । थ्व जाति च्वंगु थाय् जुगुलिं दक्षिण पाखे वपिसं थ्व नेपाः गाःयात नेपाल धाःगु जुइमाः । गथेकि थाय् यागु नांयात नेपाल धाल अथेतुं भाषायात नं नेपाल भाषा धया हल । दक्षिण पाखे वपिं आर्यतय्गु पाखे हे संस्कृत भाषा व संस्कृत सफूत नेपाः गालय् बुत हःगु जुइमाः । सम्भबत् लिच्छवित वये सिकं न्ह्यों संस्कृत भाय् वये धुकुंगु नं जुइफु तर इशायागु न्यागूगु शताद्वि पाखे जक दुहां वःगु जुइमाः । नेपाः गालय् आदिवासीतय्गु ल्या उप्पो दुगुलिं दक्षिणं वःपिं आर्यतय्सं आदिवासीतयेगु भाषा सयेकेत बाध्य जुल । गुकियागु फलस्वरूप भाषा जक मखु आदिवासीतय्गु नाप मिले जुया च्वनेगुया लागि इमिगु संस्कृति व संस्कार नं थः नाला कायेमाल गुकियाना वर्तमान नेवाः जातियागु विस्तृत जू वन । उकिं धायेफु थथे वःपिं विभिन्न जातियात

६. नेपाल, नेवार र नेवारी भाषाः बाबुराम आचार्य

आदिवासी नेपाल जाति थःगु संस्कृति संस्कारं त्यला थःगु जाति दुने दुथ्याका थः जातियागु छगू प्रमुख अंग धकेथाना बिल। थ्व नेपाल जातियागु छगू तःधंगु विशेषता खः। उबले थुकथं एक सूत्रय् हना बिल। थुकिया फलस्वरूप आर्य जाति ज्वना थःगु संस्कृत भाषयागु नं किच मलास्ये च्वने मफुत। दक्षिणयागु भाषाय् संस्कृत भाय हे धकले ह्लापां भाय नाःगु खः। उकिं संस्कृतं नेपाल भाषायात स्यलाःगु प्रभाव व देन विल। थ्व हे प्रभावं याना नेपाल भाषायात संस्कृत सूत तक धायेत मनूतय्सं लिकः मखल। नेपाल भाषायात संस्कृतया मूल धायेगुला नेपाल भाषायागु प्रकृति स्वभाव व परम्परायात छ्काथुइके मफुगु छगू दसु खः। संस्कृतयागु हे प्रभावं आदिवासीतय्गु भाषा 'नेपाल' जक मधास्ये नेपाल भाषा धायेगु याना हल।

६. १. लिच्छवि इलय् साहासनय् गांयागु नां व ज्याःयागु नां नेपाल भाषायागु खँग्वः लाःगुलि थ्व जाति व भाषा आपालं ह्लाज्यागु खने दु। थन उकिसं दसुयागु थां तक नेपाल भाषायागु खँग्वः लाःगुलिं लिच्छवि युग सिकें आपालं न्ह्यो विकसित जुइ धुकुंगु स्लाटोकोवलोजीयागु आधारय् धाये फु। सांगाय् च्वंगु लिच्छवि ईयागु साहासनय् सांगा दे वाय् गांयागु नां, ह्लामो आदि नेपाल भाषायागु खँग्वः लाःगु दु। थुकि तात्कालीन जनभाषा नेपाल भाषा विकास व सम्पन्न जुइ धुकुंगु खने दु। थुकियागु दसुया लागि थांबा स्थित अंशुवर्मायागु साहासन स्वये[७]

---

७. "लिच्छविकालको इतिहासमा किरातकालको प्रभाव" नांयागु लेख। थ्व लेखय् धनवज्र वज्राचार्यजुं नेपाल भाषायागु छुं खँग्वः लिच्छवि साहासनय् दुगु दसु नापं प्रस्तुत यानागु दु। थथे लिपा वय्कलं ब्यूगु दसु यागु खँग्वःत आधारस्या नेपाल भाषायागु धकाः तर्क च्वये हल। तर दुःख या खँ सुनानं वय्कःयागु नां तक मकास्ये वय्कःयागु अनुसन्धानयात ल्ह्याया काल। धनवज्रयागु थ्व लेख पूर्णिमा १७ छापे जूगु दु।

१) कर्णालङ्काररौद्रश्वस दहि्मवनम्यस्तवपर्यस्त (के) श्री
२) प्रस्थ प्रच्छेिवतापा... ... ...
... ...
... ...
८) ... ... श्री महासामन्तांशुवर्मा
९) कुशली शङ्खाग्रामनिवासिनः कुटुम्बिनः प्रधानपु—
१०) रस्सराम कुशलमाभाष्य समाज्ञापयति विदितमस्तु—
११) तु भवतामस्माभिः हाम्हुं वस्तु स्वाद तैलघटाः कूम्हुं
१२) वस्तु च पञ्च भवताम्पीडाकरमित्यवगम्य... ... ...
... ...

६. २. थ्व साहासनय् लागु (११) यागु 'हाम्हुं' व 'कूम्हू' निगुलि संस्कृतयागु मखु। थ्व न तामांग भाय्यागु खः न गुरूङ भाय्यागु खः हामोयात ताम्मांग भाषां 'सा' व गुरूङ भाषां नेपाली भाषां थें तिल हे धाइ। नेपाल भाषाय् प्राचीन इलं निसें हाम्हु<हामोर<हाम्वः जुया व:गु दु। उकिं थ्व खँग्वः नेपाल भाषायागु खः। 'हाम्हु' खँग्वःयात कया श्री धनबज्र बज्राचार्य थःथे च्वःगु दु "तैल्यशाला (कोल) को प्रसङ्गमा आएको 'हाम्हु' वस्तु 'तिल' हो भनी बुझिन्छ। नेवारी भाषालाई तिल-लाई 'हामो' भनिन्छ।"[८]

ह्राथं करतयेगु नांत, गांयागु नांत नेपाल भाषायागु खँग्वःत संस्कृत भाषायागु साहासनय् लानाच्वंगु खने दु।

६. ३. "... ... ... ग्रामस्योत्तरेण पर्वत भूमिश्चोखपरानामधेय वैलकरम्प्रति-मुच्यदत्ता तस्याइच कलान्तरेण शासनान्तर्भावमभू (भावोभू) त ... ... पूर्व दक्षिणेन येब्रंखरो दक्षिणेन थम्बिदुल्... ... ...महकोत्तो

८. पूर्णिमा पत्रिकां

लुम्बश्चो ... . सिकरे... ....।[९]

थुकि छ्यला तःगु पह्श्चो, लुम्वश्चो नेपाल भाषायागु खँग्वः खः। चोयागु अर्थ गुँयागु चो खः। वर्तमान नेपाल भाषाय् नं चो हे धा। थन करयागु नां नं छ्यला तःगु दु ब खः 'चोख्परा' व 'सिँ', थ्व निगुलिं नेपाल भाषायागु खँग्वः खः।

लिक्छवि इलय्यागु साहासनय् च्वया तःगु गुँ (जंगल नाप यागु) बू किच<किसि, तिलमक (कुलो) आदि खँग्वःत व हे अर्थय् नेपाल भाषाय् नं छ्यला तःगुलिं नेपाल भाषायागु हे खः धैगु बालांक सिइ दु ।[१०] सितापाइला धैगु थासय् लिच्छवि ईयागु छगू साहासनय् हारागुँ (हारागुङ) नं नेपाल भाषा-यागु खँग्वः खः संस्कृत बाय् मेमेगु भाय्यागु मखु। अथेतुं थाय्यागु नां थेश्चो माग्वल, तेग्वल, साङ्गा आदि नं थ्व हे (नेपाल भाषा) भाषायागु खँग्वः खः।

७, १. श्री जगदिश चन्द्र रेग्मीं माग्वल खँग्वः नं मालटार बने जूगु अन्दाज याःगु दु। वय्कःयागु धापू कथं "ध्वनि समताको आधारमा अभिलेखमा पाइएको ठाउँ 'मालटार' को माल शब्द माग्वलकै परिवर्तित रूप हो भन्न सकिन्छ। यसरी हामी नेपाली भाषामा बोलचालमा आउने माल (जस्तो माल अड्डा, मालटाल) को साम्य पनि यहाँ देखदछौं।[११] श्री रेग्मीयात थःगु मोटामोटी अन्दाजय् व थःगु तर्कय् नं विश्वास मदु उकिं "तर भाषा विज्ञानको दृष्टिबाट माग्वल् शब्दबाटै माल बनेको हो भनी किटान गर्न अप्ठैरो पनि नपरेको होइन।"[१२]

७, २. माग्वल खँग्वः नेपाली भाषाय् प्रयुक्त जुया च्वंगु मालयागु समानार्थ खँग्वः मखु। नेपाली भाषाय् प्रचलित जुया च्वंगु माल खँग्वः नेपाली

---

९. 'हाम्हुँ' खँगो नेपाल भाषायागु खँ धकाँः धनबज्र 'पूर्णिमा' १७ च्वया दिइगु दु।

१०. 'पूर्णिमा' पत्रिकां

११. श्री धनवज्र यागु लेखया आधारय्

१२. लिच्छवि संस्कृतिः जगदिश चन्द्र रेग्मी

भाषायागु थ:गु हे खँग्व: मखु थ्व खँग्व: अरबी भाषायागु ख: । थ्गु नेपालय् अरबी व फारसी भाषा १९ शताब्दि पाखे व्दाह्रा व:गु ख: । उकिं 'माल' खँग्व:यागु कल्पना यायेगु कंचि कल्पना जक जू वनि । मालताल खँग्व: छगू कथं यागु सन्धी बने जूगु खँग्व: ख: । उकिं 'माल' माग्वलं व:गु[१३] धका: विचा: यायेगु नेपाली भाषायायु खँग्व: धायेगु खँग्व: ज्ञान मदुगु दसु जक क्यनेगु ख: । थन्यागु हल्कागु व मू मदुगु तर्क श्री जगदिशचन्द्र रेग्मी थें ज्याह्म अन्वेषक धायेगु सा:प हे मलोगु खँ ख: ।

८. १. लिच्छवि इलया साहासनयागु अध्ययनं नेपाल भाषा उगु इलय् विकसित जूगु जक मखु जनभाषा तक जुयाच्वंगु प्रष्ट जू । नेपाल भाषायागु प्राचीनतायागु सम्बन्धय् मेगु लेखय् उल्लेख यायेगु कुत: याये । आ:तक लुगु साहासनय् नेपाल भाषायागु ९६७ दँ पुलांगुतकयागु रूप दत । नेपाल भाषा धका: साहासनय् च्वया त:गु दसु नेपाल सम्वत् ६०५ च्वया त:गु अमरकोशयात काये फु, गुगु अमरकोश बेलाइतयागु कैम्ब्रिज विश्वविद्यालययागु सफू कुथिं सुरक्षित जुयाच्वंगु दु । गुगु सफूयागु छुं थ्गो

पञ्चशते गतेव्दे माणिक्य बिरचितोरमरको

षस्थ नेपाल भाषा टिप्पणीं समाप्तेयम् ।"[१४]

८. २. अन्तय् थुलि खँ न्ह्यथने लिच्छवि ई सिकं आपालं दँ न्ह्यों निसें नेपा:गा:गु आदिभाषा नेपाल भाषा हे ख: । थ्व भाषा थनयागु ल: फय् नापं ब्वलना थनयागु चायागु कण, कण पतिकं लाना च्वने धुंकल । थ्व भाय् अनन्त कालतक म्वाना च्वनि ।

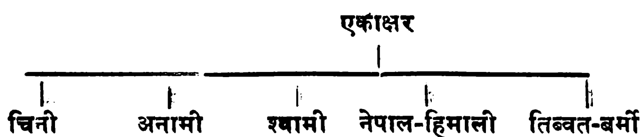
---

१३. लिच्छवि संस्कृति: जगदिश चन्द्र रेग्मी

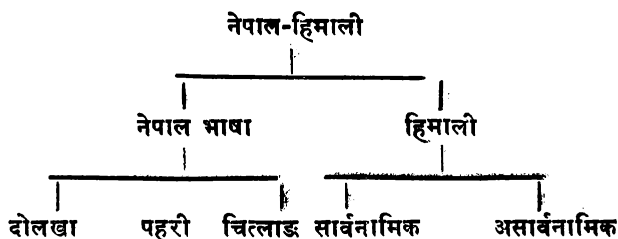
१४. थ्व खँयागु चर्चा 'हिम–ज्वाला' नां यागु पुस्तिकाय् श्री हरिराम जोशी याना दिइगु दु ।

गुरूङ् भाय्लय् नेपाल भाषायागु किच:

१. गुरूङ भाय् नं एकाक्षर परिवारया नेपाल-हिमाली खलया हिमाली भाषायागु असार्वनामिक (Non-Pronomenalised) या गुथियार ख: । नेपाल-हिमाली परिवारयागु एकाक्षर परिवारय् थल्थे लानाच्वंगु दु [१]

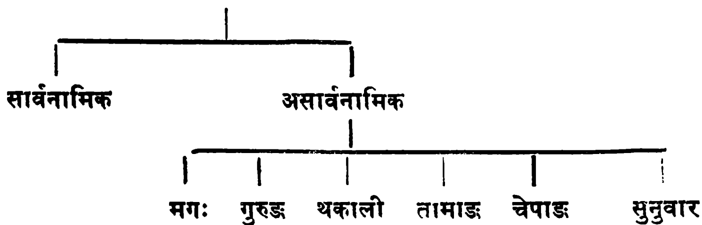
आ: नेपाल-हिमाली परिवार दुने ब्व गुकथं ब्ला च्वंगु दु उकियात वाला स्वये

ख: ला सार्वनामिक (Pronomenalised) व असार्वनामिक (Non-Pronomenalised) धका: थुमिगु रूप तत्व कथं ब्व थला त:गु ख: । सार्वनामिक खलया गुथियारतय्गु छगू विशेषता कथं थुकि दुने ला:गु

१. "नेपाल भाषा:" नांयागु लेखय् स्वया दिसँ

भाषाय् कर्ता व कर्म यदि सर्वनाम व:सा उकियात क्रिया पदय् हे तँसा कथं हना छ्वइ। धापू छु धा:सा छगू खँय् (वाक्य) कर्ता नं सर्वनाम हे वल, कर्म नं सर्वनाम हे व:सा अथे व:गु सर्वनाम यात क्रिया पदय् हे तँसा कथं घाना: छगू खँग्व: थें याना छ्यला छ्वइ। तर असार्वनामिक खल:या भाषाय् उगु कथं छ्यले मज्यू, भाय्‌लचं (Grammar) कथं स्यनि। थ्वीगु देशय् असार्वनामिक खल:या गुथियार थुकथं दया वइ च्वंगु दु।[२]

२. १. भाषाशास्त्री श्री ग्रियर्शनं थ्वीगु भाषायात नं असार्वनामिक खल: दुने तया त:गु दु।[३] थुकियात तापालेयापिं (Foriegners) मेपिं भाषाशास्त्री व नेपालय् च्वंपिं भाषाशास्त्रीतय्‌संनं[४] भाषाशास्त्री श्री ग्रियर्शनं किया थकुगु बाय् ब्व थला थकुगु धोयात छक:वाला तक स्वये मा:गु भा: प्यूगु खनेमदु। तर असार्वनामिक खल: दुने नेपाल भाषा कातुकाना च्वंगु जित: ताल। असार्वनामिक खल:या गुथियार भाषातय्‌गु रूपतत्व, अर्थ व ध्वनितत्व छुं भचा जक ब्वनाबले तिब्बती-वर्मी खल:दुने मलास्य चीन व तिब्बती—वर्मी पाना च्वं थें जित:ताल। उकिं हे जि नेपाल—हिमाली खल: धका: ब्व थले मा:गु ताया, ब्व थला ब्वनेगु कुत: यानागु ख:।[५] ख:ला तिब्बती—वर्मीनाप गुलि स्वापू दु,

---

२. 'हिमाली खल:या भाषा तयेत त्यासा व स्वापू' नांयागु लेखं।

३. ग्रियर्शन: भारतया भाय्‌यागु सर्वेक्षण।

४. बालकृष्ण पोखरेल: राष्ट्रभाषा चूडामणि रेग्मी: नेपाली भाषायागु उत्पति

५. "नेपाल भाषा" नांयागु लेखं।

चिनी भाषा नाप नं उलि हे दु, पाना नं उलि हे च्वंगु दु । तिब्बती भाषाय् नेपाल भाषायागु त्यासाया कालबिल भृकुटीया इलं निसें जूगु दयेमा: । गुबले छी नेपामित लजगा: व बनेज्यायत तिब्बते वन, अले छीगु त्यासा इमित उप्पो लात । तर थ्व लँपु व स्वानेयात ह्मसिकेगु कुत मयासे, ध्वा तक मथुइकं, नेपाल भाषाय् तिब्बती भाषायागु त:धंगु किच: लाना च्वंगु दु धका: भाषाशास्त्री तयसं मिखा तिसिना धायेगु यात ।[६] गुलिस्या नेपाल भाषा नाप तिब्बती भाय्‌यागु सभ्यता दु धाल । गुगु अथे जुया च्वंगु ख: हे मखु ।

२. २. नेपा:यागु हिमाली खल:यागु भाय्‌तय्‌गु नं तिब्बती भाय् नाप नं स्वापू छुं भचा जक ख: । उकिं तिब्बती भाय्‌या मू खल: कथं हिमाली भाषा तय्‌त काकाल्येगु बालां मजू । तिब्बती भाषायागु रूप, अर्थ व ध्वनि-तत्व नाप हिमाली भाषायागु छुं भचा जक साम्यता दु तर हिमाली भाषाया हामा तिब्बती भाषा मखु । हिमाली भाषातय्‌गु ख्वा:पा: आतक स्वये दुगु कथं धायेगु ख:सा, नेपाल भाषा नाप हिमाली खल: यागु स्वापू क्वातु जू ।

३. १. हिमाली खल:या असार्वनामिक गुथियारतय्‌त नेपाल भाषां त्यासा वना च्वंगु खने दु । अथेंतु हिमाली-खल पाखे नं वया च्वंगु दयेफु ? तर गुकथं त्यासा वल बाय् व:गु दु व माले हे मानि । हानं नेपाल भाषायात त्यासा नं बिइ मफुगु नं जुइफु छाय्‌धा:सा त्यासा भाय् तमि व छ्छ: धा:सा जक बिइ फैगु ख: । नेपाल भाषायागु न्ह्योने हिमाली खल: उलि तमि खने मदु उकिं साहेद हिमाली भाषा:तय्‌सं नेपाल भाषायात त्यासा नं बिइ मफुगु जुइफु । हिमाली खल:या भाय्‌त उलि साहित्य पाखे च्वमन्ह्या:, कला पाखे नं ह्ला उलि ग्यंसु लागु खने मदु । साहित्य कथं हिमाली खल:या भाय् तय्‌सं ताय्‌तिति तक नं या:गु खने मदु । उकिं थ:खल:यागु भाय्‌यागु किच: नेपाल भाषाय् मलास्ये थ: सिकें

६. बालकृष्ण पोखरेल व भोलानाथ तिवारीयागु सफुलि ।

साहित्य च्वलय् च्वन्ह्यागु भाय् (संस्कृत, प्राकृत, अरबी व फारसी) यागु उप्पो खँग्वः नेपाल भाषाया खँग्वः धुकुतिइ लाः वःगु खने दु ।[७] संस्कृत भाषायागु किचः नेपाल भाषाय् साप हे बांमलाक लाःगु दु, गुगु किचः स्वयाः नेपाल भाषा संस्कृत भाय्या मचा तक धाय्‌त लिफः मस्वत । नेपाल भाषायात संस्कृत भाय् यागु किचलं याना संस्कृतिकरण लँपुइ कन्नै च्वाय् त्यंगु खः ।

३. २. गुरुङतय्‌गु नाप स्वापु मल्लकाले दये धुकुंगु खने दु । हानं गुरुङत नेपाः गाः या जःखः संगुतान कथं नं च्वना च्वंगु खने दु । थुपिं नेपाः गालय् न्हापा, न्हापा बने ज्यायेत वइगु खने दु । थत्ये वये–वने न्हापां निसें जूगुलिं नेवाःतय्‌गु किचः लाइगु स्वाभाविक जू । थुकथं दकंमि, सिकंमि थें ज्याःगु खँग्वः तप्यंक नेपाल भाषां त्यासा कथं गुरुङ भाषाय् दुकाया तःगु दु । सार्वनामिक खलःया राई (वान्तवा) तय्‌सं धाःसा थन्यागु ज्याः सम्बन्धी खँग्वः तप्यंक काःगु मदु । ज्याःयात काया व हे कथं थगु भाषा नां छुना ब्यूंगु खने दु ।[८] गुरुङ तयेके थन्यागु पह खने मदु । आः गुरुङ खँग्वः नाप नेपाल भाषायागु खँग्वः तया स्वये[९]

अंग्रेजी	नेपाल भाषा	गुरुङ
Man	मि	ह्मी
Eye	मिखा	मीख
Ear	न्हाय्‌पं	न्हपे
Spittle	ई	ई
Sleep	न्ह्यल	न्हर
Father	अबु	आपा
Radish	लैं	लपू

७. "नेपाल भाषाया धुकू" नांयागु लेखं ।

८. "हिमाली खलःया भाषातय्‌त त्यासा व स्वापू" नांयागु लेखं ।

९. "तमु क्यूइ चेके देदें रोमे" अमरबहादुर गुरुङ ।

Wood	सिँ	सीँ
Fire	मिँ	मि
Louse	सि	से
Male-buffalo	थुमेय् (मेस)	मैं
Die	सिये	सीमो
Stool	खि	क्लि
Pus	न्ह्यि	न्हो
Phlegm	न्ही	ना
Leaf	लप्ते	ल
Male	मिजँ	मयुमे
Adopted Son	धर्म मचा (श्याका मचा ?)	धरमच्छ
One-eyed	कां	कन
Sneeze	छिँ	छिम
Saliva	ला (ला)	राला
One kind of boil (rice)	प्वः (प्वक)	पोर
Room	क्वथा	कोठा
Roof	धुरी (पलि) ?	धुरी
Carpenter	सिँकंमि	सिकर्मी
Mason	दँकंमि	डकर्मी
Window	झयाल	झयाल
Buffalo	मेय्	मई
Two	नसि	ङ्ही
Three	स्वँ	शोँ
Four	पि	प्लि
Five	ङा	ङ
Six	खु	वु

Seven	न्हस	ङी
Banna	म्वाय्	मच

३. ३. नेपाल भाषायागु संख्यात्मक खँग्वःत लाः गुरूङ भाषाय् जक मखु असार्वनामिक खलःया मेगु भाय् तामाङ, मगः, नाप नं छुं भचा मिले जू।[१०] (अर्थंतुं सिँ, मिखा, ऊयाल, दकंमि, सिँकंमि, नकंमि थें ज्याःगु खँग्वः लाः 'तप्यंक त्यासा वना च्वंगु खने दु। मगः भाय्यात वातुवाला स्वयेबले मगः भाय्लय् नेपाल भाषायागु खँग्वः त्यासा आपाः वनाच्वंगु खने दु। गुगु ह्यो हे धाय्मा। थौंकन्हे मगत भारोपेली खलः पाखे सतिना वनाच्वंगु दु, थःगु भाय् पाखे सिकें थुमिके भारोपेली भाय् पाखे मतिना वनाच्वंगु खने दु।) संख्यावाचक खँग्वः छुकः न्ह्योने तया स्वये

नेपाल भाषा	गुरूङ	तामाङ	मगः
छि	क्ह	धिक	काठ
नसि	ङ्ही	ङी	ङ्हिस
स्वँ	शों	सोम	सोम
पि	ल्पि	ब्ली	बुली
ङा	ङ	ङा	बाङ्गा
खु	दु	डु	टु
न्हस	ङी	निस	टुन
च्या	प्रे	ग्रात	के
गुँ	कू	कू	कु
साह्न	च्यू	च्यूइ	चु

४. १. "गुरूङतय्गु च्वनेगु थाय् नेपाःया आपालं च्वय् उत्तर पाखे जूगुलिं थुमिसं थः संगुतान मगःत सिकें उप्पो तिब्वती पह तयातये फुगु दु। गुरूङ भाय् विशेषयाना तिब्वत भाय् पाखे क्वछू।[११]" तर थ्व खँ उलि

---

१०. क्वीजिः स्वयम्भू लाल श्रेष्ठ।

११. नेपाःयागु ऐतिहासिक रूप–रेखाः बालचन्द्र शर्मा।

ग्यसु लाःगु मखु, गुगु क्वय् च्वंगु खँग्वःतय्त क्यं :—

नेपाल भाषा	गुरूङ	तिब्बत
छि	कृ	ची
नसि	ङ्ही	नी
स्वँ	शोँ	सुम
पि	ल्पी	शी
ङा	ङ	ङा
खु	ह्रु	ड्रु
न्हस	ङ्ही	दुन
च्या	प्रे	ग्या
गुँ	कू	गु
सान्हु	च्यू	चु
मिं	मि	मे
मिखा	मीखु	मिक
न्हाय्	न	नकुँ
वु	मो	वु
ल्हाः (ल्हात)	यो	ल्हाकपा
सिँ	सिँ	सिक
खिचा	नकि	खि
क्याल	कयाल	घिगु
जि	ङ	न्हाअ्
ख्वने	ल्हामो	स्यु आ
काय्	च्ह	भु
म्हाइ	अशौँ, भागोँ	चिच्योला
छेँ	टङा	ख्हा
न्हायपं	नह्पे	अम्यम्नु

४. २. गुरुङ व तिब्बती भाय् पानाच्वंगु दु उकिं तिब्बती भाय्लय् गुरुङ भाय् क्वंछुना च्वंगु दु धाय् मछि। तामाङ भाय् नं हिमाली खलःया असार्वनामिक खः, गुरुङ भाय् नं खः। गुरुङ भाय् व तामाङ भाय्यागु स्वापू[१२] गुलि दु खँग्वः गुलिं साभ्य जू वः स्वये–

नेपाल भाषा	गुरुङ	तामाङ
छुँचु	प्रो	प्रा
सँ हागु ई	ङ्यासा	ङ्यासे
दुरु	ङ्या	ङये
थौं	तिनि	तिनि
खोला	मान ज्ये	मानज्ये
फेतु	टिद	टिउ
ति	खुगु	खुगु
खा	नाक	नागा
खा खें	नाक फुम	नागा फुम
च्वलय्	रा	रा
छदँ	कुरी	कुरी
सा	म्या	मे
पाजु	आस्यो	आसेङ
मल्जु	आङी	आङी
जिलाजं	ह्मो	ह्मा
अबु	आपा	आबा
भौ	चों	चाङ
भिंचा	क्वे	कोन
" (मिसा)	क्वेमी	कोनमे
लैं	लपू	लबू

१२. स्येकु–स्येमु: सन्तवीर लामा।

लेबु	मेंदु	मेन्दोपोते
तु	उस्यु	उइसुक
कुने	छिकू	छ्यूगु
घोरल	तोँसार	ताङसर
खिचा	नकि	नागि
सल	त	त
कोः	कका	कावा
लिहां वल	याइ जि	याई
वा वल	नाम खाजि	नावा खाजी
कलाः	म्रि	म्रिङ
क्रिया कर्म (सी बले याइगु)	घेवा	घेवा

४. ३. गुरुङ भाय् व तामांग भाय् सतिक स्वापू खने दु। गुरुङ व तामाङ गुलि सतिइ उलि हे गुरुङ व तिब्बती भाय् तापाः। उलि जक मखु दँ निनेबले नं थुमिगु मिले जू–

नेपाल भाषा	गुरुङ	तामाङ
फ्रंगः (फ्रंगल)	च्ह्य लो	च्यालो
खिचा	खा लो	खिलो
फा	फो लो	फाक लो
छुँ	च्यु चो	चिवा लो
दोहं (दोहँन)	लोङ लो	लाङ लो
धुँ	तो लो	ताक लो
भौ (भति)	हि लो	हे लो
ताहाः	सु प्रिलो	पोखू लो
गरुद	स प्रिलो	डुल लो
सल	त लो	ता लो
फँ	ल्हु लो	लुक लो
माकः (माकल)	प्र लो	टे लो

५. १. गुरुङ भाषाय् नं सूर (Tone) ज्या यानाच्वंगु खने दु । थथे सूर (Tone) ज्याः नेपाल भाषा चीनी भाषाय् उप्पो खने दु—

चिनी भाषाः

मा – मां ।

मा – सल ।

मा – बोबिइगु ।

नेपाल भाषाः

मा – मां ।

मा – स्वामा, केँमा ।

माः – 'माःला' धाइबले, लिस बिइगु 'माः' ।

माः – स्वां धागु हना तःगु माः ।

गुरुङ् भाय्ः

(क) आखा – छ्ये मखु ।

आखाँ – याये मफु ।

(ख) प्योबा – हुइगु ।

प्योबा – पुइगु ।

प्योँबा – भागि याय्गु ।

५. २. नेपाल भाषाय् न्हापा, न्हापा चिकंयात 'सौ' धाइ ।[१३] सौ > सा जुल । अले चिकंयात बुसा, मचिकंयात च्यासा धाय् थें गुरुङतय्सं चिकंयात छिकू धाइ । चिकं थें तरल पदार्थयात नं 'छिकू' हे छयला तःगु खने दु । गथे कि –

नन छिकू – तुं चिकं ।

नौनी छिकू – नौनी ।

ह्यार छिकू – घ्य ।

---

१३. पूर्णिमा पत्रिकाय् श्री गौतम बज्राचार्यया च्वखँ ।

वस्तु धायेत 'सें', चुं धायेत 'प्रो' छयला तःगु खने दु ।

६. १. गुरुङ भाय्यागु ध्वनि न्यनेबले यइपुस्ये, नाइस्ये च्वं । ध्वनि कथं गुरुङ भाय्यागु अध्ययन मेगु लेखय् याये । गुरुङ भाय्लय् साहित्य छुं मदु । नकतिनि, नकतिनि वर्णमाला सफू छगू व मेमेगु छगू निगू सफू पिहां वःगु दु । ह्यानं गुरुङ भासं च्वयातःगु पुलांगु सफूत खने मदु ।

झीगु नेपाः देय्लय् ०९–११ या मन–त्याः (जनसंख्या) कथं २.० प्रतिशत गुरुङ खने दु । तर २०१८ यागु मनू–त्याः कथं १.७ जक खने दः वःगु दु ।[१४] गुरुङतय्गु आर्थिक विषमता, लजगाः मदुगु, बूज्या पाखे ह्ला उलि ग्यंसु व च्वमन्ह्यागुलि लजगाः कथं तापालें वना मिलिट्री वना सैनिक जीवन हना च्वंपिं आपा खने दु । थन्याःगु हे छुं कारणं यानाः गुरुङतय्सं थःगु भाय् व साहित्य न्ह्याज्याके मफुगु नं जुइफु ।

६. २. नेपाः देया फुक्क भाषा व संस्कृति झीगु मंकाः धन खः । थ्व न्हना वंसा झीगु राष्ट्रिय संस्कृति व राष्ट्रिय धुकूया पिलाचा छगः म्वाभः जुइ ।

छगः पिलाचा जक बांलाकाः सुसाकुसा यायेगु मेगु पिलाचा लाला थें याना छवय्गु नुगःपा मदुपिनिगु ज्या जक जुइ । उकिं फुक्क पिलाचा बांलाःसा राष्ट्रिय धुकू ऋ ऋः धाइ । थःगु पिलाचा जक बांलाक राष्ट्रिय धुकू म्वाभः यायेगु कुतः याइपिन्त गुरुङतय्सं थःगु भाषा च्वन्ह्याका नेवाःतय्सं थें साहित्य थकाया राष्ट्रिय धुकूतिइ थःगु भाव व साहित्य यागु पिलाचित बांलाकाः ऋ ऋः धायेकेफयेके माःगु दु । झी सरकारं नं फुक्क नेपाः गाःया भाय् झी भाय् धकाः तायेका संरक्षण व सम्वर्द्धन याये फयेका थौं थःगु व्हाःगु नुगःया दसु क्यनेमाःगु दु । उकिं प्राथमिक शिक्षा फुक्कसित थःगु मां भाय् पाखे बिया देया सपुत नागरिक दयेके माःगु दु ।

---

१४. राष्ट्रिय जन गणना, २०१८ ।

१५. नेपाःयागु ऐतिहासिक रूप-रेखाः बालचन्द्र शर्मा ।

ई कथं गं न्याये मफुसा मतिकुह्लाः जक जुइ, राष्ट्रिय धुकूया निम्ति मेपिनिगु भाय् व साहित्यया पिलाचा ज्वाभः याइपिं कीत जक जुइ । उकिं इलय् हे व्हीसं माःगु पलाः चवयेके मफुसा थ्व भाय् न्हना वनी, लिपाया पिढीं व्हीत सराः जक मखु, थुकलं नं बिइ ।

ग्वाहालि कायागु सफू

१. भाषाः लि. ब्लुमफिलड

२. नेपाली शब्द कोषः टर्नर

३. लष्ट लाँग्वेजः पि. इ. क्लेटर

हिमाली खलःया भाषा व त्यासा

१.१. मंगोलियन बाय् एकाक्षर परिवारया खलः मध्ये मूखल कथं चिनी, अनामी, श्यामी, नेपाल–हिमाली व तिब्बत–वर्मी खः। खःला ग्रियर्शनं[1] ब्यूगु लँपूयात हे जक खःगु (truth) लँपु भाःपिया आःतक्यापिं भाषा शास्त्रीतय्सं नेपाः दुनेया फुक्क मंगोलियन परिवारया खलः भाय्तय्त तिब्बती–वर्मी खलःया गुथियार धकाः धाइ बया च्वंगु दु।[2] अयेतुं हिमाली भाषाया खलः तयेत नं।

यदि तिब्बती–वर्मी खलः दुने तिब्बती बर्मा तकया भाय् धकाः ब्व थलेगुलि छुं वैज्ञानिकता खने मदु। नेपाःया भाय्तय्त कय्कुंकाः तिब्बती–वर्मी खलः दुने तयातयेगु बांलाः नं मजू, हिस्सि नं मदु। उकिं जि नेपाःया भाय्तय्गु रूपतत्वयात विचाःयाना तिब्बती–वर्मी खलकं लिकायाः नेपाल–हिमाली खलः धकाः छुगू मेगु हे खलः कथं तयागु दु। नेपाल दुनेया मंगोलियन खलःया भाय्तय्गु पह व धातुयात जक मखु रूप, ध्वनि व अर्थतत्व कया स्वयेबले तिब्वती–वर्मीया थः गुथियार खने मदु बरू संगुतान खलः जक खने दु। नेपाल भाषायाकेला छुगू मू भाय्याके दयेमाःगु फुक्क गुण खने दु। उकिं एकाक्षर परिवारया खलः भाय्तय्गु पह व रूपतत्व कथं तिब्वती–वर्मी मलाकस्ये, तिब्वती–वर्मी बाय् चीन बाय् अनामी खलः थें नेपाल भाषा व नेपाःयागु मेमेगु भाय् यात नेपाल–हिमाली खलः धकाः छुब्व थला बियागु दु।[3]

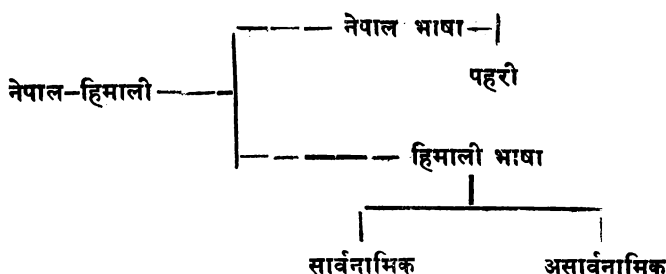
१. Linguistic Survey of India : G. Grierson

२. नेपाल भाषाः नांयागु लेखं।

३. नेपाल भाषाः नांयागु लेखं।

१. २. आः, नेपाल–हिमाली भाय्‌यात काये । नेपाल भाषा छगू सम्पन्न जूगु मू भाय् ख । थुकियागु कचा कथं पहरी भाय् दु ।[४] पहरी भाय् यात नेपाल भाषायागु छगू कचा (Sub-dialect) धकाः धाःगु दु ।[५] तर बालकृष्ण पोखरेलं पहरी भाय्‌यात नेपाली भाय्‌यागु छगू कचा[६] धकाः गुगु धाल व सत्य मखु ।[७] पहरी भाय् नेपाल भाषायागु छगू कचा खः[८] न्हापां थ्व भाय् आग्नेय परिवार दुने लात धागु नं सत्य मखु । बरू ध्वनि थौकन्हे नेपाल भाषा नापं छुं भचा पागु दु अर्थेला नेपाल भाषाया थाय् थासय्‌यागु नं थ्व हे रूप पाना च्वंगु दु ।

२. १. नेपाल–हिमाली भाषायागु खँ च्वय् न्ह्यथना थें गुरु रूप जुया च्वन क्वय् बियागु table सिइ दै –

नेपाल भाषा व पहरी भाय्‌यागु चर्चा जुइ धुंकुगु दु । आ हिमाली भाषायात काये–

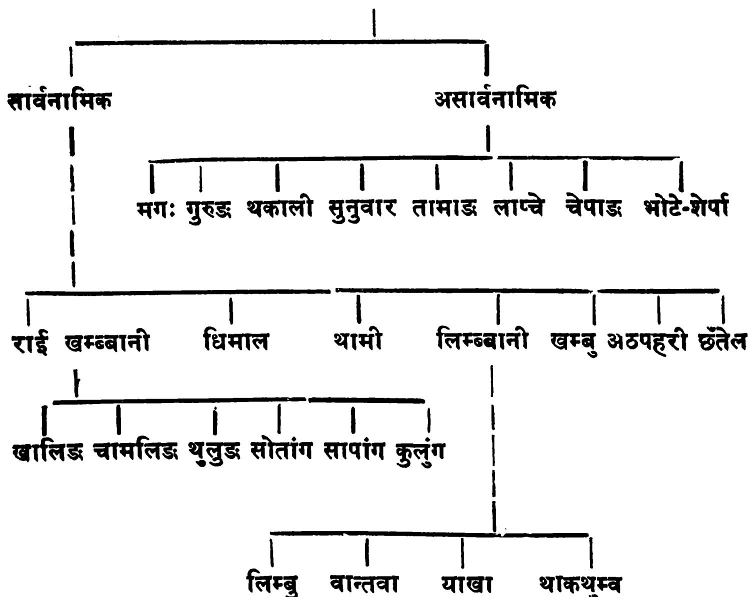
४. नेपाल भाषाः नांयागु लेखं ।

५. Linguistic Survey of India : G. Grierson

६. राष्ट्रभाषाः बालकृष्ण पोखरेल ।

७. नेपाल भाषाः नांयागु लेखं ।

८. पहरी भाषाः छगू परिचयः नांयागु लेखं ।

२. २. ह्यानं बाहिङ, बलाली, सागपाङ, लोहरोङ, लाबिङ्गाङ, बालिङ, छिमतुङ, दुङमाली, रोदोङ, नाछेरेङ, चौरास्या, दुमी, वायु, कागते, नं सार्वनामिक खलः दुने हे लाःवः । जिरेल भाय् नं थुकि दुने हे वः (!) लाः । खम्ब्बानी व लिम्बू भाय् नाप अठपहरी भाय्यागु स्वापू क्वातुगु खने दु । थ्व फुक्क भाय्तय्गु रूप तत्व ब्वनाः च्वये हथाय् जुइ धुंकुगु दु छाय्धाःसा आपालं भाय्त न्हना वनेत्यंगु दु । थाक्से व थ्रामु भाय् ह्लापां दःसा २०१८ दँ यागु मनू-ल्याचा (जनसंख्या) काःबले थ्व भाय् ह्लाईपिं मदये धुंकुगु खने दु । उकिं इलय् न्हंका मछ्वयेगु कुतःयाना थ्व भाय्तय्गु संरक्षण व सम्वर्द्धन मयाःसा, थ्रामु भाय् थें नां जक लुमन्ति जुया च्वनि ।[१] मेगु छुं मफुसा थः थःगु भाय्यायु परिचय, रूप तत्व व खँग्वत मुंका, छापे याना, थ मांयागु दुरूयागु भारा पुलेगु फुक्क नेपाः मितय्गु मंकाः ज्या खः ।

---

१. नेपाली भाषाको उत्पत्तिः चूडामणि रेग्मी ।

१. १. सार्वनामिक खलःया भाषातय्‌गु अध्ययन व अनुसन्धान याना लुखा चायेकेगु स्वयम्भुलाल श्रेष्ठं कुतः याःगु दु ।[१०] आपालं भाय्‌तय्‌गु नाप ह्लाय्, मिखा, मि, सिँ, ह्लाय्‌पं, लँ, लः, खिचा व फा थें ज्यागु खँग्वःयागु सामञ्जस्य खने दु । "द्राविड भाषाय् 'मि' धैगु छगू शब्द (खँग्वः–इन्द्र) दु । उकिया अर्थ खः– नगु, न्याँ, थीगु । शायद क्ली पुर्खा तसें ह्लापा, ह्लापां 'मि' खँबले, ज्वाजल्यमान जुया च्वंगु खंबले वैगु म्हुतुं अनायास (काचाक– इन्द्र) 'मि' धैगु शब्द (खँग्वः– इन्द्र) पिज्वल जुइ । अले थ्वैत थीगु धकाः 'मि' धाल जुइ । थुगु हे प्रकारं (कथं– इन्द्र) "थीगुर्लि" मिखा नं जुइ ।[११]" थुकथं विचाः यायेगु ग्वः फसय् ब्वया वनिगु जक जुइ । 'मि' यागु अर्थ नेपाल भाषाय् आपालं दु । हानं मेगु छता खँ छु थ्वया सिकं ह्लापां नेवाःतय्‌सं बाय् नेपाःगालय् च्वंपिसं मि मखंला ? हानं द्राविड भाय् नेपालय् संस्कृत भाय् दुहां वयाः गुलिखे लिपा वःगु खने दु । उकिं द्राविड भाषां वःगु धाये मछि । यदि अथे वःगु खःसा 'अग्नि' संस्कृतयागु खँग्वःलं वये माःगु खः । संस्कृतयागु खँग्वःतय्‌सं क्लीगु भाषायागु खँग्वःतय्‌त सुलुप्याचा ह्यितका कुर्काः थःगु खँग्वः क्लीगु खँग्वः धुकुतिइ पलिस्था यानाब्यूगु दु । क्ली नं साप हे संस्कृत खँग्वःपाखे मतिना दुपि खः । क्लीसं थःगु 'लि' खँग्वःयात त्यांग्रापुइका बागमति चुइका ह्लसिकापंया ह्वतं कुर्का संस्कृतयागु 'धनुष' खँग्वः छ्यले याना वया च्वंगु दु । लिम्बू तय्‌सं क्लीके त्यासा काया 'लि' खँग्वः छ्यला हे च्वंगु दु । तामाङतय्‌सं क्लीगु 'लनि' खँग्व: काया 'लनि' हे छ्यला च्वन । क्लीसं त्यासा बालांक हे लित काये हे म्वायेके बिया 'चन्द्रमा' खँग्वः 'लनि' या थासय् छ्यला ह्लाय् तप्पुइका च्वना । क्लीसं थःगु खँग्वः पाखे उप्पो मतिना तयेमाल मखुसा क्लीगु ऋयाल खँग्वः लाकाः काय् त्यो थें पस, लुखा, खापा व मेमेगु फुक्क खँग्वः लाका काइ,

---

१०. क्लीजिः स्वयम्भु लाल श्रेष्ठ ।

११. राष्ट्रभाषाः बालकृष्ण पोखरेल ।

क्री ज्यो थें सुम्क चनने मालि ।

३. २. 'मि' खँग्वः द्राविड भाषायागु मखु । न क्रीसं स्यासा हे कायागु खः । 'मि' क्रीगु थःगु हे थत्व दुगु खँग्वः खः । मि खँग्वःयागु अर्थ छ्याना स्वये मि– १) मि २) मनू ३) ह्वायेगु, मिं ४) नाता ५) जग ६) ज्वाला

(ज्वाला मिला धकाः न्ह्यनेबले बीगु लिसः 'मि')

थुकि ध्वनी कथं ँ, ँ, ा चिं जक च्वं बइ ।

आ मि तँसा तया छकः छ्यला स्वये–

मि + चः = मिचल

मि + खा = मिखा

थुकि च यागु अर्थ चिधंगु धकाः सिइदु । व खा = खा जुल । आ मिखा यागु अर्थ छ्याना स्वये । मि थें ज्यागु खा > मि ज्यागु खा > मिखा जुल । बाय् मि थें थीगुलि नं मिखा जूगु जुइ फु । मिखा खँग्वः क्रीगु भाषां व्यूत्पन्न जूगु खः । लिपा नर्सरी खँग्वः कथं छ्यले यायेगु याना हःगु जुइ फु । मिखा खँग्वःयात कालक्रम, जीवन, अर्थ व छ्यलेगु याना तःगु स्वयेबले व्यूत्पन्न क्रीगु भाषा जूगु हे खने दु । थुकि-यागु पूवंक छगू लेखय् हे याये तिनि ।

३. ३. मिखां खँग्वःयात हिमाली खलःया सार्वनामिक भाय् तय्सं थुकथं छ्यला च्वंगु दु :–

डुङमाली – मक	थामी – मिसे
बालिङ – मक	रोडोङ – मिचक
राई – मक	बाहिङ – मिचि
धिमाल – मि	थुलुङ – मिक्सि
लिम्बू – मिक	खम्बु – मिकसि
वायु – मेक	

असार्वनामिक खलः –

तामांग – मि

मगः — मिक थकाली— मि

गुरुङ — मिखु सुनुवार— मिचि

मेगु मंगोलियन भाय् खलकं नं

चीन — मुक तिब्बत — मिक

वर्मा — म्यक

मेगु खलःया भाषाय्—

सतार — मेत जापान — मे

जुया च्वंगु दु। ह्ानं जापानी भाय्यागु 'मि' खँग्व दु गुकियागु अर्थ खः "स्वयेगु"। मिखां स्वयेगु ज्या याइगु जूगुलिं 'मिखा' धाःगु जुइफु।[११] तर जापानी भाय्यागु 'मि' खँग्वः वंसा मेमेगु खँग्वः नं वःगु दयेमाः क्रीसं मात्तु माला वनेबले दसु कथं छुं लुइके फै मखु। 'मिखां' खँग्वः ला संगुतान भाय्त जुया थुखे–उखे जुया विकास जुल धाये। तर छगू अजुगति चाइगु खँ चेकोश्लो-भाकिया भाषायागु 'ना' खँग्वः काय्। गुगु 'ना' खँग्वः या अर्थ क्रीगु भाय्यागु 'ना' खँग्वः नाप पाय्छि जू। आः छु, क्रीगु 'ना' खँग्वः क्रीगु भाय्यागु मखुला? थ्व 'ना' खँग्वः भाषाशास्त्र कथं बिचाः यायेबले नर्सरी खँग्वः जुइ मखु। 'ना' खँग्वः क्रीगु खँग्वः खः, व्यूत्पन्न कथं नं क्रीगु हे खः, काकताले कथंजक पाय्छि जूगु जुइमाः, छाय्धाःसा मेगु छगू तक खँग्वः क्रीगु खँग्वः नाप मिले जूगु लूगु मदु।

३.४. नर्सरी खँग्वः कथं छ्यले याये धुकुंगु मेमेगु खँग्वः नं स्वये:-

ह्लाय्ः-

सार्वनामिक

लिम्बू — नेबो राई — नाबु

धिमाल — ह्लापु

असार्वनामिक

मगः — ह्ला थकाली — न

गुरुङ — न तामांग — ना

सुनुवार — नेह

सिँः—

लिम्बू — सिं   राई — सुङ

धिमाल — मीसिङ

लः—

लिम्बू — चुआ   राई — चावा

धिमाल — चि   गुरुङ — क्यू

ह्लाय्पं :—

लिम्बू — नेफक   खम्बु — नोबो

राई — नाबाक   थुलुङ — नोकपल

धिमाल — ह्लाहाथोङ   बालिङ — नाफाह्व (नाफाह्व)

कागते — नमजो   याखा — नाफाक

दुङमाली — नाफक   रोडोङ — नाप्रो

शेर्पा — नाक   मगः — नयेक

गुरुङ — ह्ल   तामाङ — ह्लाबे

सुनुवार — नोफा

फाः—

लिम्बू — फाक   राई — बाक

धिमाल — पाया

लँः—

लिम्बू — लाम   राई — लाम

धिमाल — दाम

खिचा :—

लिम्बू — कोचो   रोडोङ — खित

राई — कुति वा   शेर्पा — खि

धिमाल — खिया   बाहिङ — क्लिच

कागते	— खि	याखा	— कुचुमा
खम्बू	— खेबा	थुलुङ	— खेबा
थामी	— कुचु	मग :	— चिउ
गुरुङ	— नकि	तामाङ	— नागि
सुनुवार	— कुचुम		

३ ५. हिमाली खलःया असार्वनामिक खलः मगः, गुरुङ, थकाली व तामाङ भाय्तय्‌गु क्वातुगु स्वापू खने दु। चेपाङ नाप सूक्ष्म कथं जक खने दु, अथेंतुं सुनुवार नाप नं।

सार्वनामिक खलकय् धिमाल, राई, थुलुङ, बालिङ, दुङमाली नाप सूक्ष्म कथं स्वापू खने दु।

४. १. सार्वनामिक खलःयागु भाषाय् थःत्व दु कि कर्ता व कर्म यदि सर्वनाम जूसा उकियालि क्रियाय् तसाँथें स्वानाः छ्यला छ्वइ गथे—

हिम	—	दायेगु
तु	—	वैत
ङग	—	जिं

आः, "जिं वैत दायेगु" धायेत "ङग तु हिम" धकाः सार्वनामिक भाषाय् धायेबले अशुद्ध जुइ। उकिं राई भाय् सार्वनामिक जूगुलिं अथें मधास्ये "हिम्तुङग" धकाः धाइ। तर इलामय् च्वंपिं राईतय्‌सं "जिं वैत दाये मानि" धायेत "उमका मकोधात मालि" धाइ। इलाम यापिं राई तय्‌त नेपाल भाषायागु किचः व स्वापू लाना च्वंगु खने दु। थये मेथाय्‌यापिन्त सिकें उप्पो लाःगु कारण नेवाःतय्‌गु उप्पो संसर्ग खः।

नेपाल भाषा	राई (इलामयागु)
जिं	मि
सिँ	सुङ
सिमा	सुङताङ
लँ	लाम

दुरु	दुधा
निनि	निनी (भोजपुरय् – छुना)
खा	वा
स्वँ	सुमका ओता
मनू	मना
ह्लाय्पं	नाबाक
ह्लाय्	नाबु
मिखा	मक

४. २. राईतय्सं नेवाःतयेत "चुक्का बाक" धाइगु जुया च्वन । लिम्वू तय्सं नेवाःतय्त "सिङ हेक्पा" धाइगु खः । तामांग तय्सं किजा धाइ । राई तयसं 'चुक्काबाक' धागु थाज्पा याइपिं जूगुलि खः । अथेंतु लं सुइपिन्त 'खिमुक्का याका', कामी तय्त "डुपक्का बाक" ब:कमि यात "खिमुक्क बाक" सुनुवारयात "बाक्का बाक" धाइ । 'बाक' या अर्थ वाइपि बाय् याइह्म मनू खः । नेवाःतय्सं मा जाः (Femine gender) क्यनेत मा: व बा जाः (Masculine gender) क्यनेत 'बा' तँसा न्ह्योने छाना छ्यलेगु याना च्वंगु दु ।

गथेः– बा मेय्– मामेय् । बासल – मासल । बा खिचा – मा खिचा ।

(ह्लि छ्यलेबले बा आखः तने धुंकुगु दु)

राईतय्सं 'पा' या अर्थ मिजं, मा या अर्थ मिसा कथं छ्यले याना तगुदु ।

आजा	धायेत	कोपा	अजि	धायेत	कोमा
बा	,,	पापा	मा	,,	पामा
भाःत	,,	तायापा	कलाः	,,	तायामा

४. ३. नेवाःतय्सं प्राचीन इलंनिसें चिकयात 'सौ' धाइ । सौ > सा जुल ।

नयेचिकं — बुसा

मचिकं — च्यासा

याना: छ्यला त:गु दु । राईतय्सं 'वा' ति पदार्थयात

छ्यलात:गु खने दु गथे चिकं धायेत 'आवा' व ल: धायेत 'चावा' धाइ। 'ला' यात 'सा' धाइ। 'खा' यात 'वा' धाइ। 'खा यागु ला' धायेत 'वा सा' धाइ। 'फा' यात 'बाक', फायागु ला यात 'बाक सा' धाइ।

५. १. लिम्बू भाय् नं सार्वनामिक भाय् ख: थुकि नाप नं नेपाल भाषायागु त्यासा वना च्वंगु खने दु।

नेपाल भाषा	लिम्बू भाषा
मिखा	मिक
ला (month)	ला
निनि	निया
ह्वो	होङ
लोहं	लुङ
वा	वाहित
लँ	लाम
फा	फाक
सी (die)	सी
ह्नि	नेहिक
फोगि	फुङगु
लाकां	लाकाम
सि	सि
लि (धनुष)	लि
ह्नाय्	नेबो
ह्नाय्पं	नेफक
मि	मे
सि (louse)	सिङ

५. २. सार्वनामिक खलया भाय् लिम्बू व राई यागु गुलि साम्य जू स्वया दिसँ–

नेपाल भाषा	राई (इलाम)	लिम्बू
मि (मन)	मना	मनुवा
मिखा	मक	मिक
ह्नाय्पं	नावाक	नेफक
ह्नाय्	नाबु	नेबो
निनि	निनी	निया
मि	मि	मे
सिँ	सुङ	सिङ
लँ	लाम	लाम्
फा	बाक	फाक

थुकथं सार्वनामिक खल:या भाय् लिम्बू व राईनाप नेपाल भाषायागु स्वापू खने दु। "जि छें वने' धका राई भाषां धाइबले "अँका खिमडा खात्ङा" धाइ। गुकि ध्वनि कथं साप बल पिकाया धा थें खने दइ।

६. १. कोल भाय्यागु प्रभाव नं सार्वनामिक खल:याके खने दु। कोल भाय् आग्नेय परिवारया खल: भाय् ख:। कोल भाय्यात मैक्समुलरं 'मुण्डा' धका: नां छुना बिसेंलि थ्व हे नामय् थ्व भाय्यागु नां जाल। मुण्डा भाषाय् वचन स्वने

	मुण्डा	नेपाल भाषा
छगू वचन	हाड	मनू (छह्म)
निगु वचन	हाडकीन	निह्म मनू
बहु वचन	हाडको	मनूत

थुकथं वचन स्वंगू कथंयागु खने दु। थ्व हे प्रभाव सार्वनामिक भाषाय् लानाच्वंगु खने दु। थ्व हे प्रभावयात जक बिचा: याना: बालकृष्ण पोखरेलं राई भाय्यात आग्नेय परिवार दुने मन्ह्यों मन्ह्यों दुछ्वयेत स्वल।[१२] राई भाय् आग्नेय परिवार दुने मला: ग्रियर्शनया धापूकथं पूर्वी सार्वनामिक खल:

१२, भाषा विज्ञान : भोलानाथ

जक खः। आः राई भाषाय् मुण्डा भाय्यागु वचनय् जक प्रभाव लाना च्वंगु खने दु।

	राई	नेपाल भाषा
छगू वचन	उमका	जि (छह्म)
निगू वचन	उमकाचा	झी (निह्म)
बहु वचन	उमकान	झी (आपालं)

६. २. बचन छगूलि त्वता मुण्डा भाय्यागु प्रभाव राई व लिम्बूइ लाःगु मेमेगु खने मदुन्नि। मेगु आग्नेय परिवारया विशेषता अश्लिष्ट-योगात्मक (Simple agglutinative) खः, गुगु आः छुं कथं वियोगात्मक (analytic) पाखे सतिना वनाच्वंगु दु। तर राई व लिम्बू भाषाय् थन्यागु विशेषता खने मदु। आग्नेय परिवारया उप्पो याना निगः आखःयागु धातु जुइ तर राई व लिम्बुइ उप्पो निगः आखःयागु धातु खने मदु, निगलं उप्पो खने दु। पद दयेकेत आग्नेय परिवार भाषाय् न्ह्योने दत्थुइ व लिउने स्वथासं योग दइ तर राई व लिम्बू अन्यागु योग खने मदु। थ्व फुक्क खँ यात वाला पि ब्ह्लया स्वयेवले राईलिम्बू भाय् आग्नेय परिवार दुने लाः वइ मखु।

नेपाली भाषायात नेपाल भाषायागु देन

१. नेपालयागु वर्तमान संविधान भाग १ धारा ४ कथं नेपालयागु राष्ट्रभाषा नेपाली खः । थ्व भाय्यागु दकलें न्हापांयागु नां खश लिपा गोरखाली भाषायागु नामं ख्याति प्राप्त यात । इलय्-इलय् थ्व भाय्यागु नां खश कुरा, गुरखा कुरा, पर्वत भाषा, पर्वतिया भाषा, गोरखा भाषा आदि जुया च्वंगु दु । राणातय्गु इलय् थ्व भाय्यागु नां गोरखा भाषा धका: स्वीकार याना तःगु दु । तर विदेशय् धा:सा पर्वते व गोरखाली नामं परिचित जुल । थ्व भाय्यागु इतिहास उलि ताहाक: व उलि पुलां माने याये मफु गुलि मेगु भाय्त नेपालय् दु । थ्व भाय्यागु रूप लगभग ६४० दँ पुलांगु छक लूगुलि थ्व भाषां थःगु अस्तित्व पुण्यमल्लया इलय् जक अंकित याये फुगु खने दु ।

नेपालयागु भाषातय् दकलें पुलांगु सशक्त भाषा मध्ये नेपाल भाषा खः । थ्व नेपालयागु छगू आदिभाषा खः ।[१] एशियाया पुलांगु भाय् व प्राचीन भाय्त मध्ये नेपाल भाषा नं छगू खः । गुगुलि गुलिनं ह्येकाःवल तर छगू म्वाना च्वंगु भाय् कथं थौंतक थःगु अस्तित्व तया वयाच्वने फत । थ्व हे नेपाल भाषायागु अनुकरणीय प्रयास खः । थ्व भाय् लिच्छवि इलयय् आपालं च्वह्लयाय् धुंकुगु खः प्रगतिया पलाखय् ओजनदार पला: ह्लयज्याके धुंकुगु खः । नत्र लिच्छवि इलय् संस्कृत भाषायात नं त्यासा बिइगु सामर्थ्य दइगु मखु । थुकियागु दसु कथं नेपा: गालय् दुगु लिच्छवि जुजुतय्गु संस्कृत भाषा तय्गु साहासनय् काये फु गुगु साहासनय् लाना च्वंगु असंस्कृत खँग्वःत नेपाल भाषायागु खः धका:

१. 'ऱयाल खग्वःलय् छगू अध्ययन' व 'नेपाल भाषा' नां यागु लेखय् चर्चा याये धुंगु दु ।

दसु नापं क्वी इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्यं बियातःगु दु ।[२] थुकथं त्यासा बिइ नेपाल भाषा समर्थ जूगु कारण उगु इलय् नेपाल भाषा जनभाषा कथं विकसित जुइ फुगुलिं खः । थ्व तथ्य क्वीसं लोमंका छ्वये मज्यू लिच्छवि जुजु पिनिगु मां भाय् मागधी भाय् खः । तर इमिसं राजभाषा संस्कृत यागु कारण नेपाः गाः यागु जनभाषा नेपाल भाषा जुया खः । उगु इलय् जनभाषायात ह्लका छ्वयेगु प्रवृत्ति मदु बरू साहासनय् संस्कृत भाषा च्वया तःसां जनभाषा यागु खँग्वःयात थाय् बिया लिच्छवि जुजुपिसं भाषा नीति थःगु उदारताया परिचय गुगु ब्यूगु दु व अनुकरणीय खः ।

२. अंशुवर्मां थःगु इलय् थः म्ह्याय् भृकुटीयागु इहिपा तिब्वतया शक्तिशाली जुजु स्रोङ-सेन-गम्पो नापं याना बिल । उगु इलय् भृकुटी नाप वंपिं विद्वान तय्सं तिब्बतयात विकासया पलाखय् न्ह्याज्याके योगदान ब्यूगु दु । इमिसं तिब्वतय् नेपाल भाषाया लिपि व ब्राह्मी लिपियागु ग्वाहाली कथं तिब्बती लिपियागु निर्माण यात । गुकियागु साक्षी इतिहास दु । उलिजक मखु उगु इलय् तिब्वती भाषाय् नेपाल भाषायागु स्याचुगु प्रभाव लागु नं खने दु । गुगु ल्याःचाः खँग्वः (संख्यावाचक खँग्वः) लय् व मेमेगु खँग्वलय् लाःगु जक मखु त्यासा नं वनाच्वंगु दु । लिपा नेवाः बनेज्यामि (व्यापारी) तय्गु पाखे नं लाः वंगु दु । तिब्बती भाषा व नेपाल भाषा यागु समान खँग्वत फुक्क नेपाल भाषां वना च्वंगु जुइमा । थुकियागु सम्बन्धय् मालिगु ज्या तिब्बत-विद् तय्गु खः ।

च्वय्यागु खँ थ्व स्पष्ट जू— लिच्छवि ई सिकं न्ह्यों नेपाल भाषां पलाः न्ह्याज्याका वये धुंकुगु खः । तर उगु इलय् इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्य व मेपिं विद्वान तय्सं क्यना व्यूगु छुं खँग्वःजक स्वया सन्तुष्ट जुया च्वने माःगु दु । नेपाल भाषायागु आपालं अमूल्य सफूत, उच्च स्तरयागु साहित्यया सफूत ह्लना वंगु दु । थुकथं नेपाल भाषायागु तःधंगु पूर्ति हे मजुइगु कथं स्यंगु दु ।

थुकथं स्वकः जूगु दु गुगु निकःतक विदेशी तय्गु ह्लातं जुल । स्वंगूगु

---

२. नेपाल, नेवार र नेवारी भाषा : बाबुराम आचार्य

खुसि निरंकुश जहाँनिया शासनया संस्थापक जंगबहादुर राणा पाखे जू वन। दकले ह्लापा विदेशी शंकराचार्यं नेपालय् वया बौद्ध सफू व तात्कालीन इलय् च्वयातःगु सफूत छ्वयेका बिल। बौद्ध धर्मयात ह्लका छ्वयेगु कुतःनाप-नापं नेपाल भाषा यागु सफूयात नं याना छ्वत। निगूगु खुसि, लगभल ६२२ दँ न्ह्यो सुलुतान समसुद्दीन नेपालय् हःका वल। थ्व हःका तःधंगु खः गुलि आपालं स्यंकावंगु दु। थ्व हे इलय् हिन्दू तय्सं महान् ईश्वर धकाः भालपिया च्वह्म पशुपतिनाथ यात मुस्मां तयसं स्वकू थला बिल।[३] ह्लयनु ह्लय्चा तक नेपाः गाः यागु राजधानी च्वपय् मि-त्या नं त्वपुया च्वन। थ्व हयेकालं यानाः आपालं धन जन व अमूल्य वस्तुतय्गु नाप-नापं नेपाल भाषायागु सफूत ध्वस्त जूगु दु। गुगु शंकराचार्य यागु ह्लातं वचे जूगु खः व न ध्वस्त जुल। स्वंगूगु खुसि निरंकुश जहानिया शासकया संस्थापक जंगबहादुर राणां यात। नेपाल भाषातागु अमूल्य सफूत ह्लय्गु बोरा बागमती चुइका छ्वत। राणातय्सं थ्व भाय् न्हंका छ्वय्त न्ह्यागु यात। थ्व भाय्लं च्वयेगु व फोनं खँ ह्लाय्गु तक हे छ्गू अपराध माने यात।[४] थुकथं नेपाल भाषायात यायेजिक्को अन्याय, अत्याचार यागुलिं थ्व भाय्यागु उन्नति जुइ मफुत। अय्न थौं भाषां तछाड मछाड याना नेपाली भाषायात लिलाकेत कुतःयाना च्वंगु दु। भाषाशास्त्री बालकृष्ण पोखरेल यागु धायू दु :– "यसमा (नेपाल भाषा–इ. सा) जति पनि रचना भए ती सबै नेपाली वातावरणमा रचिए। पछि आज राष्ट्रभाषा नेपालीसंग काँधमा काँध मिलाएर आफ्नो देश र आफ्नो समाजको कल्याणमा कुनै भाषा लागिरहेको छ भने त्यो हो नेवा भाषा। राणा- युग भन्दा पहिले नेपाली र नेवा साहित्य समान उत्साहको साथ रचित हुँदै थिए, तर राणा शासनको सूत्रपात हुना साथ

---

३. गोपाल वंशावलि

४. उगु इलय् नेपाल भाषाया लेखक तय्त यागु अन्यय अत्याचार च्वयां साध्य मजू। जेल यातना व बं पुइकेगु छ्गू चिधगु खँ। नेपाल भाषां च्वःगुलिं भिक्षुतय्त नेपालं पितना छ्वःगु दु। राणा तय्गु कुतः नेपाल भाषायात न्हंका छ्वयेगु बुष्ट कुसः खः।

यो दुवै साहित्यको मार्गमा तेर्छियो । यसमा पनि नेवा साहित्य विशेष रूपमा क्षतिग्रस्त हुन गयो, किनभने राणाहरूका पर्खालबाट घेरिएको काठमाडौं उपत्यका देखि बाहिर नै आफ्नो प्रमुख क्रिडाभूमि (भित्री मधेश र पहाड) पर्ने हुनाले नेपाली साहित्यले यस अन्धकार युगमा पनि लुकी चोरी दुइ चार पाइला सार्‍यो । तर आफ्नो क्रीडाभूमि (उपत्यका)लाई राणा पर्खालिले घेरी दिएको हुनाले नेवा साहित्य चाहिं चेपमा पर्‍यो र नेपाली साहित्य भन्दा यो धेरै पछि रह्यो । तर आज सात सालमा आएको परिवर्तनका भेलले र यसको दश वर्ष पछि सत्र सालमा भएको ऐतिहासिक कोल्टो फेराइले गर्दा नेपाली एवं साहित्यमा युगौंसम्म दबेर रहेको उत्साहको पुनरुत्थान भइरहेकोछ । नियन्त्रणका पर्खालहरू द्रुतगतिमा भत्कँदै छन् र साहित्यको लागि अनुकूल स्वच्छ हावा निर्बाधित रूपमा जनजीवनमा प्रवेश गर्दैछ ।[५]

३. नेपाली भाषा व नेपाल भाषा नाप ला:गु आपालं मदुनि । जुजु प्रताप मल्ल यागु इलय् थ्व निगू भाय् नाप ला:गु जुइमा: । उगु इलं निसें तिनि नेपाली भाषा नेपा: गालय् दुहां व:गु जुइमा: । जुजु प्रताप मल्ल आपा: भाषाया ज्ञां दुम्ह ख: वं आपालं भाषात सयेका साहासनय् तक किया त:गु दु ।[६] प्रताप मल्लं भाषा जक मखु लिपि नं सयेका का:गु दु । मेगु भाषा केवल प्रताप मल्लं सयेकल तर नेपाली भाषा नवाइपिं ला नेपा:गालय् च्वं हे वल । थुकथं थुमिगु नापं संसर्ग नेवा:तय्गु नाप जू वन । थ:गु भाषाय् मदुगु खँग्व: थुमिसं नेपाल भाषा कया: छ्यला छ्वयेगु याना छ्वत । तर थुमिगु स्वापू नेपा:गालय् जक मजुस्ये गुँ (पहाड) पाखे उप्पो दुगुलिं थ:पिसं छ्यगु नेपाल भाषायागु खँग्व: गुँ पाखें नं यंकेगु यात । थुकथं नेपाल भाषायागु खँग्व: त्यासा कथं वन । नेवा.तयेगु वर्ण विधान व उच्चारण कथं खशतय्सं थ:त "पर्बत्या" तक

५. राष्ट्र भाषा : बालकृष्ण पोखरेल

६. हनुमान ध्वाखाय् प्रताप मल्लयागु साहासन

धायेत लिफः मस्वल ।[७] नेपाल भाषायागु प्रभाव यात कया: सापकोटा धाःगु दु– "नेपालीमा नानी शब्द उभय लिंगि हो, छोरा छोरी दुवैलाई नानी भनिन्छन् भाउज्यूले नन्द देवर दुवैलाई नानी भन्छन्, तर अचेल नेवा भाषाका प्रभावले स्त्रीलिंग भाव भरिन लागेको छ, विशेष गरी शहर बजारमा नेपालीमा नून, चिनी, अमीलो, खोरसानी आदि मात्र होइन कुरो र दाम पनि हाल्नु हुन्छ, तर नेवा 'ति' को अनुवादको भरमा नून चीनि आदि राख्नु थालिएको छ, जब नेपालीमा राख्नु अर्थ थान्को लाउनु, सुरक्षित पार्नु र स्वास्नी पार्नु छ । उता हाल्नु चाइँ अश्लीलता भाव भरीन लागेको छ । नेपाली उकारान्त शब्दलाई विभक्ति प्रत्यय यिनै आकारान्त पार्ने खेबारा पनि आदौमा नेवा शब्द कै प्रभावबाट भएको बुझिन्छ । ... ... काठमाडौंका ढोका, कचौराले हाम्रा दैला, कटौराको हत्या हुन लागेको छ ।[८] थुकथं न्ह्याको हे त्वपुइत स्व:सां बाध्य जुयाः नेपाल भाषायागु प्रभावयात स्वीकार याये माःगु दु । प्रभाव लाइगु बामलागु खँ मखु, अंग्रेजी भाषायागु विकास जूगु नं मेमेगु भाषायागु प्रभावं याना खः थौं अंग्रेजी भाषाय् आपालं खँग्व:त दु तर फुक्क अंग्रेजी भाषायागु जक मखु मेमेगु भाषायागु आपालं दु । इमिके छगू इमान्दारिता छगू थ्व दु कि थ्व थ्व खँग्व: फलाना फलाना भाय्यागु धैगु यथार्थ भावना दु तर झीगु देशय् थन्यागु भावना गुबले वइ थें ?

४: नेपाली खँग्वः धुकुतिइ नेपाल भाषायागु आपालं खँग्व: वना च्वंगु दु । संस्कृत व प्राकृत त्वःता नेपाली खँग्व: धुकुति नेपाल भाषायागु खँग्व यागु थाय् ह्लापा लाइ । नेपाली खँग्व: धुकुतिइ नेपाल भाषायागु खँग्वःत तत्सम, अर्ध– तत्सम वं तद्भव जुया वना च्वंगु दु ।[९] गुगु खँग्वःतः–

---

७. इतिहास प्रकाश सन्धीपत्र पेज ३४

८. जनजिब्रो : महानन्द

९. नेपाल भाषाया खँग्व:धुकू

ने. भा. अथल<ने. अटल । अन्ति < अन्ती । अलःकं < अल्काइ । आजु<आज्जु । आसे आसे<आसे आसे । कक्कु < कक्कु । कट < कट । कुलु < कुलु । कुसाकथि<कुसाकठी । कोखा<कोका । कोताल < कोताल । कौ < कौ । क्वाँति<क्वाँटी । खः<ख । खापा < खापा । खासि < खासी । ख्याः<ख्याल । गज<गजूर । गथेचा < गठेचा । गुंला < गुँल्ला, गुँला । गोलफुकि < गोलफुकी, गोलफकी । ग्वाँ<ग्वाँक । घल्चा < घल्चा । घ्वा < ध्वाइ । घोरि < घोरी ।

चउ < चाउ । चखञ्ची < चखन्ची । चलु<चलु । चाकु < चाकू । चाकुसि < चाक्सी । चुपि < चुपि । चिवा < चेवा । चुक < चोक । चोत < चोत । चौकोस<चौकोस < । च्यामि < च्यामे । च्याम्पति < च्याम्पति । च्वाक < च्वाक । च्वाफि<च्वाफि । छिडि<छिडी । छ्यल्ला<छोय्ला । छ्या<छ्याक । छ्याक<छ्याकटे । छ्याकं< छ्याकन । जंकु<जंको । जुजु धौ<जुजु धौ । ज्यापु<ज्यापू । ज्याभः< ज्याभल । ज्यामि<ज्यामी । ज्याला<ज्याला । ज्यालामि<ज्यामी । ज्यासः < ज्यासल । झ्याः, झ्याल<झ्याल । ताकुचा<टाकुचा । तुकुचा<टुकुचा । तुखल<टुखल । त्वाति < त्वाटी । त्वाकः<त्वाकल । थ्यासफ < थ्यासफू । डंगु<डंगोल । डबु<डबुली । दच्याक<डच्याक । धकि < ढकी । धुक < ढुकुटी । तँय्गा < तयँगा । धलिं < दलिन । दापा<दापा । नमग < नमुग । नेकु < नेकु । नेवाः<नेवा । नो<नोल । पसः < पसल । पाचुके<पाचुके । पोरे < पोडे । फुकि < फुकी । फ्वसा<फोसा । बच्छि<बच्छी । बिनावि < बिनावी । बँइगः < बुइ-गल । बेता < बेताल । भ्यातः<भ्यातल । मक < मकल । मङ्गा< मंगाल, मङ्गल । मातं<मटान । लमि<लमी । लाखा<लाखा । लाखामह्लि∠लाखामह्ली । लाखे∠लाखे । लुसि < लुसी । लों कःमि< लोहकर्मी । सुकू < सुकुल । सुखूला<सुकुला । हाय्मो पाहाँ<हाय्मो पाहाँ । बुँ<बुँ । बुँख्याचा<बुँख्याचा । द्यां<द्याम, द्यां । गथां मुगः<

मठे मंगल । हस्ते ईसें<होस्तेहैसें ।

ह्मनं ज्याभ:तय्गु नां, जातियागु नां व मेमेगु नां आदि संज्ञात्मक खँग्व:त न आपालं दु । लेख तस्सकं ताहाक जुइगुलि याना थन छुं भचा जक खँग्व: ल्यया तइगु जक ख: । संस्कृत भाषा वा मेमेगु भाषायागु छगू खँग्व: नाप नेपाल भाषायागु खँग्व: सन्धी जुया नं वने जूगु खँग्व:यात छ्यले याना ह्या त:गु दु—

लक्ष्मी+स्वां∠लक्ष्मी स्वां । आंखा जस्तो+झ्याल∠आंखी झ्याल ।

तिकिनबजी+च्यूरा<तिकिनबजी च्यूरा । छ्वय्ला+मासु<छ्वय्ला मासु ।

थुकियागु अतिरिक्त आख: थपघट जुया नेपाली खँग्व: धुकू नं त्यासा नेपाल भाषायागु खँग्व: कयात:गु दु । गथे—

इमा पा∠इङ्गपात । इलँ∠इलो । ग्वाराचा∠गचौ । घाय्मो∠घँमल ।

५. गोपाल पाण्डे नं "सामग्री-३" लय् गुगु खँग्व: बारे चर्चा यात व कपोल कल्पित ख: 'कथी' खँग्व नेपाल भाषायागु थ:गु खँग्व: ख: ।[१०] नेपाल भाषायागु खँग्व: लाका [कायेगु जक कुत: ख: कि ? गोपाल पाण्डेयागु धापू कथं संस्कृत खँग्व: "यष्टि" विकृत जुया प्राकृतय् वन । प्राकृत भाषां हिन्दी भाषाय् वन । हिन्दी भाषां नेपाली "लट्ठी, लाठो" जुल । अले नेपाल भाषाय् नेपाली भाषायागु लट्ठी<कठी जुल । उलि जक "पाण्डे कुरा" यानां मगाना नेपाल भाषाया वर्ण विधान यात हे ह्निइका छ्वयेगु कुत: याना "कथि भन्दा अशुद्ध हुन्छ शुरू रूप 'कठी' ।" धया च्वल । थ्व खँ केवल तर्क असंगत अवैज्ञानिक व भाषाशास्त्र कथं अपरिपक्व व फट्टाह खँ जक जू वन । पाण्डेजु यात जिगु साहुति दु गुगु खँग्व:यागु व्युत्पन्न मालेत खँग्व:यागु जीवन, अर्थ, कालक्रम व प्रयोग माला जक प्रमाणित यायेगु याय् मा । नत्र छुं मू मदुगु जक जू वनी । पाण्डेजी यागु तर्क व सापकोटा यागु तर्क व हे "ब्यांगको मुला" जक ख: ।

---

१०. "सामाग्री-३"

स्व. पुष्कर शम्शेर छह्म नेपाली भाषाया ज्ञाता एवं विद् खः। पुष्कर शम्शेरयागु धापू दु "नेवाः बाट हामीले कतिका शव्द लिइसकेका छौं— कौसी, पलेसा, पसल, ज्यासल, फबञ्जा, इत्यादि, अरु घरका काठपातका नाउँ र सिकर्मी डकर्मीहरूका ज्याभलका नाउँमा कति विघ्न नेवाः शव्द हामीले आफ्नो गराइसक्यौं . ...।[११]"

"नेपाल भाषाको संसर्गले नेपाली क्रियापदका रूप परिवर्तन भएर गइसकेकोछ जस्तै "नका हल" ख्वाएर ल्यायो, 'दाया हल' पिटेर ल्यायो। 'धाया हल' भनेर ल्यायो। यी शब्द नेपाली ब्याकरण अनुसार अशुद्ध रूप हुन् तर जनजिब्राका टुप्पोमा झुण्डी सकेका छन्। व्याकरणले जनजिब्रो बनाउँदैन बरू जनजिब्रो अनुसार ब्याकरण जान्छ। नेपाल भाषाको प्रभाव पूर्वीय पर्वती भाषिकामा पनि परेको देखिन्छ।[१२] नि < मि (पर्ख) ग्वाख ∠ ग्वाख (खोपो)। धुकू < ढिकुटी। थत्येतुं पश्चिम या भाषिकाय् नं लागु खनेदु। नेपाली भाषायात नेपाल भाषायागु प्रभाव मलाः धायेगु गलत जक जू वनि। उकि महानन्द सापकोटाजु "गोरखाली भाषालाई निल्न नेपाल भाषाले सकेन" धाःगु खः सत्य खः।[१३] तर नेपाल भाषा लिच्छवि व मल्लतय्गु इलय् च्वन्ह्याना धिसिमिसि पलाः न्ह्याका वयाच्वंगु भाषां गोरखाली बाय् खश बाय् नेपाली भाषा प्रभावं लाकाः थःगु पह ह्या ब्यूगु नं लोमंके मज्यू।

---

११. 'नेपालीको माया मान्यो' पुष्कर शमशेर (नेपाली भाषा)

१२. राष्ट्र भाषा : बालकृष्ण पोखरेल

१३. जनजिब्रो : महानन्द सापकोटा

पहरी भाषा : छगू अध्ययन

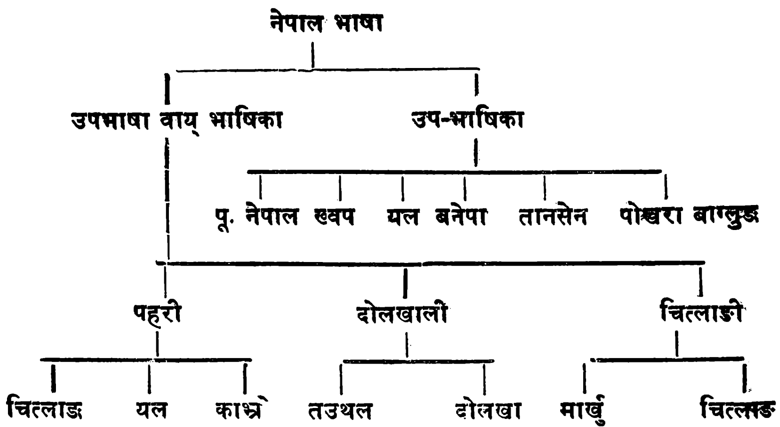
नेपाःयागु राष्ट्रिय ल्या (जनगणना) कथं अल्पसंख्यक जातितय्‌गु भाषा मध्ये पहरी नं छगू खः ।[१] पहरी भाषायात विदेशी भाषाशास्त्री व विद्वानतय्‌सं विभिन्न रूपं नां छुनावंगु दु गुगु— पहरी, पहारी, पाढी, पाधी, पाही, पाइँ आदि ।[२] तर अक्सर याना: थ्व जातिया मनूतय्‌सं थःत पहरी बाय्‌ पाइँ धैगु हे यक्व च्वंगु खनेदु । नेपाल अधिराज्य भरि थुपिं झिगूगु जिल्लाय्‌ च्वनाच्वंगु खने दु । व खः दोलखा, काभ्रेपलाञ्चोक, रामेछाप, ओखलढुंगा, सिन्धुली, महोत्तरी, बारा, ललितपुर, धादिङ, चिसापानी । २०१८–०१९ यागु राष्ट्रिय ल्यायागु तथ्यांक कथं पहरी भाय्‌ नवाइपिं फुक्कं याना ३००२ जक दु । थुमित पहरी छाय्‌ धाल थुकियागु सम्बन्धय्‌ उलि सन्तोषजनक व वैज्ञानिक तथ्य आतक लुगु खने मदु । उकि थुमिगु जनश्रुति कथं ह्लापां थुपिं जुजुया सुवाःत हँ । छन्हु ला कवाफ दयेका च्वंबले उकियागु बासं म्हुतुइ ई जायावल अले च्वना च्वने मफया छकू ला कयाः नयाच्वंबले जुजु खंकाः पितना छ्वल । उबले निसें थुपिं गुँइ पाखे च्वंवन पहरय्‌ च्वंपि जूगुलिं पहरी धाःगु नं धाइ । मेगु छगू न्यने– ताये दु थुपिं फोहरीं<पहरी जूगु हँ ।

तर जिगु लेखका विषय पहरी जातियागु नृतत्वशाश्त्र मजुस्ये भाषा पाखे जूगुलिं थुमिगु भाषा पाखे स्वये । पहरी भाषा नेपाल भाषायागु छगू उपभाषा खः । गुगु

---

१. राष्ट्रिय जनगणना – २०१८-०१९

२. Linguistic Servey of India vol. I pt. 1 + vol. III pt. 1

नेपाल भाषायागु स्वंगूगु उपभाषा दु व मध्ये पहरी नं छगू खः। पहरी भाषायागु वाक्य, रूप, खँग्व, अर्थ व ध्वनि नाप नेपाल भाषायागु सम्बन्ध बौ-काय् यागु थें खने दु। उकिं पहरी भाषायात अर्ध-मागधीया सन्तान[३] धायेगु ला थ्व भाय् बांलाक अध्ययन मयागुया छगू दसु खः।

पहरी भाषाय् खँग्वःत ओकारयागु गनं मनं आकारान्तयागु बाहुल्यता खनेदु। नेपाली भाषायागु 'र' या पर्यायवाची नेपाल भाषाय् 'व' धाइ। तर पहरी तय्सं 'व' यात 'ओ' धका धाइ। हानं 'ध्यबा' यात ध्याबा, ध्योबा धकाः नवाइ। 'व' (He) यात पहरी तय्सं हुँ धाइ। नेपाल भाषाय् 'क्वय्' खँग्वःयात पहरीतय्सं 'कोसो' धाइ। थ्याका मचायात पहरीतय्सं हुसप्रो, भाजुयात मोनो, ल्यवःयात खुंक्कं, सालीकयात अगे, अन्तियात चिका धाइ।

हानं नेपाल भाषाया उकार खँग्वः ऐकार जुया 'ला' प्रत्यय जोडे जुया च्वंगु नं दु। गुगु

नेपाल भाषा	पहरी भाषा
सु ?	सेला ?
छु ?	छेला ?

३. राष्ट्रभाषा सफुलि

नेपाल भाषायागु स्वभाव व प्रकृति नाप पहरी भाषायागु स्वभाव व प्रकृति आपालं सतिइ। नेपाल भाषाय् जा: (Gender) गुगु रूपं हिइकि अथेतुं पहरी भाषाय् नं जुया च्वंगु खने दु। जाः हिइकिगु नियम नेपाल भाषायागु व पहरी भाषायागु आपालं सामञ्जस्य खने दु। नेपाल भाषाय् जाः हिइकिगु छगू नियम थ्व दु कि ऋंगः, पशु व जाति सम्बन्धी खँग्वःया न्ह्योने बा, मा आगम जुया बाजा: (Masculine gender) मा जा: (Femine gender) बने जुइ। गुगु खँग्वलय् बा मजुस्ये 'थु' आगम जुइ।[४] अन्यागु हे नियम कथं पहरी भाषाय् नं दया च्वंगु, थ्व भाय्यागु जाः हिइके बलय् खने दु।

नेपाल भाषा		पहरी भाषा	
बा जा:	मा जा:	बा जा:	मा जा:
दाहं	सा	दह्	सा
मिजं मचा	मिसा मचा	बाबा चा	मामाचा
बा खिचा	मा खिचा	कुजु	मा-कुजु
बा सल	मा सल	सोरो	मा सोरो

नेपाल भाषाय् थें पहरी भाषाय् नं वचन निगू कथंयागु दु छगू वचन व वहु वचन। नेपाल भाषाय् छगू वचनं वहु वचनय् यँके बलय् 'त' व 'पिं' प्रत्यय तयेगु नियम दु। प्राणिवाचक साधारण संज्ञा खँग्व:लय् 'त' प्रत्यय तया: छगू वचनं बहु वचनय् यंकेगु नियम दु। तर आदर सूचक संज्ञा खँग्व:लय्, थ:थिति सम्बन्धी संज्ञा खँग्व:लय्, सर्वनाम खँग्वलय् व विशेषण खँग्वलय् छगू वचननं बहु वचनय् 'त' प्रत्यय यागु सट्टा 'पिं' प्रत्यय तयेगु नियम दु। पहरी भाषाय् छगू वचनं वहु वचनय् यंकेबले सि, कारी, तों, ते आदि प्रत्यय छुना नवायेगु यानावया च्वंगुदु। साधारण प्राणीवाचक खँग्वलय् कारी, तो, ते छुयला नवायेगु यानावया च्वंगुदु। तर नाता, थ:थिति सम्बन्धी खँग्वलय् धासा 'सि' प्रत्यय छुनाः नवायेगु यानावया च्वंगु खनेदु। दसुया लागि स्वये—

४. नुवोष नेपाल भाषा व्याकरण

नेपाल भाषा		पहरी भाषा	
छगू वचन	वहु वचन	छगू वचन	वहु वचन
मनू	मनूत	मन्छी	मन्छीत
मिजं	मिजंत	कक	ककत
मिसा	मिसात	ममदु	ममदुत
ज्याथि	ज्याथित	झिरि	झिरित
च्यो	च्योत	चे	चेत
भ्वांति	भ्वांतित	भोरी	भोरित
खुँ	खुँत	खुरंद	खुरंदत
सल	सलत	सोरो	सोरो-कारी
सा	सात	मासा	मा-सा कारी
बा-खिचा	बा खिचात	कुजु	कुजु-कारी
मा खिचा	मा खिचात	मा कुजु	मा कुजु-कारी
दोहं	दोहंत	दोँसा	दोँसा कारी
म्ह्याय्	म्ह्याय्पिं	मन्जिउ	मन्जिउ-सि
कका	ककापिं	च्यवा	च्यवा-सि
कला:	कला:पिं	मुजं	मुजंसि
भा:त	भा:तपिं	ककज	ककजसिं
काय्	काय्पिं	पुरो	पुरो-सि
त: ब्बा	त: ब्बापिं	धाबा	धाबा-सि
बाज्या	बाज्यापिं	आजा	आजा-सि
बौ	बौपिं	बा	बा-सि
मां	मांपिं	मा	मा-सि
दाजु	दाजुपिं	दादा	दादा-सि

विशेषणबोधक खँग्वलय् नेपाल भाषाय् 'ह्म' व 'गु' प्रत्यय अन्त्य जोडे याये मा: । पहरी भाय्यागु नं अन्यागु हे प्रकृति खने दु । 'असल' खँग्व:यात

नेपाल भाषां भिंगु व पहरी भाषा नं 'भिनगु' खँग्व छ्यले या: । 'असल मान्छे' धाये मालकि नेपाल भाषा 'भिह्म मनू' व पहरी भाषा 'भिनगु मन्छी' धाइ । 'थार्पा' याल पहरी भाषां मिडेरे धाइ । गुणवाचक विशेषणयागु व्यञ्जनान्त, स्वरान्त व संयुक्तयागु छु विशेषता दु धा:सा विशेषण नाप अकरण उपसर्ग (Negative prefix) 'म' छ्यलेगु नेपाल भाषाय् वैज्ञानिक नियम दु । थ्व 'म' छ्यलेगु व्यञ्जनान्त विशेषण[५] ह्मोने सुरुक्क तया छ्यले याना त:गु दु । पहरी भाषाय् 'मभिंह्म' धायेत "मा-जि" छ्यला च्वंगु दु ।

संख्यावाचक विशेषण खँग्वलय् नं नेपाल भाषानाप पहरी भाषायागु साम्यता दु । तर एक वाचक खँग्व: छगू धा:सा पहरी भाय् यागु थ:गु हे स्वभाव कथं या:गु खने दु । गुगु स्वैगु नाप साम्यता खने मदु । बरू एक वाचक नेपाल भाषायागु 'छि' खँगो बालिस्थानयागु बाल्टी भाय् व लद्दाखी भाय्, कागते भाय् ह्लोके भाय्, स्पीते भाय् नाप मिले जू । पहरी भाय्यागु एकवाचक खँग्व: खम्बू भाय् नाप छुं सामञ्जस्य खने दु । मेगु संख्यावाचक खँग्व: नेपाल भाषा नाप मिले जू ।

नेपाल भाषा		पहरी भाषा
छि	छगू	थिकि । तिकि
नसि	निगू	निसि । निस्कि
स्वँ	स्वंगू	सोंगु । स्वंगू
पि	प्यंगू	पिँगि । पिडे
ङा	ङागू	ङोँगु । न्यागि
खु	खुगू	खुगू । खुगि
ह्नस	न्ह्यगू	ह्नागि । न्हेगि
च्या	च्यागू	चेगि । च्यागि
गुँ	गुंगू	गुगु । गुग्ये
साह्न	झीगू	झिगि ।

५. सुबोध नेपाल भाषा व्याकरण : पुष्परत्न सागर

संसाह्न	नीगू	निसिगि । निस्गी
सुसाह्न	स्वीगू	सोसिगि । स्वंगि
पिसाह्न	पीगू	पिसिगि । पींगि
सछि	सछिगू	स-छि

संख्यावाचक विशेषणक् खँगोलय् नेपाल भाषाय् 'गू' प्रत्यय तःथें पहरी भाषाय् नं 'गू', 'गि' तइगु खने दु । नेपाल भाषायागु संख्यावाचक खँग्वः पहरी नाप जक मखु मेमेगु भाषानाप नं सामञ्जस्य जुयाच्वंगु खनेदुः—

	वाल्ती	पुनिक	लद्दाखी	स्पीते	कागते	ह्लोके	मुर्मी
छि	छिक	छिक	छिक	छिक	छि	छिक	कि
नसि	ङीस	ङिस	ङिस	ङि	ङि	ङि	ह्नि
स्वँ	सुम	सुम	सुम	सुम	सुम	सुम	सोम
पिँ	स्छू	स्छु	स्छु	छु	छु	छु	छिउ

तामांग	रोङ्ग	मगर	सुनवार	रोदोङ	टोटो	थामी
धीक	कु	काट	का	काट	छी	—
ङी	ङती	ह्निस	निशि	न्येत	ने	चोनिस
सोम	शों	सोम	साङ्ग	साम	सुङ्ग	—
च्यू	च्यू	चु	—	काति	ङा-काई	—

थुकथं विभिन्न भाषातयेगु नाप नेपाल भाषायागु छु नं छु कथं स्वापू खने दु । मेकथं धायेगु खःसा नेपाल व भारत स्थित एकाक्षर परिवारया भाषा, बोली तय्गु नाप नं छुं भचा साम्य खने दु । थुकियागु अतिरिक्त मि, मिखा, ह्नाय्, बा, मां, मनू खिचा, ह्लाः, व, सियेगु, सु ? सल, मिसा, वा, लँ, ल, वैगु, खुँ, हि, ङा आदि खँग्वःत खु भचां साम्य मेमेगु भाय् नाप खने दु ।

नेपाल भाषा व पहरी भाषायागु सर्वनाम खँग्वःयागु सम्बन्ध नं साप सतिइ । गुगु

नेपाल भाषा	पहरी भाषा
जि	जि
जिपिं, ङी	जा-री
छ (Thou)	छ
छि	छि
छ (You)	छा- री
व	वो, छो, हों
इपिं	हों-कारी
थ:गु	थ–गु
जिगु	नु–गु
ङीगु	जा–गु
छंगु	छ–गु
छिगु	छा–गु
वैगु	व्हा–गु
इमिगु	हो को–र–गु

पहरी भाषाया क्रियापद यागु सम्वन्ध नं नेपाल भाषा नाप आपालं सतिइ। नेपाल भाषाया क्रियापदत थें वचन, कर्ता कथं हिला वनि् मखु। हानं काल (Tense) नं वर्तमान, भूत व भविष्य याना स्वंगू दइ।

वर्तमाल काल { नेपाल भाषा :- तिमिलां दाया च्वन
पहरी भाषा :- तिमिलां दान्ना चोंगी

भूत काल { ने. भा. :- तिमिसां दाया च्वंच्वन
प. भा. :- तिमिलां दा-न चों

भविष्य काल { ने. भा. :- तिमिलां दाइतिनि
प. भा. :- तिमिलां दाइ-तिंनि

पहरी भाषाय् वर्तमान कालय् 'चोंगी', भूत कालय् चों व भविष्य कालय् 'तिंजि' छ्यला त:गु खनेदु ।

नेपाल भाषा नाप मिले जूगु छुं संज्ञा खँग्व:त छक: स्वये

नेपाल भाषा	पहरी भाषा
ल्हा:	ल:
मिखा	मि । मिगि
तका	ताका
सँ	सँ
छ्यं	छ्यों
प्वा:	पारि
बा	बा
मां	मा
च्य:	चे
फ्गं:	फ्गा
ल:	लुखु
हेँय्	हुइ
तुं	तुखु

नेपाल भाषाया अकार खँग्व: पहरी भाषाय् आकार व ओकार जुया-च्वंगु खनेदु ।

पहरीतयेगु सम्पर्क नेवा:तय्गु नाप सिकें उप्पो थ: ज: ख: दनुवार, माझी व खश भाषा-भाषी तय्गु नाप उप्पो खने दु । उकिं पहरी भाषाय् इमिगु प्रभाव ला वनिगु स्वाभाविक जू । नेवा:तय्गु नाप थुकिगु सम्बन्ध थ:पिसं यानागु डाला, हासा मी हइबले जक जू वंगु खने दु ।

उकिं ध्वन्यात्मक कथं पहरी भाषायागु ध्वनि नेपाल भाषा नाप पाना च्वनिगु जा ज्‌ु हे जुल । नापं पहरी भाषायागु ध्वनि काचाक्क थुइका काये थाकु । 'तुंथि ल: साली' धायेत पहरी भाषा 'तुड्खुड् लुउखुउ साअलिउ' धाइ ।

गुकि याना ध्वनिकथं नेपाल भाषानाप आपाः हे तापागु जि ताया ।

थौ कह्नं पहरी भाषायात भारोपेली खलः व आग्नेय खलःयागु प्रभाव लाः वयाच्वंगु खनेदु । 'मानिस' यात नेपाल भाषा ह्लापां 'मि' अनं 'मनू' धायेगु यात । पहरीत भारोपेली खलःयागु प्रभावय् लाना 'मन्छी' धायेगु यानाह्या च्वंगुदु ।

पहरी भाषाया उप-भाषिक क्षेत्र कथं चिसापानी, बोलखा, काभ्रे काये फु । पहरी भाषां आतक छगू सशक साहित्य दुगु भाय् जुइ मफुसा मगर, तामांग, सुनुवार, खम्बू, वायु, आगते थें भाषाय् दय् मागु गुण विद्यमान् जू । थ्व भाषाय् लिखित छुं दु वाय् मदु व छुं सिइ मदुनि । थ्व भाषाय् शिक्षित मनूत साप हे ह्मो जू । आतक यागु ल्याःचाः अनुसार प्रधान पंच तक जूपिं दु । तर नगरकोटी जुया सिपाईंलय् भर्ना जुइगु नं चलन खने दु । भारतयागु जन-गणना १९६१ कथं पहरीत भारतय् ४८४ तिं दु ।

भारतया भाषा सर्वेक्षण सफुलिइ पहरी भाषायात नेपाल भाषायागु छगू उप-भाषा धकाः च्वयातःगु दु । बि. एच. हड्शन नं नेपाल भाषायागु उपभाषा हे धया तःगु दु । बालकृष्ण पोखरेलं गलत खँ न्ह्यथना अर्ध-मागधी भाय्यागु सुत धकाः शंका याःगु दु । पहरी भाषा नेपाल भाषायागु छगू उप-भाषा धकाः च्वय्यागु दसु नं प्रष्ट या ।

नेपाल भाषाया खँग्वः धुकू

नेपाल भाषाया खँग्वः धुकू जायेकेत आपालं खँग्वः पिनें दुहां वया च्वंगु दु। थः खलः पाखें सिकें अवर्ण खलः पाखें आपालं खँग्वः दुहां वया च्वंगु दु। थथे दुहां वयाच्वंगुयात त्यासा कया तःगु धाःसां छुं पाइ मखु। अंग्रेजी भाषा नं आपालं खँग्वः त्यासा कयाः थःगु खँग्वः धुकू जायका संसारया छगू तःमि भाय् जुया न्ह्याए् तयाच्वंगु दु। थथे हे नेपाल भाषा नं त्यासा कयातगु दु। थथे धायवं तुं उकियात अन्तर राष्ट्रिय मान्यता बिइमाः धयागु खँ छुइ त्यनागु मखु जिगु धापू छु धाःसा त्यासा कायेगु क्कह्यंगु ज्या मखु। झीगु भाषां आपालं खँग्व त्यासा कयातःगु दु। गुलि खँग्वःला त्यासा थें हे मच्वं। गुलि खँग्वःयात ला नेपाल भाषां नुनाः थःगु पह कथं छ्यला छ्वये धुंकुगु दु। अन्यागु खँग्वः त्यासा खःमखु सिइकेत अन्यागु खँग्वःयात फाया स्वयां नं सिइका काये थाकुइ धुंकल। उकिं अन्यागु खँग्वः पट्टा जुइ सिकं ह्लापा गथे च्वं, मचाबले गथे च्वं धकाः जातः प्वलाः पुत्तुपुइका स्वये धुंकाः खँग्वःयागु प्वाः फायाः स्वयेबले तिनि सिइ दइ। थन्यागु हे पहचह नं याना मेगु भाषां हयेकावबले नं झीगु भाय् म्वाना च्वने फुगु खः। थुगु कथंयागु पह मदुसा ह्लापा हे झीगु भाय् ह्लना वनीगु खइ।

खः ला झीगु खँग्वः धुकू गपाय्‌जि जू, गपाय्‌धं जू उकियात दाना स्वये थाकु। झीके ताःचा नं तने धुंकूगुलिं शान्तिपू दुने दुहां वने सिकं झीगु खँग्वः धुकुतिइ दुहां वने थाकुइ धुंकल। ज्यापु तुंया तःखा थें चायेका झीगु खँग्वः धुकुतिइ दुहां वनेगु खापा चायेके थाकुइ धुंकल। आ झीसं अभिलेखालयय् च्वंगु ताःचा कया पुलांगु खँग्वः मात्तुमाले मानि। अले तिनि छुं भचा झीगु खँग्वः धुकूया मू थुइ। आ झीसं न्ह्योने खने दुगु वथंगये धुंकूगु खँग्वःयात सिला-सालाः

छ्यला यंकुसा थन्यागु खँग्व: लुँ-बुँ, व:-बुँ थें ज्वाल्लथिना वइ। थथे मयात धा:सा क्षीगु खँग्व:त दथंगया: प्वसाह्वया: ध्वगिना वनी। क्षी आजुपिसं याना थकुगु फुक्क तप खितुंगालय् कुतुवनी, क्षीगु ख्वापालय् मचायेक भ्याय्चिगु ख्वा:पा: त्यु वइ। उकिं क्षीसं थ:गु खँग्व: माला छ्यला यंके मा:गु दु।

ह्लापा ह्लापा क्षीगु देशय् पिनें मचिकं मव:बले नं ल: थें तुयूगु च्याके ज्यूगु धका: चीनं चाह्यू वम्हेस्यां धा:गु नं मचिकंयात हे धा:गु जुइ मा:। अन्यागुयात 'च्यासा' धका: ह्लापा धाइगु जुया च्वन। अले नयेचिकंयात बुसा धाइगु जुयाच्वन। तर क्षीसं थ:गु खँग्व:यात मयये‌का चिक्कण > चिकं, मति+चिक्कण > मचिकं याना छ्यला च्वनागु दु।

'पूजा' यात ह्लापा बुनि धाइगु जुयाच्वन। अथे हे पूजा-सामान धायेत सामासबुनि, 'मुस्या' यात म्वात, 'पुनश्चरण' यात सातक, 'सम्म' यात तोनि > तक, 'मेल' यात ओउ, 'राज्यभिषेक' यात तेका, 'तल्ला' यात ताकं (गथे छताकं, निताकं), 'जरिमाना' यात वसुत, 'खिप:' यात खकि, 'भालु' यात वंसु, 'बजि' यात फल्के, 'ज:लाख:ला' यात संगुलान धाइगु जुया च्वन।

'शिलापत्र' यात साहासन, 'सनद' यात सासनस, 'मरम्मत' यात निदान, 'साक्षी' यात लू--मनू, 'शरण' यात पुरदव, 'लडाई' यात पींपा, 'विद्रोह' यात कुलन, 'खोप' यात तशिक 'बिस्यु वनेत' यात पिब्बाङ, 'कन्हेखुन्हु' यात सति कुन्हु, 'आक्रमण' यात हुतार > हुताल > हुता:, 'हमला' यात दुदाल, 'ब्याधा' यात अह्लि, 'चिकं' यात सौ > सा (गथे बुसा, च्यासा) 'धनु' यात लि 'भा:त' यात कँमो, 'उकालो' यात थंथु लँ, 'ओरालो' यात क्वथु लँ, 'शरण प्वने' यात बिफंग्वने याना त:गु दु।

ढपाले यात धरवान > धरवा, कब्जा' यात तेरा, आक्रमण यात अफह्ल, जेल यात कुंछें याना त:गु नं दु।

थ्विपि ला नेपाल भाषायागु पुलां धुकुतिइ दुहां वनेत बंबले ज:ख: कुतुवना बँय् लाना अथें हे धुलं गया च्वंगु ख:। बँय् वात्तुवाला माले फ:सा थन्या:गु खँग्व: आपालं लुयावया च्वंगु दु। क्षीसं थन्यागु खँग्व:यात माला हया

जक मगा: । थन्या:गु खँग्व: मुक्क मुंकां जक नं क्षीगु ज्या ब्यनी मखु, थुकियात प्वालाप्वाला थिकेत ला क्षीगु म्ये चवकाय् लुइके मानि, थथे चवकाय् लुकेत ला छ्यलेगु उप्पो कुत: जुइ मा:गु दु । नत्रसा थथे माला हयेगुया भ्रू छुं दइ मखु । क्षी भाय्या च्वमित व सम्पादकतय्सं नं थुखे पाखे पला: न्ह्याज्याके मा:गु दु, थ्व क्षीगु मंका: ज्या ख: ।

क्षीसं क्षीगु भाषा— भाषिकाया बां-बांला:गु खँग्व:त कया छ्यला हये मा:गु दु । भाषिकाया खँग्व:त नं क्षीगु धुकूया हे खँग्व:त ख: । बोडेय् छगू खँग्व: 'भूगाज' दु गुगुया अर्थ बँ पुना मुंका त:गु धू ख: । थुकिया पर्यायवाची खँग्व: येँ, यल, ख्वपय् न्यने मदु । थन्या:गु खँग्व:त साहित्यय् दुथ्याका मंका: खँग्व: याना छ्वयेमागु दु । 'कला:' खँग्व: क्षीगु मखु । थ्व संस्कृतयागु कलत्र <कला: जुया वया च्वंगु ख: । अथे हे 'स्त्री' खँग्व: प्राकृत जुया क्षीगु भाषाय् तिरि जू वल । तर धौख्य: पाखे कला: व तिरि मधास्ये म्हच धाइगु जुया च्वन । आ: क्षीगु भाय्यागु थ:गुपह गुकथं ल्यंका तयेगु थ्व न्ह्यस: वइ । संस्कृतयागु खँग्व: छ्यला क्षीगु भाय्यागु थ:गु पह ल्यनी मखु । फछि फतले क्षीसं थ:गु खँग्व: छ्यले मा । तर क्षीगु ध्वनि कथं हिइका क्षीगु पहनाप स्वत्ताक्क चिइ धुंगुयात छ्यलेगु त्व:ले मज्यू । गथे कि संस्कृतयागु 'कलत्र' खँग्व: यात क्षीगु पह व ध्वनि कथं यायेत लिउने यागु आख: तंका 'ल' यात 'ला' याना छ्यला त:गु खनेदु । थ्व छ्रत्थु हिला वंगु खइ मखु । थथे हिलेत आपालं ई: काल जुइ । थुकथं हिला वंगु खँग्व:लय् क्षीगु कथंयागु पह व ध्वनित दु । कला: खँग्व: सूर (tone) कथं पाना च्वंगु दु । गुगु—

कला — Art

कला: — Wife

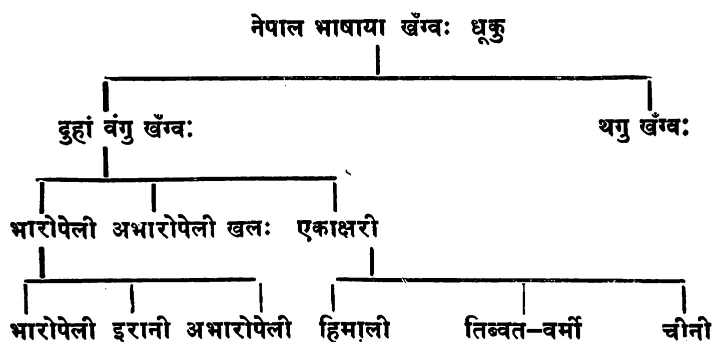
निगुलिं क्षीगु खँग्व: मखु व्युत्पन्न कथं । न्ह्ापांयागु खँग्व: तत्सम ख: लिपायागु तद्भव ख: । न्ह्यापायागु खँग्व: नवाय्बले 'ला' य् बलाघात (stress) जुइ । तर न्ह्यापां या लिपागुलिं ':' य् बलाघात जुइ । थुकथं सूर (tone) कथं अर्थ फरक जुया च्वंगु दु ।

ङीगु भाषाय् 'दाला' खँग्वः गुगु छ्यला च्वंगु दु। व्यूत्पन्न कथं व नं ङीगु खँग्वः मखु। थ्व खँग्वः हिन्दी भाषा पाखे वयाच्वंगु खः। हिन्दी भाषायागु डालिया > दाला जुया च्वंगु खः। तर धुलिख्यल पाखे दाला यात कुम्भ धया वया च्वंगु दु। खः ला यें यल पाखे नं बजि दालायात बजिकुम्भ धया हे च्वंगु दु। ज्यापुमि (working class) तय्सं ङीगु भाय्यात म्वाकात:गु मानय् यायेमाः। ङीगु भाषायागु बांलाक ख्वा:पाः स्वयेगु सा थुमिसं ल्हाइगु भाय् हे स्वये माः। मेपिनिगु भाषाय् उप्पो तत्सम व तद्भव खँग्वः ल्वाक ज्या:गु खने दु।

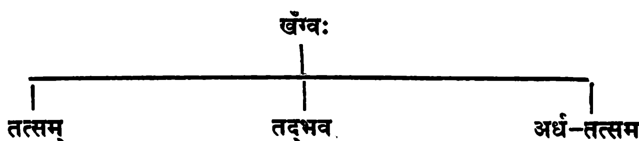
ङीसं उप्पो याना: भारोपेली खल:यागु खँग्व:यात मन्ह्यों मन्ह्यें दुथ्याका कयाच्वनागु दु। गुकिं याना: भाय्यागु हिसिपह् तना वया च्वंगु दु। थन्या:गु कुत:यात बांला:गु कुत: धाये मफु। अक्व ला ङीसं थ:गु ध्वनि नापं लोमंकेत कुत:याना च्वंगु खने दु। मुक्कं तत्सम खँग्वः दुथ्याका व हे रूपं खँभाय् दयेका छ्यल कि ङीगु ध्वनि ह्यो जुइगु जु हे जुल। ङीसं थौंकन्हे संस्कृतयागु तत्सम, हिन्दी भाषायागु तत्सम खँग्वः खँय् भाषायागु ल्या:चाः आख दुकया छ्यलेगु याना वइ च्वंगु दु। थुकथं खँग्व:यात ङीगु ध्वनि कथं बुलुहुं सुना तना वनाच्वंगु खने दु, गुगु साप हे ग्यानापुगु पका: खः। थन्यागु पका:यात इलय् हे बांलाक लूला:याये कथं निगू लँपु ज्वने मा:गु दु। छगू थथे त्यासा आपा: मकायेगु, थ:गु खँग्वः फछिंफतले मात्त माला छ्यलेगु। निगू मेगु भाषाया खँग्वः जितिंजितले मछ्यलेगु, तर अन्यागु खँग्वः गुगु ङीगु भाषाय् मदु उकियात (अन्यागु खँगोयात) ङीगु ध्वनि कथं हिइका छ्यला छ्वयेगु। थुगु कथं ङीसं पला: छिना ङीगु भाषाय् वया च्वंगु साप हे त:धंगु पका:यात मदयेका छ्वयेफु, तर लूला: मयात धा:सा ङीगु भाय् ह्लना वने फु। थथे याये फःसा गुगु कथं ङीगु भाय् एकाक्षर परिवारया ध्वनि नाप तापाना भारोपेली खल:नाप सतिना वया च्वंगु खः व त्वा:धया वनी। अले तिनि ङीसं थ:गु ध्वनियागु संरक्षण याये कथं ङीगु भाषायागु थ:गु पह ल्यंकातये फइ। ङीसं इलय् हे थ:गु भाषाय् लाना च्वंगु पका: तंकेत दशा फायेका छ्वयेत लूला: याये मा:गु दु। थथे मयात

धाःसा दार्जीलिङयागु नेपाली भाषाया ध्वनि व नेपाःगाःयागु नेपाली थें जू वनी। दार्जीलिङयागु नेपाली भाषाय् एकाक्षरी परिवारयागु ध्वनि साप हे प्रभावित याना तःगु दु। थथे जूगु दार्जीलिङय् नेपाली ग्ववाइपिं आपालं मंगोलियन परिवार यापिं जूगुलिं व थःगु मां भाय्या ध्वनि कथं ग्ववाइगुलिं खः। थुकथं दार्जीलिङया नेपाली भाय् ध्वनि कथं भारोपेली परिवार नाप तापाना वना च्वंगु दु। नेपाःगाःयागु नेपाली उप्पो याना हिन्दीकरण जुया वना च्वंगु दु।

आः थ्वीसं थ्वीगु भाषाय् दुहां वया च्वंगु मेमेगु भाय्यागु खँग्वःयात वाला स्वये, गुगु खँग्व थुगु कथं थ्वीगु भाषाय् वया च्वंगु दु —

थथे जुयाः दुहां वयाच्वंगु खँग्वः मल्ल इलंनिसें खः। थन्यागु खँग्वः स्वब्व थले ज्यू—

आपालं खँग्वः संस्कृतयागु तत्सम् कथं वइ च्वंगु दु। तत्सम खँग्वः मेगु भाषां गथे वल अथे हे छ्यला तःगु जुइ माः।

(क) संस्कृत

सकल > सकल। अंश > अंस। आत्मा > आत्मा। ईश्वर > ईश्वर। जगत > जगत। ज्ञान > ज्ञान, ज्ञां। दया > दया। कवि > कवि। पाप > पाप।

गुम्फ>गुम्फ ।

(ख) प्राकृत

घडी>घडी, घदी, घरि । छुरी>छुरी । सिंगार>सिंगार ।

(ग) भारत

गुजराती– तीन>तीज ।

हिन्दी– डालिया>डाला ।

(घ) फारसी, अरबी, उर्दू

इनाम>इनाम । तारीफ>तारिफ । जुलूस>जुलुस । शहर>सहर । अखवार>अखवार । तलब>तलब । गरीब>गरीब । अदालत>अदालत । सरकार>सरकार । हाजिर > हाजिर । हैजा>हैजा । इज्जत>इज्जत । माफ>माफ ।

(ङ) अंग्रेजी भाषा

इञ्च>इञ्च । कोट > कोट । क्लिप > किलिप । चेक>चेक । पास > पास । ड्राइभर>ड्राइभर । रेडियो > रेडियो । बम > बम । होल्डर>होल्डर ।

(च) पोर्तुगली भाषा

लिलाम>लिलाम । गमला > गमला । अलकत्रा > अलकत्रा । इस्त्री>इस्त्री ।

(छ) तिब्बती भाषा

च्याङरा>च्याङरा । खम्वा>खम्बा । राडी>राडी । लामा>लामा ।

(ज) गुरुङ भाषा

खुर्पा>खुर्पा । घले>घले ।

(झ) मग भाषा

गुरुङ>गुरुङ । ताम्माङ>तामाङ । लाप्चे>लाप्चे ।

तद्भवयामु जक :–

(क) संस्कृत

सं. हिंगु>हिं । सं. अक्षर>आखल । सं. चिह्न>चिं । थ्ये हे मेमेषु खँग्वःत च्वे हु :—

संस्कृत	नेपाल भाषा
हस्त	ल्हाः
शरीर	सलिल
हंश	हेँ
स्थान	थाय्
कांस्य	कँय्
श्लोक	सिलः
पादर	पाल्हाः
पुत्र	पुता
कर्पास	कपाय्
भाषा	भाय्
इल	इताः
निश्चय	निस्से
घृतम्	घ्य
प्रतिस्या	पलिस्था
शक्कर	साखल
नारिकेल	नैंख्या
स्तुति	तुतः
कण्ठ	कथु
स्नान	सना
ध्वज	ध्वाँय्

(ख) प्राकृत :—

उण्ण>ऊन । जोब्बणम्>ज्ञोबन । होक्कणम>ह्वाक । हीरो>हीरा ।

हानं गुलि खँग्वः संस्कृतं प्राकृतय् जुया, प्राकृतं नेपाल भाषाय् वया च्वंगु दु। गुगु—

संस्कृत	प्राकृत	नेपाल भाषा
घृतम्	घिअ	घ्यः
दुग्ध	दुद्ध	दुरू
स्तम्भ	थम्भ	थां
विद्युत	बिज्जु	बिजुली

(ग) भारत

(i) हिन्दीः– अचम्भ > अचम्भ। कपड्डी > कपर्दी। झापड > झापट। जलेबी > जिलेबी। ठोकर > ठक्कर।

(ii) पंजावीः- इलँची > अलँची।

(घ) इरानी– अरबी

आइन > ऐन। इलम > इलम। जब्त > जफ्त। जकात > जगात। उमरा > उमराव। सहीत > सही। हुक्म > हुकुम। (फारसी) बाजार > बजार। फानुस > पानस। गुनाहगार > गुणाहागार। फरियाद > फिराद। दरवाज > दरबाजा। जायगाह > जग्गा। सिपाही > सिपायी। वारशिस > बकस। मुहल्ल > मोहल।

(घ) अंग्रेजी

सिमेण्ट > सिमेण्टी। गोडाउन > गोदाम। टिकेट > टिकस। ब्रस > बुरुस। डक्टर > डाक्टर। हस्पिटल > अस्पताल। मिनिट > मिनेट।

(च) "बाल्डे" पुर्तगाली खँग्वः अंग्रेजी माध्यमं भारतय् वयाः नेपाल भाषाय् बाल्तिन जू वःगु दु। अथे हे तुर्क भाषां कैंची > कँची, चक्माकयागु 'चक्मक' जुया दुहां वःगु दु। हानं पुर्तगालीयागु साउदाना > साबुदाना जुयाच्वंगु नं दु।

(छ) चीनी भाषा

चीनी भाषां पाइछाय् > पाइछाइ > पाछाइ।

चीनी भाषाय् 'मा' खँग्वःयागु प्यंगू अर्थ दु (१) सल (२) मां (३) गजि (४) बोम्बिइगु जुइ। नेपाल भाषा नं एकाक्षरया चीनी भाय् थें छगू स्वतन्त्र खलः खः। उकिं चीनी भाषायागु प्रभाव नेपाल भाषाय् लाःवइगु स्वाभाविक जुउ। हानं चीनी भाषाय् थें नेपाल भाषाय् Polysyllable आखः Monosyllable जूवंगु खने दु। थुकथं याना स्वयेबले निगू भाय्यागु ध्वन्यात्मक स्वापू दयेसाःगु खः। उकिं जितः ता 'मा' खँग्वः नेपाल भाषाय् चीनी भाषां दुहां वःगु जुइमाः। थ्व संस्कृतयागु 'मातृ' खँग्वःयागु स्यंगु रूप मखु। छाय्धाःसां क्षीलं नवायेबले 'मां' मधासे 'मा' जक धायेगु। हानं पुलांगु लफुलिइ नं मा हे च्वयातःगु खनेदु।

मेगु नेपाल भाषायागु व चीनी भाषायागु पहः छगः आखः tone अनुसार अर्थ पाना च्वनि। गथे

१) समान कथं ध्वनि छुं मन्वायेक पिहां वःगु 'मा' यागु अर्थ मां जुइ

२) दत्थु नीं जुया थाहां वनिगु कथं 'मा'यागु उच्चारण जुइबले उकियागु अर्थ गजि जुइ।

३) दत्थुंया क्वं नी जुया क्वहां वना थकाथा मा नवाइ बले उकियागु अर्थ सल जुइ।

४) च्वं नी जुया छकोलं क्वय् हया मा उच्चारण याइबले बोम्बिइगु जुइ।

नेपाल भाषाय् 'मा' यागु आपालं अर्थत दु। tone नं भन्चा जक खः थें मखुथें पाना च्वनी, गुबलें, गुबलें जक छुप्पो पाइ।

१) समान कथं म्हुतु पिहां वइगु ध्वनिकथं मांयागु अर्थ मां जुइ।

२) दत्थु ती जुया क्वय् यंका 'मा' धायेबले स्वांमा जुइ।

३) दत्थु नी जुया च्वय् यंका 'मा' धायेबले छु वस्तु भाव धायेगु अर्थ जुइ।

४) दत्थु नी जुया छत्थु च्वय् वनिगु कथं मा धायेबले सीमा जुइ।

थ्व्यागु tone पातकि अर्थ पाइगु नेपाल भाषाय् नं आपालं खँग्वःत

दु। चीनी भाषाय् छ्गः आखःया ९८ अर्थ तक पिहां वःगु नं दु धाइ।

(ज) हानं तुर्क भाषा संस्कृतय् वया:, संस्कृतं नेपाल भाषाय् वयाच्वंगु दु। संस्कृतयागु ठक्कुर > ठाकुर।

(झ) आः नेपाल भाषायागु 'काह्नजु' खँग्वःस्वये। काह्नजु खँग्व: झीगु थें खने दसां थ्व झीगु खँग्वः मखु। झीगु नेपाल भाषाया खँग्वः धुकुतिइ मंस्कृतयागु 'कृष्ण' खँग्वः दुहां वया च्वंसां भल्ल ईलय् काह्नजु खँग्वः दुहां वये धुंकूगु खः। 'कृष्ण' खँग्वः संस्कृत भाषायागु खः, संस्कृत भाषां प्राकृतय् वंबले 'कणह' जुल। प्राकृत भाषायागु 'कणह' नेपाल भाषाय् 'क' यागु आकारण 'न्' बागः जुया 'ह्' आखलय् चिना 'जु' प्रत्ययस्वाना छ्चला तःगु खः।

अर्ध तत्सम—

अर्ध तत्सम् खँग्व: नं नेपाल भाषाय् आपालं छ्चलातःगु दु। प्रजा > पर्जा। नारायण>नारां। हर्षमान7हृखमां।

थुकथं तप्यंक खने दयेक अर्ध-तत्सम् खँग्व:त वया च्वंगु दु। आपा याना थन्यागु खँग्व:त संस्कृतयागु जुया च्वंगु खने दु। अर्ध-तत्सम्या अर्थ गुबले तत्सम खँग्व: नेपाल भाषाय् वया हिली उबले अर्ध-तत्सम जुइ। प्राचीन तत्सम हिला प्राचीन अर्ध तत्सम् नं जुया च्वंगु दु।

नेपाल भाषाय् खँग्वःत थाय्थासं वया च्वंगु खने दु। उकियात बांलाक स्वयेबले थथे खँग्व: दुहां वया च्वंगु ह्मय्गू लँपु दु।

क) संस्कृतं तप्यंक वइ च्वंगु खँग्व:त

ख) प्राकृतं वइ च्वंगु खँग्व:त

ग) संस्कृतं प्राकृते जुया च्वन्ह्याना वइ च्वंगु खँग्व: त

घ) भारतया भाषा वइ च्वंगु खँग्वःत

ङ) यूरोपं वइ च्वंगु खँग्वःत

च) इरानी खलकं वइ च्वंगु खँग्वःत

छ) मंगोलियन अर्थात् एकाक्षर खलकं पाखें वइ च्वंगु खँग्वःत

क) संस्कृत भाषां नेपाल भाषाय् दकले उप्पो खँग्व: दुहां वया च्वंगुदु । पिनें व:गु खँग्व: मध्ये ९० प्रतिशत संस्कृतयागु खँग्वः जक दइ । संस्कृतयागु खँग्वः लिच्छवि युगंनिसें लाना च्वंगु खने दु । सकल, जग, लोक, कपटी, सुख, रस, लोभ, तंत्र, मंत्र, बिधि, जप, तप, ईश्वर, विनती, चन्द्र, तेज आपालं दु । हानं संस्कृतयागु कलत्र> कला, स्थिर> थिर, रसता> लय्ता, राजकुल> लाय्कू , गोष्ठी> गुथि जुया च्वंगु नं दु ।

ख) प्राकृतं नं नेपाल भाषाय् उप्पो खँग्वः वया च्वंगु दु । प्राकृतं वइच्वंगु खँग्वः-- अत्तास> अतास, अपुत्त> अपुता, अवजस> अपजस, अम्मचूर> अँम्मचु, अम्भ> अं जुया वया च्वंगु दु ।

ग) संस्कृतयागु खँग्व: च्वन्ह्याना प्राकृतय् वनाः व्हीगु भाषाय् दुहां वया च्वंगु नं खने दु । संस्कृतया लिपा प्राकृत हे नेपा: गा: (Valley) लय् व:गु जुइ मा: । संस्कृतं तप्यंक मवसे प्राकृत जुयाव:गु प्राकृतयागु खँग्वः नोवायेत अ:पुगु बाय् मेगु छुं कारणं जुइमाः । गथे संस्कृत कृष्ण> प्रा. कण्ह> ने. भा. काह्नजु । सं कर्पूर> प्रा. कप्पूर> ने. भा. कपू ।

सं. मौतिक> प्रा. मोत्तिअ> ने. भा. मोति

सं. पुस्तिका> प्रा. पोत्थिआ> ने. भा. पुथि

सं. पत्र> प्रा. पत्त> ने. भा. पौ

सं. व्याख्यान> प्रा. बक्खाण> ने. भा. बखान

हानं प्राकृतयागु श्वश्रु> सस जूगु नं जुइ फु ।

घ) भारतया विभिन्न भासं खँग्व: वयाच्वंगु खनेदु । हिन्दीं 'दाला' खँग्वः वया च्वंगुदु । बंगाली 'कविराज' वयाच्वंगु दु । भारतया मेमेगु भासं नं छुगू निगू खँग्व: वयाच्वंगु दु । थुकि जात सम्बन्धी खँग्वः नं वयाच्वंगु दु, गथे नेहरू, गान्धी ।

ङ) इरानी परिवारया भाय् तय्गु खँग्व: विशेष यानाः फारसी व अरबीयागु आपाः खनेदु । फारस भाषां —अस्तर, आस्मानी, असर्फी, हुक्का, अन्दाज । अरबी भाषां :— अकल, अक्सर, अत्तर, अदालत, अबीर ।

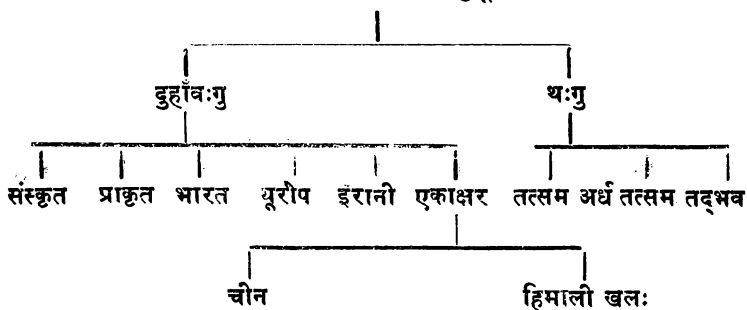
उदू भाषा नं वया च्वंगु खने दु।

च) एकाक्षरी परिवारया भाषातय्गु पाखे उप्पो खँग्वःत दुहां वया च्वंगु खने मदु। चीनीया भाषा, मां, पाछाइ, प्गः भाषां मगर गुरूङ, तामाङ व थाय्‌याग् नां वयाच्वंगु खनेदु। गुरूङ व तामाङ भाषा खँग्वःत वयाच्वंगु खनेमदु। लिम्बू भाषां बाय् किराती भाषां खम्बु, लिम्बु जातिवाचक खँग्वः व राई भाषा राई खँग्वः वयाच्वंगु दु।

छ) यूरोपिय भाषां वःगु खँग्वः नं छुं भचा दु।·आः व उप्पो दुहां वःगु खनेदु। थथे दुहां वःगु प्राधिक खँग्वःत खनेदु। टिकट, लालितन, सिनेमा, साइकल, ट्रान्जिष्टर, मोटर, ट्रेन, रेल, कलेज स्कूल व फ्रान्सं फरास, रेष्टुरां ओंस, कूपन वया च्वंगु दु।

पोर्तुगाल भाषां कमीज, आलमारी, बाल्टिन, गमला, साबुदाना, तसला वया च्वंगु दु। यूरोपिय भाषा पाखें वयाच्वंगु खः।

आ क्वीसं थःगु खँग्वः धुकू बलाकेत, जायेकेत कर्पिनिगु खँग्वः अक काया थनां मज्यू। क्वीगु खँग्वः दुगु थासय् क्वीगु खँग्वः हे छ्यलेगु यायेमाः। क्वीगु खँग्वः मदुसा तिनि मेपिनिगु खँग्वः काये माः। थथे खँग्वः कायेबले फछिफतले क्वीगु ध्वनी कथं हिला जक छ्यलेगु यायेमाः। आ क्वीसं थगु खँग्वः धुकूयागु गुरूपं (Map) थुकथं किइ फु।

थ्व गुरूपं क्वीगु खँग्वः धुकूयागु ख्वाःपाः खः। क्वी थःगु खँग्वः म्हसीके साप हे लिपा लाये धुंकल। इलय क्वीसं थःगु मुम्क खँग्वःत छ्यले पाखे फ्लाः न्ह्याज्याके माल।

"ध्वनि प्रक्रिया"* दुनेया नेपाल भाषा खँग्वलय् छगू अध्ययन

नेपाली भाषाया ध्वनि प्रक्रियाया अध्ययन यायां नेपाल भाषाया ध्वनियात पिब्वये ह्:गुलिइ नेपाली भाषाशास्त्री बालकृष्ण पोखरेल व वल्लभ मणि दाहालयात सुवाः बी जि हे जिइ । वय्क:पिनिगु संका कुत:कथं नेपाली भाषाय् नं "ध्वनि प्रक्रिया व छु ध्वनि सिद्धान्त" नांयागु खुइ न्हय्पौ दुगु लाक प्यतका वंगु सफू सम्पादन याना पिहां वःगु दु । श्री लुइ. एच. ग्रे यागु "भाषाया आधार" लियोनार्ड कुमफिल्ड यागु 'भाषा' डा. भोलानाथ तिवारीयागु "भाषा विज्ञान" सफू स्वये वा न्याये मफुपिन्त ज्यूगु उकीसनं नेपाली ध्वनियागु भच्चा अध्ययनं याना "सुन साथि सुगन्ध" जू वंगु दु ।

तर इमिके (पोखरेल व दाहाल) छगू तःधंगु कमजोरी छु लुया वइ धाःसा पूर्वाग्रह नं पीडित जूगु । भाय्यागु बांलाक ज्ञां मदुसां व भाय्यागु चर्चा यायेगु फ्रीगु देशय् पूर्वाग्रह परम्परा जुइ धुंकल । थन्याःगु हे पह इमिके खना । नेपाल भाषायागु ज्ञां भचा हे इमिके मदु । तर नेपाली भाषायागु स्वभाव व प्रकृति थें नेपाल भाषायागु नं जुइ धकाः धैगु भावना इमिके खने दु । नेपाल भाषायागु वर्णविधान नेपाली भाषा नाप पाः । नेपाल भाषायागु स्वभाव व प्रकृति नेपाली भाषा नाप आपालं पानाः थःगु कथं यागु जुया च्वंगु दु । गुबले तक नेपाल भाषायागु स्वभाव थुइके फइ मखु उबले तक थ्व भाय्यागु पुवंक अध्ययन याये फइ मखु । थुकिया फल स्वरूप 'पाडो' (नेपाली) यात नेपाल

*ध्वनि प्रक्रिया व छुं ध्वनिया सिद्धान्त: बालकृष्ण पोखरेल व बल्लभ मणि दाहाल ।

भाषां 'पारो' धाइ धकाः ह्लिले पिइ मफैगु खँ जक छुइ थें जुउ वनि ।

स्वर मध्यगत व्यञ्जन (Intervocalic consonant) ड व ढ नेपाल भाषाय् न्ह्याबले नं 'र' जुया च्वंगु दु धकाः श्रीपोखरेल व दाहालं गुगु खँ न्ह्यथन व नेपाल भाषायागु ध्वनि कथं असत्य जक मखु अवैज्ञानिक नं जुउ । नेपाल भाषाया ध्वनिया ज्याय् थःगु हे पह व विशेषतां जायाच्वंगु दु, गुगु श्री पोखरेल व दाहाल पिसं न्ह्यथं थें मखु ।

आ, इमिसं न्ह्यथंगु खँयात बांलाक व्याला स्वये । इमिसं थथे थःगु खँ न्ह्यथंगु दु । नेवारीइ (नेपाल भाषा — इन्द्र माली) स्वर मध्यगत (Intervocalic) ड, ढ न्ह्याबलें नं 'र' जूगु दु । गथे–

नेपाली	नेवारी (नेपाल भाषा)
सडक	सरक
ठाडो	ठारो
पाडो	पारो

नेपाली छ्यला तःगु "सडक" खँग्वः नेपाली भाय्यागु मां खँग्वः मखु, थःगु पह्यागु नं मखु । थ्व खँग्वः अरबी भाषायागु "शरक" खँगोलं 'सडक' जूगु ख । स्वर मध्यगत ड यागु र जुया नेपाल भाषाय् दुहां वंगु जूसा नेपाली भाषां मवंसे अरबी भाषां नेपाल भाषाय् दुहां वःगु जुइ माः । छाय्धाःसा नेपाली भाषा नेपाः गालय् दुने द्वाहां वये आपालं न्ह्यो नेपाःगालय् फारसी व अरबी भाषा वये धुंकूगु खँ श्री जयस्थिति मल्लया लिपायापिं जुजुपिनिगु इलय्यागु सफू व साहासनत् ह्लाय्कं जुया च्वंगु दु । नेपाल भाषाय् (नेपाली या सडक या) सरक जूसा ला तप्यंक अरबी भाषां वःगु जुइमा । उकिं 'सरक' जूसा स्वर मध्यगत 'ड' या 'र' मजूगु ह्लाय्कं थें यचुक सिइ दु, नेपाल भाषाया वर्ण विधान कथं 'श' यागु स जुया हिउगु खनेदु । गुकिं यानाः श्री पोखरेल व दाहालयागु खँ फुस्कुलु जक जुउ वंगु दु । तर नेपाल भाषाय् 'सरक' मच्वसे 'सतक' खँग्वः छ्यला तःगु दु । नेपाल भाषाया कवि तय्सं 'सतक' खँग्वःयात छ्यलातःगु दु, स्वै हिसं–

अय् सुविधा तंपि
तब्याःगु सतकय् नं ला
लाथाय् दुर्घटना च्वना च्वंगु दु ।
[पूर्ण वैद्य: सरासु 'सफुर्ति]

स्कूलय् भर्ना चाल, भर्ना जूवा धैगु पर्चा स्वस्वं
थःगु ह्लातय् फोंगागु क्यँक्यं कू, इँचा, मुग: ज्वँज्वं
ब्वाँय् ब्वाँय् मच्त वना च्वंगु स्वस्वं,
मनूसिकें उप्पो मोटर ब्वाँय् वंगु स्वया
छेँ थुना: द्वँचिना तःगु धुलं फाःगु छ्वाके बिया थः त
जि थौं थ्व सतकय् सास: ह्लाना च्वना ।
[निपु कविता, सितु ल्या, ३०]

मेगु कविता, बाखं, निबन्ध, उपन्यासय् नं थाय्थासय् 'सतक' खँग्व: हे छ्यला तःगु खने दु । थुकिइ धाये छिन धाःसा स्वर मध्यगत 'ड' या 'र' जुया मखु 'त' य् हिला छ्यलाच्वंगु दु तक धायेछि, श्री पोखरेल व दाहालं थें असत्य खँ न्ह्यथने छिनी मखु ।

आ: 'ठाडो' खँग्वःयात काये । थ्व 'ठाडो' खँग्व: नं नेपाली भाषायागु थगु खँग्व: मखु । प्राकृतयागु 'ठड्ढ' खँग्व:लं 'ठाडो' जूगु खः । ठाडोयागु नेपालीइ अर्थ जुइ— उभिएको, खडा । उत्तानो, चित । ठर्रो, रूखो । ननुहेको, अविनीत । नियमपूर्वक नभई सोझै भएको । तर थ्व अर्थय् ठारो खँग्व: नेपाल भाषाय् ज्यलाच्वंगु (प्रयोग जुया च्वंगु) मदु । थ्व खँग्वःया पर्याय वाची खँग्वः कथं दनेगु, थस्सः पायेगु, क्वमछुयेगु, नियमकथं मजुस्ये तप्यंक जूगु आदि ठारो धायेगुया सट्टाय् काये फु । जिं न्ह्यथने त्यनागु खँ छु धाःसा 'ठारो' खँग्वः नेपाल भाषाय् छ्यला तःगु हे मदु, छ्यले नं मज्यू, छाय्धाःसा ठारो धायेबले नेपाल भाषाया स्वभावयात स्यंकेगु व दुगु खँग्वःयात ह्लंका छ्वयेगु जक जुइ ।

आ: पाडो खँग्वः यात काये । थ्व नं नेपाली भाषायागु मां खँग्व: मखु । संस्कृत 'पष्ठोती' पाखें पाडो जूगु धाइ । तर 'पष्ठोरी' खँग्वः सिकें प्राकृतयागु

पट्टाइ' खँग्वः हे पाडोया व्यूत्पत्ति खँग्वः खः ला धाइथें खने दु। तर थ्व खँयात क्वचायेकेगु ज्या नेपाली भाषाशास्त्री व कोशकार तयेगु खः। नेपाल भाषाय् 'पाडो' यात 'मेचा' धाइ। गुकथं मेचा मधास्ये पारो धा व मथूगु खँ खः। थन थाय् वया जितः छु ताल धाःसां श्री पोखरेल व दाहालपिसं नेपाल भाषाया खँग्वाःया ज्ञां मदयेक हे जवरजस्ती खँ न्ह्यथना त्याकेत जक कुतःयात।

जि च्वय् हे न्ह्यथना खँग्वःलं ह्नाय्कं थें यचुक क्यंगु दु। नेपाल भाषाय् नेपाली खँग्वःयागु स्वर मध्यगत ड व ढ न्ह्याबलें 'र' जुइ धँगु श्री पोखरेल व दाहालयागु खँ कपोलकल्पीत व भाषाशास्त्रीतय्सं याये बह मजूगु अवैज्ञानिक खँ जक खः।

आः पाछाइ खँग्वःयात कयाः खँ न्ह्यथने। थ्व पाछाइ खँग्वः नं नेपाल भाषायागु खः गुगु खँग्वः प्राचीन इलं निसें नेपाल भाषां चीनी भाषायाके त्यासा कया तःगु खः, गुगु खँ पोखरेल व दाहालं थुइके मफुत। उकिं हे फारसी पातसाही> पातसाई खँग्वः कयाः इमिसं पाछाइयागु व्यूत्पत्ति खँग्वः थुकथं बिल पातसाई> पात्साई> पाच्छाई> पाच्छाइ। आ पातसाह + बाजायागु> पाच्छै बाजं जुइमागु छाय् बाच्छै बाजं जुल ?

पाछाइ खँग्वःयागु व्यूत्पत्ति पातसाइ खँग्वःलं जूगु मखु। थ्व खँग्वः नेपाल भाषायागु जुया नं थःगु हे मां खँग्वः मखु। चीनी भाषायागु पाइछाय खँग्वः हे पाछाइ खँग्वःयागु व्यूत्पत्ति खँग्वः खः। थ्व पाइछाय <पाछाइ जुया वःगु जुइ माः। थुकिइ पाइछाय् <पाछाय् < पाछाइ जुया वःगु नं खयेफु। बाय् पाइछाय्यागु दक्ले ल्यूनेयागु आखः तना (Apocope) पाछाइ जूगु नं जुइफु। लिपा वया वर्ण व्यूत्यय (Methesis) या पार्श्ववर्ती स्वर वर्ण व्यत्यय कथं lei या lie जू थें पाइछा खँग्वःया पाछाइ जूगु नं जुइफु। पाछाइ खँग्वः थ्व मिगु नियमया न्ह्यागु नियमं जुया हिला वने जूसां चीनी खँग्वः "पाइछाय" नं जूगु खः, पातसाई खँग्वःलं मखु। अस्तु।

भानुभक्त छ्यला तःगु सतः खँग्वःयागु छगू अध्ययन

भानुभक्ताचार्य[1] यागु रामायण व फाटफुट पद्य तय्‌गु अध्ययन याना स्वयेबले विदेशी भाषा व नेपाल भाषाया खँग्वः तय्‌गु किचः आपालं लानाच्वंगु खने दु। खला नेपाल भाषा नेपाःगाःयागु छगू आदिभाषा[2] जक मखु थौंतक न्ह्यानाको हे बकाः वःसां म्वाना च्वने फूगु छगू सशक्त भाय् खः। छगू सशक्त व यइपुस्ये च्वंगु भाय् जूगुलि थ:गु परिवेशय् जक सीमित मजुस्ये बुलुंहु नेपाःया कुं–कुलामे शाहकालयागु छुमां ई नं निसे प्रचार जूल। पृथ्वीनारायण शाह नं नेपाल भाषा हे भक्तिवादी तुतः चिना थकुगुलि नं थ्व भाय्‌यागु सशक्तता व ईयागु थ्व भाय्‌यागु अवस्था सिइ दु। सिंह प्रतापशाह यागु इलय् थ्व भाय्‌यागु माध्यमं भोट नापं जूगु सम्झौता थ्व भाय्‌यागु मू उनले गुलि दु व कुन बालांक क्यना ब्यूगु दु।

इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्यंयागु अन्वेषणयात मान्यता बिइगु खःसा लिच्छवि युगय् संस्कृत भाषां थ्वैके त्यासा काये धुंकुगु खः। शाहकालयागु छुमां इलय् केवल स्थापत्य कला नाप स्वापू दुगु, छुं नां सम्बन्धी खँग्वः जक ला वंगु खने दु। दसु कथं झीसं ढोका, झयाल खँग्वः काये फु। थ्व ढोका खँग्वः ध्वाखा खँग्वःयागु छगू रूप जक खः गुगु स्यना ढोका जू वंगु खः। नेपाल भाषाय् दन्त्य आखलयागु प्राधान्यता खने दु व दन्त्ययात मुर्द्धन्य याना छुं भ्वाजक पाका छ्यले नेपाली भाषाय् याना तःगु दु।

---

१. भानुभक्त नेपाली भाय्‌या छह्म कवि। गुह्म कवि नेपाली भाय्‌या आदि कवि धाइ।

२. 'नेपाल भाषा' नांयागु लेख स्वना दिसँ।

भानुभक्त आचार्यनं नेपाल भाषायागु खँग्वः नं प्रभावित मजुस्ये च्वने मफुत। खः ला गुलि हिन्दीनाप भानुभक्त आचार्ययागु अभिव्यक्ति सतिइ उलि नेपाल भाषा नापला तापा अयनं प्रभावं अलग्ग च्वने मफुत। नेपाल भाषा नेपाःयागु छगू आदि भाषा खः गुगु भाय् नेपालय् वया थःखलः भाय् नाप तापाना च्वंगुलिं छुं विशेषता मेमेपिनिगु लाना नं थौं तक म्वाना च्वंगु दु। नेपाली भाषायात नेपाःयागु मेगु भाय्यागु प्रभाव लाःगु दु धकाः दसु नापं बिया धाय्बले नं छपुचः स्तुतिवादी साहित्यकार, बुजुर्आ वर्ग व तथाकथित पत्रकारतयसं साम्प्रदायिक धकाः धायेगु यानाच्वंगु दु। तर थ्व न्ह्यपु दुपिनिगु पहः मखु। जितः ला इपिं जक साम्प्रदायिक थें ता गुम्हेस्या छगू भाय्यात जक प्राथमिकता बियाः ह्यो मनूतय्सं ह्लाइगु भाय्यात न्हंका छ्वयेगु कुतः याइ। छु नं भाय् नेपाःयागु भाय् खःसा व भाय् ऱ्हीगु राष्ट्रिय निधि खः। राष्ट्रिय निधि छु नं आँच मवय्केगु निम्ति ह्लना वने त्यंगु भाय्तय्गु संरक्षण व संवर्द्धन यायेगु कुतः यायेमाः। विदेशी भाय्यागु खँग्वः कायेगु सिकें थःगु राष्ट्रिय निधिया प्रतीक थःगु देँया भाय्लय् दुगु खँग्वः माला छ्यलेगु हे बांलाइ। थुकथं याना यंके मफुसा कन्हे नेपाली भाय् थःगु प्राथमिक इलय् थें हिन्दी नाप उप्पो सत्तिना वनि गुकियाना हिन्दी नाप पय्न वनेफु।

आ भानुभक्तं छ्यला तःगु खँग्वः पाखें मिखा ब्वया स्वये।

"मेरो इनार न त सत्तल पाटि क्यै छन्"

थन छ्यला तःगु निगः खँग्वः सत्तल व पाटी दु गुकियागु अर्थ पाना च्वंगु क्यनेत महानन्द सापकोटां थःगु "ध्वनिको धन्दा" नांयागु सफुलिइ थथे च्वया तःगु दु गुगु "बैदार र सत्तलको निर्वाचन" नांयागु लेखय् अर्थ पाःगु क्यनेत कुतःयात। सापकोटां सत्तलयागु अर्थ "शीतल ताप्नका लागि ढुंगा चिनेर बनाएको अग्लो ठाउं हुन्छ जसलाई चौतारो भन्छन्" धकाः च्वया तःगु दु। नापं सत्तलयागु व्यूत्पन्न खँग्वःयात कया थुकथं च्वया तःगु दु" अब हामी च र स को अनुलोम विलोम क्रमले स्थान परिवर्तनको उदाहरण पाए पछि चत्वरको छोरो चत्तल, चत्तलको छोरी अर्थात् चत्वरको नाति सत्तल रहेछ भन्ने

कुरा झयाली पिट्न सक्ने भयौं ।[३]

खःला संस्कृत चत्वर> प्राकृत चत्तल> ने. सत्तल धका स्वीकार यायेबले व्यूत्पन्न मालिगु ज्याः उलि ग्यंसु लकं जुइ मखु । थ्व खँग्वःयात अर्थ, जीवनी कालक्रम व प्रयोग ? हानं न्ह्यसः वइ भानुभक्तं थःगु हे गामय् दुगु 'चौतारो' 'ठाँठी' खँग्वः दयेका' दयेकं सत्तल खँग्वः छाय् छ्यःगु ? थ्व नं छगू रहस्यबा खँ खः । उकिं थ्व कविता भानुभक्तयागु मजुस्ये मोतीराम भट्टयागु जूइ फु । सत्तल खँग्वः भानुभक्तं न्यंगु खै ला ? व छाय् ठाँटी, चौतारा, खँग्वः मछ्यल ? खः ला भानुभक्तं बालाजुयागु प्रशस्ती पद्य च्वःबले छथाय् थथे च्वःगु दु ।

"मधुर वचन बोली मन् लिंदा क्या सुरा छन् ।"

थन वचन व बोलीयागु अर्थ गुलि पाः ? वचन संस्कृतयागु खँग्वः खः, बोली प्राकृत भाषायागु बोल्लयागु छगू विकृत रूप गुकियागु व्यूत्पन्न खँग्वः संस्कृतयागु वचन खँग्वः खः । निगूया अर्थ विचारयाना स्वयेबले छुं मपाः ।

वचनः—

१. मानिसको मुखबाट निस्कने सार्थक शब्द, बोली, वाणी ।

२. उक्ति, कठन

३. आज्ञा, आदेश

४. प्रतीज्ञा, कथन ।

५. शास्त्रीय सिद्धान्त वा प्रमाण ।

६. वचन ।

बोलीः—

१. मानिसको मुखबाट निस्कने सार्थक शब्द, वचन, वाणी ।

२. बोल, वचन ।

३. उक्ति, कथन ।

४. आज्ञा, आदेश ।

५. प्रतिज्ञा, कथन ।

---

३. ध्वनिको धन्दा ।

६. शास्त्रीय सिद्धान्त वा प्रमाण ।

७. बोलेको कुरा ।

भानुभक्त लालित्यमा लागि जक वचनं व बोली खँग्व: छ्यला तःगु खने दु नत्रसा वचन बोली याये माःगु खः । गुकियाना अर्थ पाः वनिगु खः । थ्व हे वचनं, बोली खँग्वः छ्यला तःथें "सत्तल, पाटी" नं खः । आ सत्तलं व पाटीयागु अर्थ स्वये:—

पाटीया अर्थ लँजुवातं बाय् च्वनिगु थाय् खः । सत्तलयागु अर्थ लँजुवात बाय् च्वनिगु थाय् खः । हानं गां-गांमे सत्तल खँग्वः छ्यले यायेगु उलि खने मदु बरु उप्पो पाटी धायेगु हे याः । नेपाःगालय् 'सत्तः' व 'सत्तल' खँग्वः छ्यले याना तःगु खने दु । पाटीयात नेपाःगालय् "फल" बाय् 'फ' धायेगु नं याः । गुगु त्वाः–त्वाः पतिकं हे दु । तर सत्तः नं त्वाः–त्वालय् मदुगु मखु, बागमती, विष्णुमतीया सिथें दना तःगु दु, नेपाःगाःया त्वाः त्वालय् नं साहास्नं दुगु छँ नं ला सत्तः हे खः । हानं स्वयम्भुइ नं आपा सत्तः हे दु । हानं फलय् च्वना त्वाः त्वालय् भजन नं याःगु नं याना च्वंगु हे दु । सत्तः व फः उलि पाःगु मखु, सत्तः व पाटी नं उलि पाःगु मखु । फःयात नं पाटी हे धाः, सत्तःयात नं पाटी हे धाः । आः हानं सत्तः व पाटी यागु वचने माली ला ? चत्त्वरया छ्य् धाये ल्वइ ला ?

आः सत्तःयागु जीवन छकः माला स्वये । सत्तः छाय् दयेकि ? थःगु धर्म तयेत, पुण्य कायेत, सत्तः कार्यया लागि दयेका वनि । नेपाल भाषा 'सत यायेगु लँ' कथं लँजुवा तयेत बाय् च्वनिगु थाय् दयेका बिल छाय्धाःसा बाय् बिइगु धर्म व संस्कार कथं तःधंगु पुण्य दइगु ज्याः खः । थ्व हे पुण्य या लागि लँजुवात बाय् च्वनिगु 'सत यायेगु लँ' पाखे ससलँ>सत्तल> सत्तः जूगु जुइ माः । छाय्धाःसा नेपाल भाषायागु आपालं खँग्व समास जुया-च्वंगु दु । गथेकि जँय् हिनेगु> जँह्लि; पकु ह्लाय् द्यो> पकमाय् द्यौं; इँ ह्लाय् द्यो> इलाय् द्यो । जनेगु का> जंका; चियेगु खि> चिखि; दुनेयागु बसा> दुबसा ।

चत्वर > सत्तल अर्थात चत्वरया छ्य् चत्तलया काय् सत्तल जूगु मखु धाइगु च्वयूयागु दसुलिं बांलाक क्यं। सत्तलयागु च्वये क्यनागु जीवन व अर्थ ह्यनं लिकासा काया च्वने मालि थें मताया। आः गुकथं छ्यला तःगु दु व स्वये खः ला सत्तःयात नेपाल भाषाय् छ्यला तःगु सच्छि, निसःँ दँ न्ह्यो जकयागु मखु। सत्तःयागु कालक्रम मातुमाला वनेबले भानुभक्त आचार्य मांयागु प्वाथय् च्वनेगु सिकें सत्यादँ मयाक न्ह्यों हे थ्व खँग्वःयागु विकास जुइ धुंकुगु खने दु। उकिं सिइदु, नेपाली भाषायागु साहित्य नी जुइ न्ह्यों सत्तः खँग्वःयागु परिपक्वता वये धुंकुगु दु धका:।

छगू साहासने सत्तल खँग्वः थुकथं नेपाल भाषाय् छ्यला तःगु दु।
"श्री श्रीं जय अमृत मल्ल देव प्रभु ठाकुरस्य दिवंगता संग्रहणी स्वभार्या लक्ष्मी देवी .... सत्तल दयकाव ... ... ।"

थुकथं लगभग ४१२ दँ न्ह्यों नेपाल भाषाय् सत्तल खँग्वः विकसित व परिस्कृत जुइ धुंकुगु दु। थ्वया लिपा, लिपायागु साहासनय् नं सत्तल खँग्वः हे खने दु। सत्तल खँग्वःयागु जीवन, अर्थ कालक्रम व प्रयोग आदियागु अध्ययन याय्बले सतल खँग्वःयागु व्यूत्पन्न खँग्वः चत्वर मखु बाय् खय् फै धका: भचा हे शंका यायेत तक भू खने मदु। थुकियागु व्यूत्पन्न "सत्त लँ" > सत्तल > सतल > सतः > सतः जुया वःगु जक खने दु। नेपाल भाषा नेपाली भाषाय् वंगु खँग्वःयागु हुलय् याने ऊयाल, ढोका, माटन, चुकुल, होस्त-हैसें, खापा, चोल मापं सत्तल नं वंगु बाय् वना च्वंगु जुइ माः। नेपाली भाषाय् ब्राह्मो वने धुंकाः गां-गामय्, कुं-कुंलामे थ्यंक वंगु जुइमाः।

उकिं भानुभक्त छ्यला तःगु खँग्वःयागु अर्थ 'चौतारो' मखु लँजुवास बाय् च्वनेगु थाय् खः। गुगु खँग्वःयागु व्यूत्पन्न सत्त लँ > सत्तल > सतल > सतः > सतयागु नेपाली भाषाय् सत्तल जुया जक वना च्वंगु खः। थ्वये सतल > सत्तल जूगु कारण नेपाली जनजिव्रायागु ध्वनि नियम बाय् पहः कथं जक खः। चत्वर > सत्तल जुल धाइपिसं भानुभक्त थः मांया प्वाथय् च्वने सिकें प्यसः दँ न्ह्यों नेपाल भाषाय् छ्यला तःगु सत्तल यागु श्रोत क्यनें फय्केमा।

भाषाशास्त्री व खँग्वः

मनूया ह्म्य् जक शल्य चिकित्साया ज्याः याये ज्यूगु मखु भाय्यागु खँग्वःलय् नं याये ज्यू । शल्यचिकित्साया ज्याय् मनूया ह्म्य् यायेत निपूणता कुशलता व आपालं कथंयागु ज्याभःत माः । ज्याभःयागु ग्वाहालि हे शल्य चिकित्साया ज्याय् बाँलाक पुवंके फइ । खँग्वलय् शल्यचिकित्सा यायेत गहन अध्ययन, मनन व संयमता आपालं माः । थ्व त्वता छह्म सर्जकयाके थें आपालं सतर्कता नं मा । अऊ ला ब्यूत्पन्न शास्त्रीतयेके ला ध्वनि ह्मसीके फुगु क्षमता नं माः ।

भाषाशास्त्रीया लागि राजनैतिक, धार्मिक सम्प्रदाय गुगु नं महत्वपूर्ण जुइ मखु, न थुकि हे द्वाहाँ वनाः बाय् थःत हे परिधि दुने कुंकाः नं अध्ययन याइ । गुगु नं देशय् आपालं भाषा दया च्वनि तर फुक्क भाषायात छकुनय् बान छ्वया छ्गू भाय्यात सुसा कुसा, समायाना मेगुयात वास्ता मयात धाःसा मेमेगु भाय् बुलुंहुं बूलुंहुं ह्लना वनेगु लँपु पाखे न्ह्याज्याना वनि थन्यागु लँपु खनिबले भाषाशास्त्रीं थःगु राष्ट्रिय निधि ह्लना वंगुलि तायकि । छाय्धाःसा छह्म भाषाशास्त्री राजनैतिक स्वार्थं वशीभूत मजुस्ये गुगु नं भाय्यागु अध्ययन याये यइकि । वैगु लागि न्ह्येगु करोड (७० करोड) मनूतय्सं नवाइगु चिनया भाय्यागु गुगु महत्व दु व हे महत्व स्वंगूत्या लाखति नवाइगु नेपाल भाषायागु दु । वैगु लागि अन्तरराष्ट्रिय जगतय् प्रतिष्ठित उच्च साहित्यय् जायाच्वंगु अंग्रेजीयागु गुगु महत्व दु व हे महत्व चेपाङतय्गु भाय्यागु दु । छाय्धाःसां व माला च्वनि भाय्यागु ग्वाहालि छु अज्ञात वस्तुयागु आविष्कार याये, व चीजत लुइकेत गुकिया बारय् इतिहास सुम्क च्वंच्वन, साहित्यि नं सुम्क । उकिं सुं नं भाषाशास्त्रीं न्ह्याबलें थथे हे धाइ साहित्यिक उद्देश्य कथं

नेपालया स्याउँस्याउँती भाय्त महत्वपूर्ण मजुइमा, विशुद्ध शास्त्रीय उद्देश्यं ला दे यागु निधि व जुया वनि। उकियात ब्वना औद्योगिक, व्यापारिक व आर्थिक बतां तप्यंके मफुसा तर सांस्कृतिक पाठला उकि प्रशस्त दयावइ। इमिसं ख्रीत अन्यागु खँ स्यना हइ गुगु स्यनेत नं ख्रीगु सफु कुथि फुइ न सिलखानातय्सं।"[१]

भाषाशास्त्री यथार्थवादी जुइ। न वैत सिरपा, सम्मानयागु हे लालच दइ, न थन्यागु कायेत हे कुतःयाना च्वनि। छु नं खँग्वःयागु मू दसु नाप लुइके फतकि वैत दकले उप्पो आत्मसन्तुस्तता दइ थ्व हे वैगु लागि तःधंगु सिरपा जुइ। थःगु मू कुतलं खँग्वःयागु वास्तविक व्यूत्पन्न न्ह्योने तयाः थःगु दक्षताया परिचय बिइ फैगु हे वैगु निम्ति दकले तःधंगु सम्मान खः। उकिं हे भाषाशास्त्री द्व दचामं (ङ्चामं) वनिगु याइ गनं वनेत नियमवद्ध जुया वनेमाः। न व ख्रंगः थें ब्वया थःगु धापू न्ह्यब्वय् हइ, न कल्पनावादी तिलस्मी सफूया च्वमि थें जुइ। थःगु गम्भीर अन्वेषणं लूगु खँ ला ह्लायेत ई मदुबले गन वैत "जहां नपहुँचे रवि, वहाँ पहुँचे कवि" जुइत ई दइ। हानं अडकल याना क्वछिना छ्वयेगु नं भाषाशास्त्री यागु ज्या मखु। थ्व ला केवल काल्पनिक नियम जक जुल।

छु नं भाय्यागु खँग्व छगू भाषाय् वया वैगु जःखः भाषाय् ला वनि, तर भाषाशास्त्री तय्सं माध्यमयात लोमंका थ्व भाषायागु फलाना खँग्वः फलाना भाषा वःगु धायेवं तुं गाइ मखु। दसुया लागि नेपाली भाय्यागु उँट खँग्वः काये। उँट खँग्वःयागु व्यूत्पन्न खँग्वः मालेत समान अर्थ लुइवं फलाना भाषायागु धाये मछि। उँट खँग्वः नेपाली भाषाय् गनं वया च्वंगु धकाः मात्तुमाला वनेवले हिन्दीं बया च्वंगु श्रोत लुइ। हिन्दी भाषां उँटयात ऊट धाइ। हिन्दी भाषायागु नं थ्व थःगु खँग्वः मखु, हिन्दी भाषाय् नं प्राकृत भाषां वना च्वंगु खः, प्राकृतय् उँटयात उट्ट धाइ। प्राकृत भाषायागु अध्ययन याना स्वयेबले उट्ट खँग्वः संस्कृतयागु उष्ट्रयागु छगू स्यंगु रूप कथं लुया वइ। आः न्ह्यसः वइ उष्ट्र खँग्वः गुकथं उँट जुल। संस्कृत भाषायागु उष्ट्र खँग्वः

१. नेपाली भाषा र साहित्य: वा. कृ. पोखरेल

प्राकृत भाषाय् वं बले उट्ट जुल छायधा:सां उच्चारण विधान कथं बाग: आख: सबल जुइ फइ मखु । उकि हे 'ष्ट' आख:यागु 'ठ' बाग: 'ष' सबल जुइ मफया ट जक सबल जू वन । अले 'ट' आखलय् 'ष' व 'र' यागु समीकृत यासा 'ष्ट्र' खँग्वयात 'ट्ट' बाय् 'ट्ट' याना प्राकृत भाषाय् उट्ट बाय् उट्ट याना: छ्यलाछ्यत । हिन्दी भाषाय् छगू व्यंजन प्रवृति याना 'ट्ट' या 'ट' जुल अले मात्रायागु क्षतिपूर्ति या लागि 'उ' यागु 'ऊ' जुल, नापं अनुनासिक जू वन ।[२] नेपाली भासाय् संस्कृतयागु उष्ट्र खँग्व: नं उँट जूगु मखु बरू हिन्दी भाषां उँट खँग्व: त्याना काया त:गु सम्म जक ख: । नेपाली भाषायागु वर्ण विधान कथं 'ऊ' यात उँ याना 'उँट' खँग्व: स्वीकार याना छ्यलात:गु खु ।

आ:, जगा: खँग्व: काये । जगा: खँग्व:लय् विसर्ग खु, नापं अकार व आकार व:गु खँ खँग्व:या ल्यूने छुं ल, त, थ थें आख: व: तना च्वनी वलय् अन विसर्ग च्वनी । अ बाय् आ आखल तना च्वनि अन विसर्ग च्वनि । थ्व हे नियम कथं मालुमाला वनेबले जगा:या ल्यूने तना च्वंगु आखल कथं 'त' लुया वइ जगा:यागु मू ल्वा:प्वा: जगात ख: । थ्व नेपाल भाषायागु थ:गु खँग्व: थें वयाच्वंगु खँग्व: ख: गुकियागु अर्थ कर, महसूल आदि ख: । फारसी भाषां जगातयात जकात धाइ गुकियागु अर्थ महसूल ख: । हानं गुलि-गुलिस्यां जगात खँग्व: नेपाली भाषां नेपाल भाषाय् दुहांवंगु धका धाइ तर थ्व खँ ख: कि मखु धका: पूर्वक अन्वेषण याना स्वयेबले थ्या:हे सत्यता मदुगु धागु जू वनि । ख: ला श्रावण कृष्ण चतुर्दशी खुन्हु दुवालय् गथमुग: थना: मसलयसं लँ थना, हासाकया: "घण्टाकर्ण जगा: ले" धका:धयनि । थ्व हे आधरय् अरबी भाषां नेपाली वया, नेपाली भाषां नेपाल भाषाय् व:गु आयेगु साप हे दंगु धागु ख: । छायधासां "जगात" खँग्व: अरबी भाषां नेपाली भाषाय् नेपाल भाषाय् व:गु ख: । थ्व खँग्व:यागु मू जकात >जगात> जगा: जू वंगु जक ख: । थ्व खँग्व: नेपाल भाषाय् माध्यमिक कालया छुमां इलं निसें हे छ्यले यानाहया त:गुदु । मल्लकालय् मुस्लमानयगु प्रभाव ला: व:गु खनेदु । जुजु प्रताप

२. भोलानाथ तिवारी

मल्लं ला थ:गु दँयागु लं त्वता मुस्मां तय्गु नकल तक यायेत लिफः मस्वल। राजकाज सम्बन्धी खँग्व:त नं थ्व हे इलय् आपालं म्वाहाँ व:गु खने दु। थ्व हे कथं नेपाल भाषाय् अरबी भाषां वया जगात खँग्व: विकसित जुयाच्वंजु खने दु। घण्टाकर्णयात जगात हिँ धकाः श्रावण कृष्ण चतुदर्शी खुन्हु काइगु खँभाय्यात हिइका जक "घण्टाकर्णलाई जगात ले" धा:गु ख:। थ्व गथंमुगः नेवा तय्गु छगू चख: जक ख:। खँग्व:यागु व्यूत्पन्न मालेबले खँग्व:यागु जीवनी अर्थ जक जुइवं गाइमखु नापं तुँ कालक्रमयागु ज्ञां नं दये मा:। जगात खँग्व:यात हे काय थ्व खँग्व: श्रीनिवास मल्लयागु इलय् विकसित जुइ धुंकुगु खने दु। उकिं श्रीनिवास मल्ल सिकें न्ह्यो हे थ्व खँग्व: छचले याये धुंकुगु जुइमा:। प्रताप मल्लयागु इलय् नँ जगात खँग्व: छचला त:गु खने दु: अथें तुं जय प्रकाश मल्लया इलय् नं जकात हे खने दु। वर्तमान इलय् वया नेवा:तय्गु उच्चारण कथं हिला वंगु खने दु गुगु जगात > जगा:। थुकथं अकार उच्चारण थासय् आकारंथाये का:गु खने दु। थुकथं जू वंगु न्हापा तत्सम कथं लसकुसयाना दुचाय्का त:गु खँग्व: उच्चारण वियानं कथं थत्ये छुं भचा पाना वंगु जक ख:। नेवा:तय्गु उच्चारणय् शिघ्रता याना आखल > आख:; पसल>पस:; मकल > मक:; त्वाकल > त्वाक:; क्याल > क्या:; माकल > माक:; हल>ह: जू वंगु दु। थूकथं स्वयेबले जगात>जगा: जुइगु स्वभाविक जू। नेपाल भाषायागु थ:गु खँग्व: व त्यासा खँग्व:लय् नं थन्यागु हे उच्चारण विधान कथं आख:लोप जुया वंगु खने दु।

आ: "होष्टे-हँसें" खंग्व:यात काये। थ्व खँग्व: नेपाली भाय्यागु धका: छचला त:गु दु तर वाला स्वत धा:सा नेपाली भाय्यागु मखु धँगु सिइ दु। थ्व खँग्व:यागु निर्माण "हसे व हाइँसें" खँग्व:यागु सन्धी जुया बने जूगु ख:। प्राचीन काले निसें थ्व खँग्व: भचा भचा सिइमदयेक कथँ हिला: छचले याना-हया च्वंगु ख:। थ्व खँग्व: द्यो-ख: सालिबले, योसिं थनिबले मंका: बल पिकायत च्वयेकिगु स: ख:। थ्व खँग्व:यागु अभिन्न सम्बन्ध द्यो-ख: योसिंनाप दु मेकथं धायेगु ख: सा द्यो-ख: व योसिं नं याना हे थ्व खँग्व: निर्माण जूगु

खः । नेपा: गालय् योंसि थनिगु बाय् द्यो सालेगु गुलि पुलां थ्व खँग्व: नं उलि हे पुलां । द्यो सालेगु बाय् योंसि थनेगु नेवा: सस्कृतियागु परम्परा ख: उकि हे थ्व खँग्वः नं प्राचीन इले निसें यागु परम्परागत खँग्वः ख: । थ्व हे खँग्वः विकसित जुया नेपाली भाषाय् होष्टे–हैसें जू वंगु ख: । गुगु थुकथं वगु ख: हसे– हाइसे > होष्टे–हैसें > होष्टे हैसें । अक्सर याना नेपाल भाषायागु दन्त्य खँग्वः मुर्द्धन्य याना: छचलात:गु दु । थ्वः खँग्व: नं अथेंतुं मुर्द्धन्य याना छचले याना त:गु ख: ।

सत्तल खँग्व: नेपाल भाषायागु पुलांगु रूप खः । वर्तमान रूप सतः ख: । सतः खँग्वः संस्कृतयागु 'सत्र' खँग्वः नं व्यूत्पन्न जूगु धाइपि छथ्वः दु थुकिगु धापूला "ताक परे तिवारी नत्र गोतामे" जक: । मेगु छथ्व:यागु धापू कथं "चत्वर" संस्कृत यागु खँग्व: नं सत्तल जूगु धका: सः तस्सः याना हालाजूगु ताये दु । सः तस्सः याना: हालाजुइवं व्यूत्पन्न लुइगु मखु थें । व्यूत्पन्न लुइकेत खँग्वःयागु जीवनी, अर्थ, कालक्रम व प्रयोग मातुमाला अध्ययन याये मा: ।[३] सतल धाइगु लँय् जुइपिं लँजुवातयत बाय् च्वनिगुया लागि दयेका त:गु छगू कथं यागु धर्मशाला ख: । नेवा:तय्गु विश्वास अनुसार बाय् विइगु त:धंगु धर्म ख: । थ्व हे धर्म वा पूण्य प्राप्तिया लागि सत्तः दयेका त:गु ख: । उकिं सत्त धर्मया लागि सत्त लँ > सत्तलँ > सत्तलँ > सत्तल > सत्त: जूगू खः । थ्व सत्तलया अर्थ खः लँजुवातयेत बाय् च्वनिगु थाय् । आ नं न्ह्याह्ला मनू फोगु छें तप्यंक वयेवने यात कि छें ला सत्त: बराबर जुल धायेगु याना वयाच्वंगु ताये हे दनि । नेपाः गाःया आदिभाषा नेपाल भाषाय्[४] न्हापां निसे छ्यले याना वनाच्वंगु थ्व खँग्वः खः । गुगु खँग्वः आतक नं छचले याना वयाच्वंगु दु । सत्तल खँग्वःयागु व्यूत्पन्नया लागि सत्तलयागु जीवन अर्थ व प्रयोग स्वयेबले व्यूत्पन्न खँग्व: चत्वर मखु धाइगु यचुक खने दु । हानं सत्तल व चत्वरयागु व्यूत्पन्न व हे धाये मफुगु कारण ला सत्तलयागु अर्थ छगू, चत्वर यागु अर्थ मेगु जूवंगुलि नं खः । सत्तल

३. ऌयाल: खँग्व: अध्ययनय् छगू तँसा

४. ऌयाल: खँग्व: अध्ययनय् छगू तँसा

खँग्व:याग़ु पर्यायवाची कथं धर्मशाला, पट्ट, सत्त, आदि संस्कृतयागु खँग्व: वइ। उकिं "चत्वरया काय् चत्तल, चत्तलया काय् अर्थात् चत्वरया छय् सत्तल खयेफु"[५] धैगु धापू गलत अवैज्ञानिक व्युत्पन्नशास्त्र दुने मला:गु तर्क जक ख:। सत्तलयागु नेपाली भाषाय् गुगु अर्थ छ्यला त:गु दु वयात अनुशीलन याना स्वयेबले नेपाल भाषायागु सत्तल खँग्व: तत्सम कथं नेपाली भाषाय् वना च्वंगु सिइ दु । सत्तलयागु अर्थ 'चौतारो' मखु, लँजुवात वाय् च्वनिगु धर्मशाला जक ख:। भानुभक्त सत्तल खँग्व:यात चौतारा रूपय् छ्यलातःगु मखु बरु धर्मशाला कथं ख:। भानुभक्त "मेरो इनार न त सत्तल पाटी क्यै छन्" धा:गुलि सत्तल व पाटीयागु अर्थ सामञ्जस्य खने द:सां सूक्ष्मातिसूक्ष्म कथं अर्थ स्वयेबले छुं मपा: सत्तलया। अर्थ लँजुवात बाय् च्वनिगु धका: च्वये हे उल्लेख याये धुंगु दु। नेपाली भाषाय् सत्तलयागु प्रयोग दकले न्हापा भानुभक्तं या:गु खने दु। भानुभक्त सिकें ह्लापां सत्तल खँग्व: छ्यला त:गु खने मदु । भानुभक्त थ: मांयागु प्वाथं पिहाँ वये सिकें सत्या व चाचू दँ न्ह्यो ह्लापांतुं हे नेपाल भाषाय् विकसित जुइ धुकुंगु दु। स्वै दिसँ :—

"श्री श्री जय अमृत देव... ... ... सत्तल दय्काव......... ।[६]

जय अमृत मल्ल देवया इलय्यागु थ्व सत्तल चौतारो मखु, छगू कथंयागु धर्मशाला ख: । नेपाल ब्यांसी त्वता: पिने सत्तल ग्व:गु दयेका त:गु दु थें मस्यू ? आ सत्तल व चौतारो पा:गु वयना च्वने मालि ला थें।

छह्म भाषाशास्त्रीं थ:गु अनुशासन, मर्यादा बालांक पालन याये मा: । मयात कि भ्रमात्मक आपालं खँ लुया वये फु । भाषाशास्त्रीयाके दकले उप्पो इमान्दारी दये मा: । छु नं खँग्व: न्ह्यागु भाषा वयेमा: व खँयात तथ्यंक धया बिइमा: । नेपा: दे दुने च्वंक फुक्क भाय् नेपा:यागु राष्ट्रिय निधि जूगुलि भाषा-

---

५. ध्वनिया धन्दा: म. न. सापकोटा

६. माध्यमिक कालया नेपाल: डि. र. रेग्मी

शास्त्र कथं फुक्क भाय्‌याग‌ु अध्ययन व अन्वेषण यायेमा:गु दु । छगू भाय्‌यात जक च्वछायेगु मेगु भाय्‌यागु अध्ययन व अन्वेषण याईपित साम्प्रदायिक नीति काल धकाः हस्तोहात्सिक यायेगु गुगु ज्या: खँय् भाय्‌या सं लेखकत पाखे जुया च्वन व साप हे क्यह्यं गु ज्या खः । नेपाःयागु फुक्क भाय्‌यागु मंकाः हक दु भाय् म्वायेगुया लागि थ्व हककयात सुना क्वत्ययेत स्वःसा थःतुं च्वत्यकं दइ । थ्व खँ इलं हे प्रमाणित याइ ।

प:खा:

१. प:खा: छीगु छेँ नाप सतीगु खँग्व: खः । छीगु छेँ नाप प:खा: प्यपुना च्वंगुदु, क्यबय् प्यखें प:खा: दु । जित:ला ता: मनूत सभ्यता पाखे पला: छिना छेँ दयेका च्वने न्ह्यो प:खा: दयेका च्वंगु जुइ मा: । लिपा तिनि छेँ दयेका च्वंगु जुइमा: । तर गुँइ च्वनीपिं पाख्यातसें नं प:खा: मदयकुसे च्वंगु मदु, इमिसं नं प:खा: दयेका च्वंगु दु, तर इमिसं प:खा: यात 'गारो' धया वयाच्वंगु दु । शहरयागु रहन–सहन, सभ्यता व वातावरणं प्रभावित जुया इमिसं नं 'गारो' यात 'परखाल' धया हल । परखाल खँय्‌तय्‌सं छीगु भाषां त्याये कयात:गु खँग्व: खः । खँय् भाय् ल्ह्लाइपिसं 'प: खा: खँग्व:या ल्यूने 'ल' चिना: 'परखाल' याना छ्य:गु मखु, खँय् भाषाय् छीगु प:खा: खँग्व: तत्सम कथं छ्यचला त:गु खः ।[1]

२. प:खा: खँग्व: गनं वल व साप हे सिइके मास्ति व:गुलि प:खा:यागु जात: मात्त्‌माला स्वया । ह्लापां ला प:खा:हे मां खँग्व: जुइ मा: धैगु छ्गू शंका लुयाच्वंगु खः । गबले प:खा: खँग्व:यागु जात लुल अबले थ्व शंका असत्य जू वन । पूवंक जात स्वये धुंका:तिनि सिल प:खा: छीगु भाय्‌या थ:गु हे पहयागु खँग्व: मखु तर थ: पहयागु खँग्व: याये धुंकुगु दु ।

३. थ्व हे प:खा: खँग्व:यात पुतु पुइका, स्वया, ब्वना च्वना बले छीगु भाषां कत: भाय् यागु प्रभाव यात नुना छ्वये फुगु नं थ:गु हे कथंयागु पह खना । धात्थें धायेगु ख:सा थ्व हे पह छीगु भाय्‌यागु छ्गू विशेषता खः थन्यागु विशेषता भाय् म्वाना च्वंगुया छ्गू कथंया चि खः, दसु

१. "ख्याल" शब्द छ्गू अध्ययन

खः । थथे मेगु भाय् यागु खँग्वः नुना क्वीगु भाषाय् गुगुं कथं छ्यला-च्वंगु दु, उकिं यानाः भाय्यात विकास यायेत छ्गू कथं लिधंसा थें जुया च्वंगु दु ।

४. पःखाः खंग्वःयात नेपाल भाषायागु मौलिक खँग्वः खः धकाः खश भाषाविद्तय्सं च्वइतःगु दु । छह्म भाषाशास्त्र विद्यार्थी कथं खश भाषाविद्तय्के खँग्वः यागु व्यूत्पन्न मालेगु ज्या सापहे अनभिज्ञता दु अले पःखाः खँग्वःयात कया इमिसं ब्यूगु व्यूत्पन्न फुक्क कचिका तया भुतुमालि ब्वयेकिगु थें ज्यागु कल्पना जक जितः ताः । बालचन्द्र शर्मा थें ज्याह्मस्यां सम्पादन यानातःगु शब्दकोषय् पःखाः खँग्वःयागु मू खँग्वः संस्कृतयागु 'परिखा' धकाः च्वयातःगु दु । थथे 'परिखा' खँग्वः ब्यूगु कारण क्वीगु भाषाया खँग्वः ल्यूने 'ल' तना खश भाय्या खँग्वः दयेका छ्यला च्वंगु धैगु अवैज्ञानिक तर्क खः । थ्व खँ असत्य खः धकाः 'ऊयाल शब्द छ्गू अध्ययन" धैगु लेखय् जिं प्रमाणित याये धुंगु खः । हानं चूडामणि उपाध्याय रेग्मीं च्वःगु "नेपाली भाषाया उत्पत्ति" धैगु सफुली पःखाः खँग्वः नेपाल भाषायागु खः तर संस्कृत यागु 'परिखा-धार हे 'परखाल' यागु मू खँग्व जुइमाः धैगु संकेत बिया तःगु दु, गुगु तर्क साप हे क्वह्यंगु खः ।

५. पःखाः खँग्वःला संस्कृतयागु खः अय्नं थ्व संस्कृत परिवार दुने लाःगु भाय् मखु । आदिवज्र बज्राचार्यजुं नेपाल भाषाया मांपि छ्गू संस्कृत व तिब्बत-वर्मालि परिवार यागु छ्गू बोलिया मिश्रणं बने जूगु छ्गू न्हूगु जन्मजात भाषा धकाः च्वया दिल । तर व नं असत्य खँ खः । छायधाःसा क्वीगु भाय्या मां भाय् संस्कृत खःहे मखु । क्वीगु भाषाया क्रियायागु स्वभाव, ध्वनि, रूपतत्व आदि बिचाः याना स्वयेबले संस्कृत साप सर्गः पाताः थें पानाच्वंगु दु । बरू एकाक्षर परिवारया खलः तय्गु नाप आपाःहे सतिइ । आः न्हूसः वइ संस्कृत भाषाया

थुलिमछि खँग्वः गथे वल ले ? लिच्छवी कालय् संस्कृत भाय्यागु आपालं प्रचार जूगु दु । उगु इलय् जनभाषा कथं म्वानाच्वंगु नेपाल भाषायात संस्कृतयागु उप्पो प्रभाव लाइगु स्वाभाविक ख: । संस्कृत व नेपाल भाषा ध्वदुगु थुलि पुलां कि व अन्दाज तक याये थाकु । संस्कृत नाप नापं ब्वलनाव:गु भाय् जूगुलि संस्कृतयागु उप्पो लाइगु छुं अस्वाभाविक मजू । उकिसं मल्ल कालय् संस्कृतबाजतय्सं याना: कुन उप्पो प्रभावित यात । थथें संस्कृत भाषा प्रभावित याना: त्यासा कथं वया च्वंगु खँग्वः मध्ये प:खा: छगू नं खः ।

६. क्वीसं पुलां-पुलांगु साहासन, ताम्रपत्र, ताडपत्र पुतु पुइका स्वयेबले थ्व खँयात लिधंसा ब्यू । प:खा: खँग्वः छ्यले मा:थाय् नेपाल भाषाय् संस्कृत या 'प्राकार' खँग्वः छ्यलात:गु दु । प्राकार खँग्वः हे प:खा:या मां खँग्वः खः ।'प्राकार' खँग्वः गुकथं प:खा: जू वन उकिया दसु बिइत थ्व खँग्व:यागु अध्ययन याये मा: । प्राकार छथ्युं अपभ्रंश जुया: प:खा: जूव:गु मखु । प्राकार खँग्वः क्वाथ:या प्यख्यरं सुरक्षाया लागि दना: त:गु यात धाइगु खः । गुगु खँया दसुकथं साहासन, थ्यासफू आदि आदि दु । मल्लकालं या उदय निसें प्राकार हे छ्यला वयाच्वंगु दु । लिपा अपभ्रंश जुया: नेपाल भाषाय् प:खा: जू वल । प्राकार खँग्वः हे अपभ्रंश जू, जू प:खा: जू व:गु हे प:खा:यागु जीवनी ख: । प:खा:यागु अर्थ, प्रयोग सम्बन्धय् च्वय्धाय् धुंगु दु । प:खा:यागु कालक्रम मल्ल ई न्ह्यो निसें सच्छि दँ न्ह्यो या दुने थुकथं हिला वया च्वंगु दु प्राकार> प्राखार > पराखार > पखार > पखाल >परखाल > पऽखाऽ > प:खा: वा प:खा: ।

संस्कृतयागु छगू खँग्वः ज्यतुज्यला क्वीगु संस्कारगत खँग्वः जू वगु दु । उकिं प:खा: खँग्वः नेपाल भाषायागु मखुसां बुलुहुं रूप हिला क्वीगु ध्वनी कथं यागु खँग्वः थें मचायेक जूव:गु दु ।

नेपाल भाषाय् 'र' व 'ल'

१. नेपाल भाषाया माध्यमिक इलय्यागु भाय् यात दुवालाः ब्वना स्वयबले क्वीत छ्कः अजुगति चायेका बिइ। छ्याय्धाःसा व इयागु साहासन 'सफू' थ्यासफू व मेमेगु सामग्री स्वयेबले 'र' व 'ल' पाना चवंगु अपा य्चो सिइ मदु। 'र' छ्चले मा थाय् 'ल' छ्यला तःगु खने दु, 'ल' छ्चले माथाय् 'र' छ्चला तःगु खने दु। थथे जुया चवंसा अर्थ पानाच्वंगु खने मदु। खँया धापू छुं धाःसा 'र' जूसां व हे अर्थय् जुइ 'ल' जूसां व हे अर्थय् प्रयोग जुगु खने दु। गथे कि गनं 'रिव' खँग्वः छ्चलातःसां भचा च्वय् 'लिव' छ्चलातःगु खने दइ। क्वीसं थःगु पह नं ब्वना यंकेबले 'रिव' व 'लिव' या अर्थ 'लिपा' धैगु यचुक अर्थ सिइ दु। थथे ब्वना यंकेबले 'रिव' जूसां, लिव जूसां क्वीत व इयागु साहित्य ब्वनेबले छुं पाःगु चाइ-मखु। थुकथं स्वया, ब्वना यंकेबले 'र' व 'ल' यागु पाःगु भू सिइ मदु। उकिं व ईयागु थ्यासफू स्वयेबले 'र चार' धासां 'ल चाल' धाःसां 'लँ चाल' धकाः क्वीसं अःपुक हे थुइका काये फु। नेपाल भाषाया छ्म्ह भाय्लचंमि श्री पुष्प रत्न 'सागरं' थ्व खँयात च्वाथुइका च्वयादीगु दु—

"नेपाल भाषायागु शब्दया उच्चारणस 'र' व 'ल' निग्वल आखलया भेद माने याना मतव। र या ल ह्रानं ल या र स्वतन्त्रपूर्वक ह्रियेकाव चवये जिइगु जुयाच्वन। न्हापा ला प्रायः र चवये थास 'ल' ह्रानं ल चवये थास 'र' यायेगु चलन थें हे जुया च्वन। तर थौं कन्हे र व ल या भिन्नता तयाव चवया ह्याच्वंगु दु।[१] श्री पुष्परत्न 'सागर' या धापू कथं (१) र व ल छुं पाःगु मदु (२) र

१. सुबोध नेपाल भाषा व्याकरण

या ल, ल या र जुउगु दु। व (३) आ जक र व ल आखलय् पाकाः च्वयेगु यानाहःगु दु। थुकथं वाला स्वयेबले श्री पुष्प रत्न' सागर' क्वीगु माध्यमिक काल यागु भाय् यागु पहयात व्यये हये सफलजू धाये हे माः।

२. माध्यमिक इयागु नेपाल भाषायात तोता न्ह्योयागु नेपाल भाषा पाखे मिखा ब्वयेबले, उबलेयागु नेपाल भाषाया ख्वाःपाः स्वयेबले उप्पो 'र' छ्यलातःगु खने दु। ह्यानं 'ङ' आख नं उप्पो छ्यलातःगु खने दु 'न' यागु साप हे ह्म खने दु। जितः गनं तक लगे जू क्वीगु भाय्या मू आखः 'न' सिकें 'ङ' हे सतिइ। अले 'र' नं अथे हे सतिगु आखः खः ला ? ह्लापा, ह्लापा लँ यात र, चाल यात चार, जुल यात जुर, काल यात कार, आखल यात आखर, लुँ यात रू, लिव यात रिव छ्यला तःगु खने दु। ह्यानं तत्सम, तद्भव खँग्वलय् 'ल' वःगु दःसा व ल यात नं र याना व हे इलय् छ्यला तःगु दु। दसु कथं काये—

मलमास यात मरमास, मंगल यात मंगर, पञ्चलिङ्ग> पञ्चरिङ> पचरी।

थथे मेगु भाषाय् ल जूसा क्वीगु भाषाय् उगु इलय् द्वाहां वगु खँग्वःत 'र' जुया हे वंगु खने दु। थुकथं ह्लापां निसें थःगु भाय्यागु पह कथं खँग्वःयात लसकुस यानाः दुकाया छ्यला छ्वयेगु क्वीगु भाय्भागु तःधंगु विशेषता खः। तर आः वया थ्व क्वीगु भाय्यागु विशेषता दत्थुइ हे त्वादया वं थें च्वं। थत्ये भाय्यागु विशेषतां यानाः भाय्यात म्वाका तयेगुया लागि तःधंगु ब्वला जुइ। थन्यागु हे विशेषतां छाय्पाः जुया थौं तक क्वीगु भाय् म्वाना च्वने फत, न्ह्याको दवाव वसां। थन्यागु, थन्यागु विशेषतां थःपरिवार यागु पहयात नेपाल भाषा म्वाना च्वने फत। क्वीसं थःगु भाय्यागु पहयात लोमंका, गथे वल अथे हे छ्यला यानावःगु जूसा मेगु भाय् पाखे वइगु दुदालं (हमलां) क्वीगु भाय्यागु अस्तित्वयात न्हँका छ्वइगु जुइ। अन्याःगु दुदाल यात थःगु हे पहयागु विशेषतां जक धाह्र (रोकय्) याये फै।' खः ला क्वीगु संगुतान (neighbour) भाय्-तय्गु ब्वला मदयेकं बालांक पलाः न्ह्याज्याके फै मखु। तर छगू अजुगति यागु खँ

छु धाःसा क्वीगु भाय्यात क्वी एकाक्षर परिवारया गुथियारतय्गु उलि स्याचुगु ब्वसा खने मदु गुलि संस्कृत, प्राकृत, फारसी व अर्बी भाषा पाखे वःगु दु। थुकथं अनुशीलन याना यंकेबले क्वी खलःया गुथियार नाप ओउ जूगु (मिले जूगु) खँग्वःत क्वीगु भाषा हे त्यासा वमा, च्वंगु खःला ? बाय् क्वीगु भाय् थकालि जक मखु हिमाली खलःया मां हे खःला ?

३. क्वीगु भाषाय् 'र' या ल लिपातिनी जूगु खने दु। प्यसः दँ न्ह्यो निसें र या ल विकसित जुयावःगु खनेः दु । थथे हिला वःबले न्हापां ल' आखलं 'र' जुया च्वंगु थ्व इलय् वया 'र' जूगु या नं ल जुयातुं वंगु दु। अले पिने द्वाहाँ वःगु खँग्वलय् 'र' या नं 'ल' जुया जक द्वाहा वल। गथे थरर या थलल, क्वारर या क्वालल, नगरया नगल, रक्षा या लक्षा, चारणया चालन, राजकुलया लाजकुल परतया पलत, मकावान-पुरया मोकांपुल, याना छ्यलातःगु दु । हानं दत्थुइ, दत्थुइ बाय् र या ल जुइ धुंकाः नं र हे याना छ्यलातःगु नं खने दु। खः ला जयप्रकाश मल्लया इले तक ल व र यागु उलि पाना च्वंगु सिइ मदु। राजेन्द्र वीर विक्रम शाह देवया इलय वया 'र' व 'ल' पाकाः च्वयेगु यानाःहगु खने दु। तर राजेन्द्र वीर विक्रम शाह देवंनं र व ल उलि पाःगु तायाच्वंगु खने मदु। स्वया दिसँ—

देवता २— हाँ ताँ हाँ प्रजापिं क्वार भाजुपि हाँ। दाम न्हिओ हाँ।

थ्व छता त्वःता राजेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव यागु इलंनिसें पिने खँग्वः दुहाँ वःगुयात थःगु संस्कार कथं मछ्योस्ये गथे वल अथे तयेगु याना हःगु दु।

४. नेपाल भाषाय् र व ल छ्गू कथंयागु विशेषता जूवःगु दु धकाः च्वय् नं धाय् धुंगु दु। तर थन्यागु विशेषता एकाक्षर परिवारया गुथियार-तय्के खने मदु। उकिं थ्व विशेषता नेपाल भाषा यागु जन्मजात विशेषता मखु। गुगु "नेपाल भाषायागु र व ल यागु प्रयोग लिच्छवी-कालीन युग प्रभाव जुइ माः। आः वया नेपाल भाषायागु विशेषता

मध्ये छगू जू वंगु दु। छाय् लिच्छविकालीन युगयागु प्रभाव धाःसां लिच्छवि तयेगु मांभाय् मागधी भाय् खः। खः ला लिच्छवितय्सं राजभाषा संस्कृत याना तसां मागधी भाय् ल्हायेगु तोतूगु खै मखु। मागधी भाषय् 'र' या 'ल' जुया प्रयोग जुया वयाच्वंगु दु गथे राजा या लाजा। नेपाल भाषाय् नं 'र' या थासय् 'ल' छ्यलातःगु दु गथे रानी या लानि थुकथं प्वला स्वयेबले 'र' या 'ल' याना छ्यलेगु मागधी भाय्यागु प्रभावं जू वःगु खयेफु। खः ला, पैशाची भाय्यागु खः ला धाइथें नं च्वं गथे कि पैशाची भाय्लय् 'र' या थासय् 'ल', 'ल' या थासय् 'र' याना छ्यलातःगु दु। गथे कि रूद्र>लुंद्र, कुमार>कुमाल। थथे हे प्राकृत भाय्यागु प्रभाव लाःगु नं जुइमाः। यदि लिच्छवितय्गु प्रभाव मखुसा थ्व 'ल' व 'र' यागु भेद पैशाची प्राकृत भाषाय् थें नेपाल भाषायागु थःगु हे कथंयागु विशेषता जुइ माः।[२] थुकथं स्वयेबले (क) र या ल, ल या र लिच्छवि भाषायागु प्रभाव (ख) र या ल, ल या र जुइगु मागधी, पैशाची, प्राकृत, भारोपेली खलःयागु थें नेपाल भाषायागु नं थःगु हे कथं यागु विशेषता। थ्व निता खँयात बांलाक वाला स्वयेबले (ख) यागु खँ उलि स्यला मजू। छाय्धाःसा अन्यागु पहः नेपाल भाषाया गुथियार तय्के खने मदु। उकिं (क) उल्लेख जू थें जुइमाः। छाय्धाःसा व इलय् मागधी भाय् नेपाल भाषाया संगुतान भाय् खः। थथें संगुतान भाय् पाखे प्रभाव ला वइगु स्वाभाविक जू। उकिं हे नेपाल भाषाया मू खँग्वः ऴयार, रापा रा, लिसर, कोकार, छार, रूर पायमार, न्ह्यातकर, सिजर, ह्यमर रिर, रोह्रोसयागु र आखल ल आखलय् हिला वःगु।

५. आः नेपाल भाषाया 'र' दुगु मू खँग्वः गुकथं 'ल' जुल उकियात वाला स्वयेः—

(क) निभार > नेभार > नेभाल > निभाल > निभाः। नेपाल

---

[२] नेपाल भाषा लेख।

भाषाय् नि व ने पाना च्वंगु नं मबुला थें च्वय्‌थागु दसु नं क्यं। ह्रानं गनं नेवा:, गनं निवा: धका: छ्यला त:गु खने दु। साहेद थ्कीगु भाय्‌या पह कथं ह्लापां ङिभार जुया च्वंगु जुइमा। लिपा हितुहिला 'ङि' 'नि' हिलां वंगु जुइमा:। ह्रानं च्वय् 'नि' धुंका: ने; ने धुंका: नि व:गु वैज्ञानिक पह मखु। तर थ्कीगु पुलां-पुलांगु साहासनं ईकथं ओउ याना ल्ह्याया कयागुलिं गथे हिलावल अथे हे बियागु खः। ह्लापां ङ्‌भार>ङिभार> निभार> निभाल >निभा नं जूगु धका: कल्पना यायेफु तर च्वया त:गु दसु साहासनय् दयेकं, दयेकं थथें बिइ बांलाइ थें मताया।

ख) रू > लु > लुँ। याकर> याकल। थकारि>थकालि। गजुरि>गजुलि > गजुल>गजू। विस्थवर>विस्यवल > विस्युवल। गार > गाल> गा:। गार बाहार > गाल बहाल>गा: बाहा:।

ख: ला बहाल खँग्व: संस्कृतयागु विहार खँग्व:यागु अपभ्रंश धाइ। थ्व खँग्व: अल्पप्राणिकरण (Deaspiration) जूया विहार > विहाल>बहाल > बहा: जूगु ख:।

ग) ङायकर>न्यायकर > न्यायकल> न्या: कल। ह्लातकर>ह्लातकल> ह्लाकल। पाय्‌मार > पायमार > पाय्‌माल।

थुकी मध्य स्वर-लोप नियम कथं न्याय्‌कलयागु 'य्' ह्लात्‌कलयागु 'त्' पाय्‌भारयागु 'य्' आखल हिला वंगु दु।

घ) धर:पौ>धल:पौ। तरेजु > तलेजु। र > ल>लँ। र चार> ल चाल > लँ चाल। हतार>हताल > हता:। नाप रात>नाप लात। सर > सल>स:। बिर>बिल। पिर > पिल। दुदार>दुदाल। रिव> लिव > लिपा। कोकार > कोकाल>क्वकाल। छार > छाल। विज्या-कर> विज्याकल। रापा>लापा। रा>ला। ऊयार > ऊयाल।

ङ) मध्य स्वर लोप (Syncope) कथं नं हिला र या ल जुया च्वंगु खने दु।

ख्वरजा > ख्वलजा > ख्वःजा । याकात तर>याकात तल>याकातल ।
यातकर>यातकल>याकल । धरवान > धलवान>धःवान>धःवाः ।

च) ह्मानं अन्त्य अक्षर लोप (Apocope) कथं आखः तना वंगु दु ।
थन्यागुलि नं र या ल जूगु दु । गथे पूजाभर>पूजा भल>पूजा भः ।
मोर > मोल>मो ।

छ) र या ल जुयाः हिला वना नं, व हिलां वंगु आखः लोप जुयावंगु दु । गथे
धरि>धलि>धउ> धौ । परि> पलि> पउ> पौ ।

ज) संस्कृत भाषायागु 'राजकुल' खँग्वः नेपाल भाषाय् तद्भव कथं दुहां
वयाच्वंगु दु । थथे वःगु खँग्वःया 'र' नं 'ल' आखलय् हिलावंगु दु ।
तर 'ज' आखलया 'य' नं हिलावंगु दु ।
राजकुल> लाजकूल्> लाय्कूल> लाय्कू ।
नारिकेल> नक्यार> नक्याल> नइ क्या> नैक्या ।
पुष्करिणी> पुखरी> पुखुलि> पुखू ।

जुया हिला वंगु दु । थुकि तना च्वंगु आखः नं छगू कथं लोप
(elision) जुया च्वंगु दु ।

झ) संस्कृतयागु 'इतः' खँग्वः मध्य व्यञ्जनागत (Anaptyxis) जुयार
इतार जू वंगु दु । तर नेपाल भाषायागु र आखल ल आखलय् हिला
वनिगु नियम कथं थथे जुया वना च्वंगु दु ।
इत> इतार> इताल ।
थथे जुया वंसा अन्त्य 'ल' तना वंगु दु । थथे तना वंगु क्वीगु नेपाल
भाषीतय्सं याकन नवाइगुलि नं खः । गथेः—
कत> कः । नाल> नाः । इताल> इताः ।

ञ) 'पचरि' खँग्वः नेपाल भाषाय् ह्लापां निसें छ्यलातःगु खने दु । तर थ्व
खँग्वः स्यना पचरि जूगु खः । पचरि जूगु ह्लापा क्वीगु भाषाय् रकारी
भवन (Rhotacism) जुया खः । गुगु खँ च्वये हे न्ह्यथने धुंगु दु ।
पञ्चलिङ्ग7पञ्चरिङ्ग>पंचरिङ्ग । मूल7मूर । हुल7हुर । मंगलवार7

मंगरवार आदि जुल । लिपा र या हानं ल याना च्वयगु याना हसेलि पचरि> पचलि । हुर> हुल । मंगरवार> मंगलबार । मूर> मूल> मू । याना छ्यलाहल ।

ट) नेपाल भाषायागु ध्वाका खँग्व:यात फाया हिनु छ्पु, छ्पु मातृमाला स्वयेबले ध्वाकाया मू खँगो द्वार खः । द्वारयागु अर्थ द्वाहाँ वयेगु लँ यागु समास जुया द्वार नं जूगु जुइगु । तर संस्कृत भाषाय् ध्वाकायात द्वारम् धाइ । पालि भाषाय् द्वारम्, प्राकृत द्वार, जिम्सी भाषाय् Vudar, कुमाइ भाषा द्वार, आसामी भाषाय् द्वार, हिन्दी दुवार जुया च्वंगु खने दु । द्वार खँग्व:लय् नेपाल भाषायागु 'खा' ओउ जुया द्वारखा> द्वालखा> ध्वालखा> ध्वा:खा जुयाच्वंगु खनेदु ।

६. छ्गु भाषाय् 'र' आखल गुकथं हिला वइच्वन उकियात च्वय्यागु विश्लेषण व दसु नं बालांक क्यना ब्यू । नेपाल भाषाय् र व ल साप हे न्ह्याइपुक व यइपुक हिला वनाच्वंगु छ्खे द:सा मेखे र व ल यागु खँ अजुगति चायेका नं ब्यू । नेपाल भाषायागु पला: न्हापांनिसें स्यला व धिसिमिसि ला: । थः भाय् यागु खँग्वः धूकु बलाकेत व जायेकेत मेगु भाषां त्यासा कासां थम्हेस्यां नं त्यासा पुला नं बिइफु । थ्व हे नेपाल भाषायागु छ्गू स्यलागु पला: खः । खः ला नेपाल भाषायात संस्कृतयागु स्यलागु व ग्यसु लागु प्रभाव दु । संस्कृत यागु क्रियापद यात रपा, रपे प्रत्यय तँसा छुना: नेपाल भाषाकरण नं यानात:गु दु । गथे कि भावरपा, भावरपे, दोहरपा, दोहरपे, ध्वंशरपा> धोसरपा, धोसरपे, चलारपा, चलारपे आदि, आदि याना काया तगु दु । लिपा र या ल हिला बंलिस्ये थन्यागु क्रियापद रपा> लपा, रपे> लपेजू वन । अले भावलपा भावलपे, जुया वन । थथेतुं मेमेगु खँग्व: नं ।

थ्व छ्गू कथं यागू प्रभाव जक ख: थुकियात ध्यामथुया नेपाल भाषा संस्कृतया खल:तक धायेत लिफः मस्वल गुकियागु बांलाक खँपु नेपाल भाषाय् च्वंये धुंगु दु ।

"झ्याल" खँग्वः छगू अध्ययन

१. खँय् भाषाया ज्ञाता धाम्ह महानन्द सापकोटां "झ्याल कसको" (रूप-रेखा, ११३) धका छगु लेख छापे या:गु जुयाच्वन। व लेखय् साप-कोटाजुं आपालं भ्रमात्मक धारणा का:गु जुयाच्वन। थुकिया अतिरिक्त वं भाषाशास्त्रयागु आड्य् अवैज्ञानिक तर्क नं ह्:गु दु। जित गनं तक लगे जू गुगु नं भाषाया गुगुं नं खँग्व:यागु शल्यचिकित्सा यायेत व भाषाय् ज्ञां व अध्ययन बांलक दये मा:। यदि ज्ञां व अध्ययन मंतसा कुतः असफल जक जुइगु मखु तर्क नं हास्यास्पद जू वनि।

२. छुं दँ न्ह्यों निसें नेपाल भाषायागु अध्ययन व अन्वेषण याना नेपाल भाषायागु खँग्व:तय्गु शल्यचिकित्सा यायेत कुत: याना वइ च्वनागु खः। नेपाल भाषा जिगु मां भाय् खः, थ्व भाय्या जि छम्ह विद्यार्थी खः। उकिं थ्व भाषा प्रति जागरूक जुइगु नं स्वभाविक खः (थ्व भाय्या प्रत्येक खँग्वः जिगु तिसा खः यदि मुना नं लाका कायेत स्वःसा उकियागु फल नं बांलाइ मखु।) नेपाल भाषाया खँग्वः धुकू असीमित जू प्रत्येक क्षेत्रय् दोलंदो खँग्व:त अथें लाना च्वंगु दु, बुइँ दोलंदो खँग्व:त लानाच्वंगु दु; कुँ कुँलामय् दोलंदो खँग्व:त दु। छें सम्बन्धी, ज्यासल सम्बन्धी, मूर्तिकला सम्बन्धी, वस्तुकला स्थापत्य कला सम्बन्धी दोलंदों मौलिक खँग्व:त दु। थ्व फुक्क क्षेत्रं खँग्व:तय्गु मुना ज्या: बांलाक याये फुसा लाखौं खँग्व:त थ्व भाय्यागु धुकुतिइ दइगू खः। अलेतिनी थ्वैगु खँग्वः धुकूयागू महिमा बोध जुइगु खः। थथे मुनाज्या: यानातये मफुगुलिं थ्व भाय्यागु थ:गु पहयागु मां खँग्व:लय् हे भ्रम लुया वल। थ्व भाय् संस्कृतं व:गु धका: संस्कृतबाजतय्सं अडकल बायेगु याना वइच्वन, किन्तु व छगू

भ्रम जक खः। थुकियागु स्पष्ट व्याख्या नेपाली भाषाशास्त्री बालकृष्ण रूपावसीं याना दिइ धुंकल। ह्रानं संस्कृतबाज तय्सं नेपालीइ थें थ्व भाय् यागु मां खँग्वःत संस्कृतं वःगु धकाः गुगु प्रमाणित यायेत स्वइच्वन व नं छगू फताहा खँ खः। नेपाल भाषा एकाक्षरी परिवार परिवार दुने लाकुसां तवि थुकियागु अन्वेषण बांलाक पूवंक जुइ माःगु दनि छाय्धाःसा थ्व भाय् यागु क्रियापदया थःगु कथंयागु अस्तित्व दु; उकिं हे ईश्वरानन्दजुं धयादी थें थ्व भाय् हे मां भाय् मेगु भाय्यागु खः ला ? आ तुरून्त थुकियागु निर्णय याये थाकु व आपालं अनुसन्धान याये धुंकाः तिनि थुकियागु निर्णय जुइ तिनि।

३. रूप-रेखाय् छापे जूगु महानन्द सापकोटायागु लेख अध्ययन याना स्वयेबले वयाके नेपाल भाषायागु ज्ञां तक्क नं मदुगु भू सिइदु। वं प्रयोग याःगु नेपाल भाषायागु 'ऽयाः' खँग्वः अशुद्ध ख, अन्यागु अशुद्ध खँग्वःयागु छुं नं मू मदु। व 'ऽयाः' खँग्वःयागु शुद्ध रूप 'ऽयाल' वा "ऽयाः" ख। खय्फु, सापकोटा याके नेपाल भाषायागु अध्ययन मदुगुलिं "ऽयाः" जुइ माथाय् 'ऽया जूवन जुइ।

नेपाल भाषाय् विसर्ग आपालं महत्त्वूर्ण थाय् कय् च्वना च्वंगु दु। विसर्गया यियम मध्ये छगू नियम दु — गन 'अ' वा आ जक मजुसे अकार वा आकार जुइमाःथें च्वं ल्यूने यागु आखः तना वनि अन विसर्ग तयेमा। थ्व नियम कथं विसर्गया अर्थ आखः तना च्वंगु संकेत यायेगु। थ्व नियम नेपाल भाषायागु नियम खः। प्राचीन कालयागु नेपाल भाषा व याध्यामिक कालयागु नेपाल भाषाय् आखः मतंकुसे प्रयोग जुयाच्वंगु खने दु। वर्तमान नेपाल भाषाय् विन्यास, आधुनिकता व वाक्य बांलाकेगुया लागि आखः लोप यागु नं जुइ फु। नेपाल भाषा यागु मेगु विशेषता Polysyllable पाखें Manosyllable जू वंगुलि नं खः। थथें जूगू कारण नेपाल भाष–भाषी तय्सं म्ये साला वा चातुइका नवाइगुलिं नं जुइ फु। थ्व हे नियम 'ऽयाल' यात लगे जुया 'ऽयाः' जू वंगु जुइ फु। थथे हे बने जुगु खँग्वःत मध्ये छुं दसु कथंः—

नेपाल भाषा	नेपाल भाषा
Polysyllable या रूपय्	Monosyllable या रूपय्
हल	हः
सल	सः
जल	जः
ल्हात	ल्हाः
प्वाल	प्वाः
ञ्याल	ञ्याः

ञ्याल खँग्वः खय् भाय्यागु मखु नेपाल भाषायागु खँग्वः खः धैगु च्वय्यागु दसु नं स्पष्ट जू।

४. ञ्याल खँग्वःयागु मां खँग्वः छु खः ? छु थ्व संस्कृतयागु "जाल" खँग्वःयागु विकृत रूप जक मखु ला ? थ्व न्ह्यसः वइ। थुकिया लिसः बिइ न्ह्यो 'जाल' खँग्वःयागु अर्थ पाखे नि मिखा ब्वये। 'जाल' खँग्वःया अर्थ संस्कृतय् न्या वा ञंगः वयंकेगु जाः धैगु स्पष्ट बोध जू। 'जाल' खँग्वःया अर्थ Sanskrit–English Dictionary या सम्पादक Monier-Monier-Williams भाजुं थथे बिया दिगु दु "a net, a hair-net, snare, the omentum, a cob-web, any reticulated or woven texture, wire-net, nail-coat a lattice, wire-helmet; a lattice window, the web or membrance on the feet of water bird." तर बालचन्द्र शर्मा नेपाली शब्दकोषय् थथे च्वया दिइगु दु "१. प्वालैप्वाल पर्ने गरी धागो, तार आदिले बुनेको बस्तु, जाली। २. चरा, माछा आदि फसाउने पासो। ३. माकुराको गुंड, जालो। ४. आँखाको नानीमा लाग्ने सेतो पर्दा। ५. चटक, जाइ।"

संस्कृत भाषाय् संस्कृत खँग्वः गुगु अर्थय् प्रयोग याना तःगु दु खय् भाषाय् नं व अथे हे प्रयोग जुइला ? हानं सापकोटाजुं Lattice Win-

dow यागु पर्यायवाची खँग्व: यागु रूपय् "जाल" न्ह्यथने ह:गु दु । तर संस्कृत-यागु उदाहरणय् 'झ्याल' या बदलाय् जाल खँग्व:यागु प्रयोग जुयाच्वंगु दसु बिइ मफु, झ्यालया पर्यायवाची गवाक्ष संस्कृतय् प्रचलित खः । उकिं हे 'जाल' खँग्व: 'झ्याल'या बदलाय् प्रयोग जुया च्वंसा संस्कृतय् आपालं प्रयोग जुया च्वंसा संस्कृतय् आपालं प्रयोग जुया च्वंगु मदु थें च्वं । तर सापकोटाजुं थ्व हे 'जाल' खँग्वः झ्यालमा मां खँग्वः भापा च्वया दीगु दु । सापकोटाजुं च्वयात:गु दु । "……माछा मार्ने जाल कै जस्ता आँखा हुनाले यो चित्राको नाम पनि जाल भयो । अनि आंखा धेरै हुनाले अर्थ संप्रसारण भएर जालको अर्थ गुण वा समूह हुन आयो ।" सापकोटायागु अर्थ अनुसारं जालयागु अर्थ गुण वा समूह जुल । आ: खय् भाषाय् "मान्छेको समूह" धायेत "मान्छेको जाल" धा:सा गथे जुइ ? छु थ्व खँ पूर्व मेची निसें पश्चिम महाकाली तकयापिं खय् भाय् ह्लाइपिसं माने याइला ?

ह्रानं थ्व हे 'जाल' खँग्व:यागु प्रसंगय् सापकोटाजुं च्वया दिइ "…… झुम्का, फुर्का र लुर्का भएका जाली अथवा झालर लाउने गरेको होला । यी सबैको नाम पनि जाल नै भयो । यही फेदको जाल र संप्रसारित अर्थको गण अथवा समूह बुझाउने जालको खश जनजिब्राले य कार ध्वनि थपेर अनि 'ज' लाई 'झ' बनाएर झ्याल शब्द बनाएको हो ।"

यदि खश जनजिब्रां 'य' कार ध्वनि तना, 'ज' यात 'झ' दयेका: जाल > झ्याल प्रयोग जूगु ख:सा जाल सरहयागु मेगु खँग्व:त नं थन्यागु हे नियम लगे जुइ मा:गु ख: । तर थ्व नियम समानधर्मा, समानवंशी खँग्व:त लागू जुइफुगु मदु । यदि लागू जुइ फुगु जूसा क्वय्यागु खँग्व:तय्गु रूप थुगु भासय् प्रयोग जुइ मा:गु ख:, गथे—

जाल	> झ्याल	जूसा
जालक	> झ्यालक	जुइ मा:गु खः
जाली	> झ्याली	जुइ मा:गु खः
जालिदार	> झ्यालिदार	जुइ मा:गु खः

लाले-च्याउ > झ्याले च्याउ   जुइ मा:गु ख:

जालो > झ्यालो   जुइ मा:गु ख:

सापकोटाजुं धयादिइ थें खश जनजिब्रा 'य' ध्वनि ययेका 'जाल' यात 'झ्याल' दयेकल । तर जालक, जाली आदि खँग्व:त 'य' कार छाय प्रयोग मजुल ? च्वय् बियातयागु खँग्व:त सापकोटाजुयागु नियम लागू जुइ मफुगुलिं, बय्‌क:यागु नियम " 'य' कार थपेर 'ज' लाई 'झ' " दयेया प्रयोग यायेगु नियम कपोलकल्पित ख: । भाषाशास्त्रीयागु दृष्टि नं अवैज्ञानिक ख: । उकिं सापकोटाजुयागु तर्क असत्य एवं तथ्यहीन थ:थम्हंतुं जूवंगु दु । हानं भाय्‌या स्वर व व्यञ्जन तय्‌गु उत्पत्तिइ व आगन्तुक खँग्व:यागुलिई 'ज' यात 'झ' याना त:गु गनं खने मदु । भाषाशास्त्रया दृष्टि नं स्वभाविक मजू । बरु द्युत > जुअ > जुआ या रूप जक का:गु खनेदु ।

५. झ्याल न्हापा न्हापा तराई व पहाड पाखे मदुगु खँयात सापकोटाजुं थम्हंतुं स्वीकार या:गु दु । झ्याल वाचक खँग्व:या रूपय् 'दैलो' खँग्व: यागु प्रयोग पहाड पाखे जुया च्वंगु यात नं सापकोटाजुं स्वीकार याना दिइगु दु । 'झ्याल' खँग्व: सँस्कृत भाषं व:गु मखु, 'जाल' यागु विकसित वा विकृति रूप नं मखु धैगु खँ ४ नम्बरय् च्वया तयागु खँ स्पष्ट याना ब्यू । थ्व खँग्व: नेपाल भाषायागु मौलिक खँग्व: ख: । नेवा:तय्‌गु वास्तु वा स्थापत्यकलाय् (Architecture) थन्यागु छें सम्बन्धी मौलिक खँग्व:त प्रशस्त दु । गुगु खय् भासय् जक मखु मेगु भासय् नं उलि दइ मखु ।

नेपाल भाषाया खँग्व:तय्‌गु शल्य-चिकित्सा यायेत स्वंगु युग विभाजित याये मा:गु दु, अलेतिनि खँग्व:यागु व्यूत्पत्ति, विकास थुइके अपुइ । प्राचीन नेपाल भाषा मल्लकाल सिकं न्ह्योयागु भाय् माध्यामिक कालया नेपाल भाषा धायेबले मल्लकाल व वर्तमान कालया वर्तमान परिवेशयागु नेपाल भाषा जुइ । झ्याल खँग्व:यागु प्राचीन रूप झ्यार ख:, तर मल्लकालयागु मी निसें झ्यालया रूपय् प्रयोग जूगु खँने दु । भाषाशास्त्र कथं 'र' 'ल' परिवर्तन जुइगु स्वभाविक ख:

थथे परिवर्तन जूगु खँग्वतः मध्ये छुं खँग्वःत दसुया लागि स्वये :—

प्राचीन नेपाल भाषा	माध्यमिक काल नेपाल भाषा	वर्तमान कालया नेपाल भाषा
जुर	जुल	जुल
कायकार	कायमाल	काय्माल
बारछि	बालछि	बाःछि
फुयकर	फुयकल	फुक्ल
ख्यार	ख्याल	ख्याः

उकिं ख्यार खँग्वः हे ख्यालयागु मां खँग्वः खः । ख्याल नेबाःतय्गु ख्यू कथं यागु जक मखु आपालं कथं यायु दु :—

प्रा. ने. भा.	मा. ने. भा.	व. ने. भा.
तिकिख्यार	तिकिख्याल	तिकिख्याः
गोख्यार	गोख्याल	गोख्याः
बपिख्यार	बपिख्याल	बपिख्याः
क्वंलिख्यार	क्वंलिख्याल	क्वंलिख्याः
कुंख्यार	कुंख्याल	कुंख्याः
सँख्यार	संख्याल	सँख्याः
गाख्यार	गाख्याल	गाख्याः
मूख्यार	मूख्याल	मूख्याः
क्वाभाख्यार	क्वभाख्याल	क्वाभाख्याः
बिभाख्यार	बिभाख्याल	बिभाख्याः
तवख्यार	तवख्याल	तवख्याः
म्हेखाख्यार	म्हेखाख्याल	म्हेखाख्याः
लुख्यार	लुख्याल	लुख्याः

थ्व स्वःता मेगु ख्याल खँग्वःत नं प्रचलित दु गथे– ह्लय्पा ख्यार > ह्लय्पाः ख्याल > ह्लय्पाः ख्याः । न्यापाः ख्यार > न्यापाः ख्याल > न्यापाः

झ्याः । छ्मा झ्यार > छ्पाः झ्याल > छ्पाः झ्याः । स्वपाः झ्यार > स्वपाः झ्याल > स्वपाः झ्याः । न्ययन्यापाः झ्यार > न्यय् यापाः झ्यार > न्ययन्यापाः झ्याः । थ्व फुक्क नेपाल भाषायागु झ्याल खँग्वःत खः ।

थथे छगू मां खँग्वः कया मेगु खँग्वः बने जुइगु Monosyllable language यागु छगू विशेषता खः । थन्यागु खँग्वः नेपाल भाषाया खँग्वः धुकुतिइ आपालं खँग्वःत दु । झ्याल खँग्वः नेपाल भाषायागु मौलिक खँग्वः खः, खय् भाय्यागु मखु धैगु खँ थ्व दसु नं स्पष्ट याना ब्यू ।

६. नेपाल भाषाया खँग्वःतय्गु ल्यूने 'ल' तना खय् भासय् तद्भवया रूपय् प्रयोग जुया च्वंगु दु धैगु नियम तथाकथित नियम खः । हानं सापकोटाजुयागु "खशले नेवारी भाषाबाट झ्या लिएर ल थपेको होइन" धैगु तर्क नं थीक जू छाय्धाःसा 'झ्याल' खँग्वः खय् भाषाय् तद्भवया रूपय् प्रयोग जुयाच्वंगु दु । तर सापकोटाजुयागु मेगु "नेपालीको गवाक्ष अर्थको झ्यालको ल खसाएर नेवारीमा झ्या पारिएको हो" धैगु तर्क असत्य एवं भाषाशास्त्रया दृष्टिकोणं नं अवैज्ञानिक जू । छाय्धाःसा नेपाल भाषाया आपालं खँग्वःत तद्भवया रूपय् मखु तत्समया रूपय् प्रयोग जुयाच्वंगु दु । अन्याःगु खँग्वःतय्गु छुं दसु क्वय् ब्वयहय्—

मा. ने. भा.	व. ने. भा.	नेपाली
मकल	मकः	मकल
सुकुल	सुकू	सुकुल
चुकुल	चुकू	चुकुल
ज्याभल	ज्याभः	ज्याभल
झ्याल	झ्याः	झ्याल
सतल	सतः	सतल
ज्यासल	ज्यासः	ज्यासल
साःगाल	साःगाः	सागाल

नाल	नाः	नाल
त्वाकल	त्वाक:	त्वाकल
भ्यातल	भ्यातः	भ्यातल
प्वाकल	प्वाक:	प्वाकल
अथल	अथः	अथल
बैंगल	बैंगः	बैंगल
बुँइगल	बुँइगः	बुँइगल
आवाल	आवाः	आवाल
उगल	उगः	उगल
कुह्माल	कुह्माः	कुह्माल
ख्याल	ख्या:	ख्याल
मंगाल	मंगाः	मंगाल
तुनाल	तुना:	तुनाल > टुंडाल
प्वाल	प्वा:	प्वाल
पसल	पस:	पसल
परखाल	पःखाः	परखाल

थ्व फुक्क दसु नं "झयालको ल खसाएर नेवारीमा झया पारिएको" धकाः सापकोटाजुं याना दिइगु तर्क असत्य जू वनि । च्वय्यागु दसु नं झयाल खँग्वः नेपाल भाषायागु मां खँग्वः खः । थ्व तत्समया रूपय् खय् भाय्यात त्याय् बिया तैगु प्रष्ट जू । आः थ्व प्रष्ट सिइदुगु दु न खय् भासय् ल तना नेपाल भाषायागु खँग्वः प्रयोग जूगु दु म ल लिकया नेपाल भाषाय् जूगु दु ।

७. आः झयाल खँग्वः नेपाल भाषाय् गन, गन गथे गथे प्रयोग जुयाच्वंगु दु, उकियागु अध्ययन याना स्वये —

थाय्थासय्यागु शिलापत्रय् "झयाल" खँग्व: हे प्रयोग जुयाच्वंगु दु । दसुया लागि ख्वप लाय्कु इताचुकयागु शिलापत्र दु । अनयागु साहासन "झया," खँग्व: मखु "झयाल" खँग्वः हे छ्यलातःगु दु ।

नरसिंह देवयागु इलय् च्वयात:गु ताडपत्रय् नं "ऋया" मखु "ऋयाल" खँग्व: हे तया च्वयात:गु दु ।

हानं थ्यासफू, धार्मिक बाखं, पौराणिक बाखं व प्याखनय् नं "ऋया" मखु ऋयाल धका: हे च्वयात:गु दु ।

छगू साह्ासनय् "ऋयाल" खँग्व:यागु प्रयोग थथे यानात:गु दु ।—

"……………… ऋयाल शोभा निमितिन दयेका, ऋयाल चालके मदु, आङ चेकन अतन दाङा, थान, ऋयाल, लुखा …………… ।"

[ख्वपयागु छगू साह्ासन; इतिहास संसोधन मण्डलयागु पूर्णिमा पत्रिका]

नेपाल भाषाया प्राचीन कालंनिसें थ्वयाच्वंगु म्येय् नं ऋयाल खँग्व: प्रयोग जुयाच्वंगु दु ।

चोतया ऋयाल नं कोसो या बेलस

+++ +++

क्वथाया ऋयालन मत बिया सोया जि नं

+++ +++

माम नं सल ताया ऋयालं नं कोसोयाव

++ ++

ऋयाले च्वंगु तुकंमा, बहे ल्यासे जित:मा

++ ++

च्वतया ऋयालसं मत बिसे स्वया जि नं

+ +

नेपाल भाषाया मेगु लोकम्य:—

संऋयालय् कपि पयना

+ +

ऋयालय् च्वंम्ह सुभद्रा नानीया सुज्यालाज्या याना ला ।

थुकथं नेपाल भाषाय् झयाल खँग्वः साहासनय् ताडपत्रय्, थ्यासफुलि, पौराणिक व धार्मिक सफूतिइ प्रयोग जुयाच्वंगु दु। 'ढोका' खँग्वः हे नं नेपाल भाषाया 'ध्वाका' खँग्व:या विकृत रूप खः। ध्वाकायात अंग्रेजी भासं 'Gate' धाइ, लुखा यात 'Door'।

८. आः न्ह्यसः वइ, "आंखी झयाल" खँग्वःयागु सम्बन्धय् जिगु विचारय् आंखीझयाल "आंखा जस्तो झयाल भएको" बाय् "आंखा जस्तो भएको झयाल" यागु बहुब्रीहि समास जुया च्वंगु जुइ माः। हानं बच्छि नेवाः खँग्वः ल्वाकछ्याना खय् भाषाय् तद्भवया रूपय् प्रयोग जुया च्वंगु दु। गथे

कचिला—मासु; झयाल—ढोका; छ्वय्ला—मासु; न्यात पौ—मन्दीर; आंखीझयाल; जुजु—दही हिग्वे—सुपारी; लाखा—रोटी; नारांहिटी दरवार; घिउ—चाकु; टिकनबजी—च्यूरा; कौसी अड्डा आदि आदि।

थ्व च्वय् यागु खँग्वःत खय् भासाय् थौंतक प्रचलित जुयाच्वंगु दु। आंखी झयाल समास जुया बाय् च्वय बियागु खँग्वःत थें बने जूगु जुइमाः।

फसि, तुसिया माय् गाज वया बने जूगु प्वाः प्वाः दयाः च्वंगु जालीयात झयाल धाइ मखु। झयाल वास्तुकला नाप सम्बन्धित खँग्वः खः। हानं गाजलं बने जूगु प्वाःयात झयाल धाःगु आःतक न्यने नंगु खँ मखु। बरू अन्यागु यात खय् भासं "जाली, जालो, जालको प्वाल" जक धाइ थें च्वं।

हानं 'ढोका' खँग्वःयागु प्रर्यायवाची खापा धायेगु सापकोटाजुयागु तःधंगु गल्ती खः। ढोकाया पलेसाय् लुखा दु, खापाया पलेसाय् खय् भासय् धायेगु खँग्वःहे मदु। न्हाच च्वय हे धाये धुंगु दु वास्तुकला बाय् छेँ सम्बन्धी खँग्वःलय नेपाल भाषा गुलि तःमि उलि मेगु भाषा मजू धकाः।

अन्त्यय् झयाल नेपाल भाषायागु खः, खय् भाय्यागु मखु। खय् भाय् यागु खःधकाः महानन्द सापकोटां जवरजस्ती तर्क जक यानाः नेपाल भाषाया खँग्वः लाकेगु कुतः जक यागु खः।

“झ्याल” खँग्व:यागु अध्ययन छगू तँसा

१. ‘झ्याल’ खँग्व:या व्यूत्पन्न खँग्व: ‘जाल’ मखु धका: स्पष्ट कथं जि थ:गु विचा: ब्वये धुंगु दु ।[१] जिगु बिचा: कल्पना लिधंसाय् मजुसे अन्वेषण कथं जूगु दु । अन्वेषणात्मक कथं अध्ययन यायेबले “जाल” खंग्व: छुं अंश तक नं “झ्याल” खँग्व: नाप सम्बन्ध द:वइ मखु । जाल व झ्याल-यागु अर्थ, बनोट, गोत्र फुक्कं पानाच्वंगु जि लुइका । अले झ्याल खँग्व:या व्यूत्पन्न खँग्व: जाल मखु धैगु यकीन जुल अले जि थ:गु खँ न्ह्यब्वया । जिगु खँ नाप महानन्द सापकोटायागु खँ मेल जुइ मफुत । सापकोटाजु ‘जाल’ खँग्व: हे झ्याल खँग्व:यागु व्यूत्पन्न ख: धैगु खँपु ज्वना: दनाच्वन ।[२] आ: महानन्द सापकोटायागु दापू छको: वाला स्वये । वयक:यागु खँपु संस्कृत भाय्यागु अध्ययनया लिधंसाय् जक कनाच्वंगु दु । नेपाल भाषायागु अध्ययन मदु । ख: ला नेपाल भाषाया खँग्व:यागु व्यूत्पन्न खँग्व: न्ह्योने तये हयाच्वंगु दु । छगू न्ह्यइपुस्ये च्वंगु घटना दु— डा. गोपाल सिंह नेपाली ‘नेवार’ धैगु सफुलि ‘किजाभत्त’

---

१. सितु ३८ अङ्कय् ‘झ्याल’ खँग्व: छगू अध्ययन’ नांयागु लेखय् जाल खँग्वलं झ्याल जूगु मखु धका: जि दसु नापं थ:गु धापू नं न्ह्योने तये धुंगु दु । व खँग्वलय् ‘झ्याल’ मौलिक खँग्व: ख: व झ्यालया किसिम यागु नं चर्चा जूगु दु ।

२. महानन्द सापकोटाजु ‘झ्यालया प्रसङ्ग–२’ नां या लेखय् झ्यालया व्यूत्पन्न खँग्व: जाल ख: धका तर्क तयेहगु दु । नापं वयकल जालयागु निगू रूप क्यंगु दु, जाल>झाल ।

यात किजाभात' यात 'दराभत्त' यात दाजुभात याना भाय् हिइकूगु दु ।[१] थथे या:गु 'भत्त' खँग्व:लं याना: ख: थुकी च्वंगु भत्त खँग्व: भातवाचक खँग्व:मखु । आ 'निनिभत्त' या निनिभात, केहेँभत या केहेँभात, पीभतया पीभात ताभतया ताभात याना: भाय् हिइकेबले गुँपुन्हीया वें मजुइ ला ? थथे जूगु कारण नेपाल भाषाया खँग्व:यागु ज्ञां व पह मथुइक 'भत्त' खँग्व: खने साथ संस्कृतयागु धका: मिखा तिसिना च्छ:गुलि ख: । थथे खँग्व:या ज्ञां मदयेक ज्या याइपिनि पाखे ह्निले मास्ति वंगु कथंया ज्या: जुइग: ।

जि थ:त नेपाल भाषाया खँग्व:लय जक सीमित मयासे संस्कृतयागु नं ग्वाहालि कया अध्ययन याना: । थ:गु अन्वेषण ज्याय् तायृतिति पला: छिनागु दु । थुकथं याना यंकाबले ऊयालयागु व्यूत्पन्न खँग्व:लय् जालयागु छुं चि तक नं लुया मव: । मेमेगु मौलिक खँग्व: थें ऊयाल खँग्वलय् स्वतन्त्र अस्तित्व खने दयावल । महानन्द सापकोटां ऊयाल खँग्व:या रूप स्वया: जक 'जाल' यागु व्यूत्पन्न धा:गु खने दु । व्यूत्पन्न शास्त्र साप हे थाकूगु विषय ख:, थ्व अडकल्य् आधारित जुया च्वंगु शास्त्र ला जरूर मखु । छुं कथं नं सम्बन्ध मदुगु खँग्व: अडकलया आधारय् प्रमाणित यायेत स्वयेगु शास्त्र सम्मत जुइ फइ ला ? हानं संस्कृतया आधार जक कया: नेवा: खँग्व:या पह मथुइकुसें थ:गु विचा: प्वंकेगु एकांगी जुउ मवनी ला ? गुगुं खँग्व:यागु व्यूत्पन्न लुइकेत क्वातुगु व दुगुलु कथं यागु अध्ययन व संयमता सापहे मा: । न्ह्यागुं खँग्व:यात न्ह्यागुयागु व्यूत्पन्न माने यायेगु नं व्यूत्पन्न शास्त्र सम्मत जुइ मखु । जिगु विरोध ला सापकोटाजु' व्यूत्पन्न शास्त्रयागु मर्यादा पालन मया:गुली दु, छाय्धा:सा खँग्व:या पह व अर्थ मथुइकुसे वयकलं व्यूत्पन्न खँग्व:क्यन थुकथं हे व्यूत्पन्न खँग्व: मालेगु ख:सा भाय्यागु ब्वने ज्या: मयासे हे व्यूत्पन्न मालेगु ज्याय् आपा:हे पला: न्ह्याज्याके फइगु ख:, तर शास्त्रयागु मर्यादा नं ह्लना वनीगु ख: । अकिं तार्कास कथं व्यूत्पन्न मालेगु साप हे ग्यसु मदुगु खँ जू वनी ।

१. डा. गोपाल सिंह नेपाली : The Newar,

२. ऊयालया सन्दर्भय् खँ न्ह्यथने । सापकोटाजुं ऊयालया व्यूत्पन्न खँग्व: जाल हे खः धकाः गुगु ह्यामि खँ न्ह्यथन व खँ न्ह्याह्म संस्कृतबाजतसें नं याना वँच्वंगु दु । अन्त ला संस्कृतबाजतय्सं 'कमलाछि' यात 'कुसुम-लाछि' दुगु धाइ । तर वास्तवय् उकार अकारय् परिणत जुया 'सु' आखः लुकुं बियाः दुगु मखु 'कमि' खँग्व:स्यना कम जूवंगु खः । याने क:मिया अर्थ सिँक:मि, क:मि जुल (लिपा अर्थयागु व्यापकतां लोहं क:मि, कत्रक:मि आदि जूगु जुइमाः) लाछियागु अर्थ मुगः बाय् गल्ली खः । क:मिलाछि या अर्थ सिँ यागु बाय् मेगु ज्याः याईपिं क:मित च्वनीगु मुगः धकाः बोध याः । थुकथं थ्व खँग्व:यागु व्यूत्पन्न जूगु खः । संस्कृतबाजतय्सं 'नेपाल' खँग्व: यागु व्यूत्पत्ति 'ने' नां याह्म मुनीं दयेका व हे 'ने' मुनी नं पालन या:गुलिं नेपाल धा:गु धकाः च्वया त:गु दु—

ने नाम्ना मुनिना पूर्व पालनात्पुण्यकर्मणा

इदं हि हिमवत्कुक्षौ नेपाल इति चोच्यते ।

ह्यानं छथो संस्कृतबाजतय्गु धापू दु— "उबलेयापिं मनूत नियम पालन" यानाच्वंगुलिं निपाल> नेपाल जूगु धाइ । थ्व जुल संस्कृतबाज तय्सं न्ह्यलं तेवय्विइका ह्लागु खः । न्ह्यागु नं खँग्वः संस्कृतयागु खः धकाः थुमिगु लुकुं बिना च्वंगु धापू खने दु । सापकोटाजुं नं जाल खँग्व: ऊयालया व्यूत्पन्न खँग्व: खः धकाः परम्परायागु नी जक स्वंगु मखु ला ? सापकोटाजुं ऊयाल खँग्व: जाल खँग्वलं व्यूत्पन्न जूगु धकाः ऊयालया पर्यायवाची कथं 'जाल' छ्यलात:गु धकाः क्वय्यागु श्लोकं दसुकथं ब्यूगु दु—

उपास्थान गृहै शुभ्रै र्वलोभीर्भिश्च शोभितम् ।

गवाक्ष कै स्तथा जालैर्यन्त्र साञ्चारिकै रपि ।

[महाभारत, आदि पर्व (सम्भव पर्व)]

"ऊयाल" खँग्वः 'जाल' यागु हे रूप खः थ्व सिलः लिधंसाय् सापकोटाजुं प्रमाणित यायेत स्वल । आः थ्व सिलखय् जाल गुगु अर्थय् व:गु दु छको: दुवाला स्वये ।

थन जाल खँग्वःयात 'केवल जालो भएको पर्दा, एक किसिमको ढकनी' धाःगुली छ्यला तःगु दु। छाय्धाःसा जाली तयातःगु यन्त्र धकाः यत्थे सिइ दु। थ्व खँयात सापकोटाजुं नं तप्यंक हे मानय् यानातःगु दु।[४] आः सापकोटाजु यागु धापूयात छको: दुवालाः विश्लेषणात्मक रूपं ब्वनास्वये। वय्‌कःयागु धापू दु "गवाक्षबाट किरण पसेर घरको कोठाहरूको भित्र ता उज्यालो भयो, तर त्यो गवाक्ष सधैं ह्वाङ्गको ह्वाङ्ग भइरहंदा अर्को आपद आइ पर्‍यो। उज्यालो पस्ने ठाउँबाट बतास, पानी, बा छिटो धुलोमुलो, पात-पतिङ्गर सबै थोक पस्ने भए। अनि चाहियो ती सब आउन नदिने उपकरण कि साधन। अनि आयो जाल। जालको अर्थ हो छेक्ने, थुन्ने, रोक्ने व्यवधान गर्ने अपवारण। ··· ······ इनै अपवारकको नाउँ जाल हो।[५]"

सापकोटाजुयागु थ्व धापू अनुशीलन यायेबले जालया पर्यायवाची खँग्वः 'खापा' खँग्वः आपालं सतिना वइ। गवाक्ष यागु पर्यायवाची झ्याल जू वइ। छाय्धासा गवाक्ष थें हे झ्यालं नं जः जक मखु ह्वाङ्ग जुगुलिं अनं लःधू आदि बुहां वँगुलिं अपवारक मालावल। थुकथं झ्यालय् अपवारक तये हथाय् जुया वल। व हे माला वःगु कथं दयेका तयेत हे खापा बूगु खः। गवाक्षं तंगु अपवारकयात जाल धाइ गुगु सापकोटाजुं याःगु धापुलिं यत्थे सिइ दु। झ्यालय् तंगु गुगु अपवारक खः उकियात खापा धाइ। थुकथं स्वयेबले जाल नं छगू अपवारक खः खापा नं छगू कथंयागु अपवारक खः। उकिं थ्व खँग्वः छगू मेगु यागु पर्यायवाची खँग्वः खः। झ्याल बुइ न्ह्यो अपवारक दये धुंकूगु जुइ हे मखु। मनूतय्‌सं थःगु सुरक्षा व आराम कथं छें दयेकल अले अन लुखा छुल गुकियात खश जनजिब्रा कथं 'दैलो' धाइ। लिपा, छें दुनेयागु खिमिला नाप हःपा कया पिनेयागु जः दुकायेत छगू लँपु माला वल। गुगुं कथं मातनय् व मेमेगु तलाय् नं माकथं 'ह्वो' तयाहल। थ्व हे ह्वो लिपा जुजुं झ्याल जूगु जुइमाः। थुकथं विचाः यायेबले झ्याल जः हयेगु छगू माध्यम खः, छगू लँपु

---

४. झ्यालया प्रसङ्ग – २ : रूप रेखा ११८

५. झ्यालया प्रसङ्ग – २ : रूप रेखा ११८

खः । थ्व हे ञयालया ह्वःयात तिइत छगू त्वप्वीगु बाय् अपवारकयागु नं जन्म जूगु जुइमाः । थुकियात संस्कृतं जाल, नेवाः भासं खापा धाइ ।

३. हानं 'जाल' खँग्वः अपवारक कथं नेपाल भाषाय् छ्यलेगु थौकन्हे नं खने दु । तर ञयाल खँग्वःया थासय् धाःसा मखु । जाल खँग्वः नेपाल भाषाय् तत्समया रूपं वया च्वंगु दु तर ञयालयागु व्यूत्पन्न कथं मखु । ञयालय् अपवारक तबलय् खापा थें जाल नं तःगु जक खः । जाल नेपाल भाषाय् देगलय् दुगु ञयालया छगू कथंयागु अपवारकयात धाइ। स्वयम्भुइ च्वंगु बुद्धयागु मूर्तिइ छगू कथंयागु ग्वाखः थें ज्याःगु दुने तयातःगु दु व हे तयातःगु प्वाःयात ञयाः धाइ । व ञयालय् खापा मदु तर मूर्ति सुरक्षाया लागि नं दयेकातःगु त–तःप्वाः दुगु जाः तया तःगु दु । व हे अपवारक कथं तयातःगुयात जाल धाइ । थन्याःगु जाल महाबौद्ध स्थित देगलय् नं दु । थ्व दसुं नं नेपाल भाषाय् जालो थें ज्यागु अपवारकयात हे जाल धाइगु धकाः सिइ दु, गुगु थौंतक जालया रूपय् हे छ्यला च्वंगु दु । हानं वंगः, असं, जनबाहाः, बालकुमारी, किसिब्वाखा आदि थासय् थलबल–पसः, मे–मेगु चिचीधंगु पसलय् नं ह्निने पसःयागु खापा चायेका जाल तयाः पसः ग्वया तःगु थौंतक नं ञीसं खना च्वनागु दु । थ्व हे अपवारकयागु विकसित रूप जुइ माः । थुकथं हाहां यंकेबलय् जाल खँग्वः अपवारकया ख्वाःपाः पुया तत्सम खँग्वः जुया नेपाल भाषाया खँग्वः धुकुतिइ ञीसं मचायेक दुहाँ वयाः सुलाच्वंगु खनेदइ । जाल व ञयालयागु जीवन अर्थ, रूप, बनौट सर्गः पाताः थें पानाच्वंगु दु । आः छु जाल > ञयाल खँग्वः ञयाल खँग्वःयागु व्यूत्पन्न खँग्वः धाये ल्वइला ? थःयागु धापू शास्त्र सम्मत धकाः मानय् याये बह जू ला ? नेपाल भाषाय् क्वय् च्वंगु अर्थय् जाल खँग्वः छ्यलेगु याना तःगु खने दु—

१. न्या लायेगु उपकरण

२. अपवार कथं

३, माकचिगु जाल कथं

४. जाल (माया जाल)

५. षदयन्त्र

थुकथं नेपाल भाषाय् 'जाल' खँग्वः संस्कृत व अरबी भाय्यागु तत्समया रूप कथं दुहाँ वयाच्वंगु दु । खः ला संस्कृतय् जालम्, पाली भाषाय् जालमं, प्राकृत भाषाय् जालमं, कुमाइ भाषाय् जाल, आसामया भाषाय् जाल, बंगाली भाषाय् जाल, पंजाबी भाषाय् जाल, गुजराती भाषाय् जाल, नेपाली भाषाय् जाल, सिन्धी भाषाय् जारू छ्यला तःगु दु । थ्व जाल अपवारक कथं मजुसे 'जाः' कथं जुयाच्वंगु दु ।

४. संस्कृत खँग्वः व्यूत्पन्न खँग्वः कथं नेपाल भाषाय् छु छु वयाच्वंगु दु व थुइकेत महाभारत, रघुवंश थें ज्यागु सफू जक स्वयां मगाः । यदि संस्कृत सफूया लिधंसाय् व्यूत्पन्न खँग्वः मावंसा व एकांगी ज्याः जक जूवनी । नेपाल भाषा नेपाःगाःया आदिभाषा खः, थ्व भाषायागु संस्कृत नाप स्वापू थुइकेत थनयागु परिवेशय् चवयातःगु सफू, साहासन, ताम्रपत्रत उप्पो ग्वाहालि जू वइ । थन दयाच्वंगु साहासनय् गवाक्ष, वातायन खँग्वः छ्यलातःगु लुया वः । आः थुकियागु अर्थ अमरकोषय् स्वये—

वाताबनं गवाक्षोऽथ मराऽपोड स्त्री जनामय
हर्म्यादि धनिनां वास प्रासादो देवभूभुजांमृ ।

थुकिं झ्यालयागु पर्यायवाची खँग्वः गवाक्ष, वातायन हे खने दु । अंग्रेजी भाषाय् Window माध्यमिक कालया अंग्रेजी भाषाय् Window, आइसल्याण्डया भाषाय् Vindaugo (vinds=wind, augo=eye) नं झ्यालया पर्यायवाची खँग्वः खः । थ्व झ्यालया अपवारकया रूप कथं खापा, अंग्रेजी भाषाय् door, संस्कृत भाषाय् जाल दु । नेपाल भाषाय् झ्यालय् नं खापा, लुखाय् नं खापा, ध्वाखाय् नं खापा हे, छगू हे खँग्वः छ्यलातःगु खने दु ।

संस्कृत भाषाय् गवाक्षया अपवारकयात जाल, ध्वाखाया अपवारकयात

कपाट छ्यलात:गु खने दु । गुगु—

द्वारकन्ध कपाटान्न स्थगितश्चाह्वयत्प्रियाम्

कपाटोद्घाटन कान्ते कुरू प्रवेशनाय मे ।[६]

[ध्वाखायागु खापा तिनात:गुलि दुहाँ वने मफया च्वंह्म जुजुं व लानियात धाल-हे बांला (सुन्दरी) ! जि दुहाँ वयेत खापा चायेकि ।]

आ: न्ह्यस वइ खापायागु पर्यायवाची खँग्व: कपाट दयेक दयेकं छाय् जाल खँग्व: छ्यला तल ले ? थ्व न्ह्यस: मवइ धाये मफु । झ्यालया अपवारक ज्वल खँग्व:लय् छगू विशेष गुण सुला च्वंगु दु, गुगु जाल अपवारक रूपं तइबलय् झ्यालं पिनेयागु ज: जालया प्वा:यागु लँपु कथं दुहाँ वये फु । ह्मानं फय् नं दुहाँ वये फु व पिनेयागु लु (दृश्य) नं झ्यालय् अपवारक त:सां खने दु, तर ध्वाखाय् अपवारक कथं जाल तयेबलय् व गुण दया च्वंसां सुरक्षाया मिखा कथं अनुपयुक्त जू । उकिं हे 'जालो' मदुगु साधारण सिँपौ थें ज्यागु हे 'कपाट' त:गु जुइ मा: । आ: झ्यालयागु व जालयागु स्वापू गुलि पा: व धयाच्वने मालो ला ? झ्याल या व्यूत्पन्न खँग्व: जाल ख: धका: धाइपिसं अपवारक खापा व जाल पाना च्वंगु भू क्ययेने फयेके मा: । अले खापा व झ्याल छगू हे खँग्व: ख: धका: प्रमाणित याये फयेके मा: । खापायागु श्रोत क्यने फयेकेमा मखुसा दंगु व छ्वालुगु खँ जक जुइ ।

५. नेपाल भाषायात संस्कृत भाषां आपालं प्रभावितयागु खँ सत्य ख: ।[७] थथे प्रभावित जूगु मू कारण इशायागु न्यागूगु शताब्दिइ संस्कृत ध्वछुक नाप लागुलि जुइ मा:, छायधा:सा लिच्छवि इलय् उप्पो प्रभाव ला:गु खने दु । उगु इलय् संस्कृत राजभाषा जुया जक मखु देवभाषा धका: छगू आदर्श कथं मानय् यानात:गुलि नं ख: । थुगु प्रभावं याना नेपाल भाषाय् संस्कृत भाषा आपालं तत्सम खँग्व:त त्यासाया रूपं वल । तत्सम कथं जक मखु, अर्ध-तत्सम कथं, तद्भव कथं नं आपालं वल । छुं तत्सम

६. हिमवत्खण्ड अध्याय ४४

७. 'नेपाल भाषाया खँग्व: धुकू'' स्वया दिसँ

खँग्व:तय्गु दसु कथं काये गथे—लोक, सकल, सकल लोक, जग, प्रतिष्ठा, रक्षा, यक्ष, आदि आदि दु। हानं अर्धतत्सम व तद्भव रूपं नं आपालं दु। थुकथं दुहाँ वया च्वंगु खँग्व: ज्यला वना: न्हूगु स्वा:पा: कया वइच्वंगु थ्ये खने दु, थुगु स्वापालं मू खँग्व: गुकथं हित्त हिला: वनाच्वन धइगु खँ यचुक खने दु। थ्व बांलाक खंकेत नेपाल भाषा छसीनिसें ब्वना प्राचीन नेपाल भाषा नाप साक्षात्कार याये मानि।

थन्यागु खँग्व: दसु कथं काये—

राजकूल > लाजकूल > लाय्कू। प्राकार > प्राखार > पराखार > प:खाल > प:खा:[८]। रसता > लसता > लय्ता। प्रतिष्ठा > परतिष्ठा > पलिस्था। जलद्रोणी > जलद्रोनी > जलधुन > जधुं। स्थापना > थापर > थाप्रपा > थापना। टंका > तंका > तका। भाषा > भास > भाय्।

थुकथं क्रमबद्ध रूपं ब्वना यंके बलय् थ्व च्वय्यागु खँग्व:या आख:त क्रम रूपं हिला: आ: स्यल्लागु पलाखय् वये धुंकूगु दु, नापं खँग्व:या रूप हिइका छ्वयेबलय्, थ:गु नवायेगु पह व वर्णविधान कथं याना त:गु खने दु, गुगु भाय् पाखें वयाच्वंगु त्यासायात त्यासा कयातँगु धाये फैगु हे छ्गू कथंयागु महान्ता ख:। तर उकियात सम्वन्ध मदुगु भाय्या त्यासा धायेगु कृतघ्नता मजुइ ला ?

हानं च्वय् ल्ह्वया तँगु खँग्व: धल:पौया आख:त हिलावंगु यात ध्यान तयेवलय् खँग्व: त्यासा कायेबलय् थ:गु हे पह ल्वाकछ्याना: छ्वयेगु नेवा:तय्गु विशेषता ख:, शिल्प ख:। तर अज्यागु खँग्व:या व्यूत्पन्न मालेत आपा: तापाक दुब्वां वने म्वा: मल्लकाल तक्क पला: त:सा गा:। तत्सम, अर्ध-तत्सम व तद्भव खँग्व: तय्गु मू स्वा:पा: मल्लकालया छुमां इलय् हे लुयाव: गथे, प्राकार, राजकुल, प्रतिष्ठा आदि दु।[९] माध्यमिक कालया दत्थुइ वया जक खँग्व:या आख:त हिलां वंगु लुया वइ। यदि ज्याल खँग्व: छुं नं भाषायागु त्यासा जूसा, वैगु मू स्वा:पा: लुया वयेमा:गु ख:। तर ज्यालयागु प्राचीन रूप 'ज्यार'

---

८. 'प:खा:' लेख स्वया दिसँ

९. 'नेपाल भाषा खँग्व: धुकू'

जक लूगु दु। तर मेगु खँग्व: स्वये जुजु यक्षमल्लया इलय् प्राकार खँग्वः छ्यलात:गु खने दु। अनं लिपा पराखार, अनंलिपा प:खाल, अनंलिपा प:खा: जुया व:गु खने दु। जुजु जयप्रकाश मल्लया इलय् प्राकार हे छ्यलात:गु खने दु। तर क्याल खँग्व:, प्राचीन इलय् क्यार, माध्यमिक काल दयेवं निसें 'क्याल' याना थौंतक छ्यलात:गु दु। थ्व खँ थुइकेत छ्गू, दोछि दँ तक्कयागु साहासन, ताम्रपत्र, थ्यासफू व मेमेगु सफू, लोकगीत, लोक बाखं– म्ये ब्वने– स्वये व उकी लुकुं बिना विचा याये फयेके मा:गु दु। तर जित: थ:गु क्रमबद्ध अध्ययनं याना क्याल खँग्व: मौलिक खँग्व: धइगु खँय् क्रन् क्वातुक व स्यल्लाक लिधंसा बया वल। थ्वेंगु वर्तमान ख्वा:पा: क्याल ख:, प्राचीन ख्वा:पा: क्यार ख:। नेपाल भाषाय् 'र' व 'ल' यागु पानाच्वंगु माध्यमिक कालय् तक खने मदु [१०]; गुबलें 'ल' याना गुबलें 'र' याना नेपाल भाषाय् छ्यलात:गु आपालं खने दु, गथे कि क्यार>क्याल, जुर>जुल, कार>काल, र>लँ आदि दु। क्याल खँग्व: जालयागु रूप ख: वा जाल खँग्व:यागु व्यूत्पन्न खँग्व: ख: धायेत केवल जाल> क्याल याना क्यनेवं शास्त्र सम्मत जुइ मखु। क्याल खँग्व:यागु व्यूत्पन्न बीया वेंगु जीवन लुइकालि उकिं कालक्रम कथं ब्वना यंकालि बिचा: याये फयेके मा:। अले प्रयत्नतम रूप, अर्थ व छ्यलात:गु क्यने फयेकेमा:। नत्र शास्त्र सम्मत जुइ मखु। अंग्रेजी भाषाय् 'नजीक' धायेत 'नीअर' धाइ, आ: नजीक' खँग्व:यागु व्यूत्पन्न 'नीअर' खँग्वलं जूगु धा:सां छु जुइ ? केवल व्यूत्पन्न शास्त्र बांलाक ध्वामथूह्म जक जू वनी। हानं ध्वनि व अर्थ मिलय् जुइवं तुं व्यूत्पन्न क्वछिना छ्वत धा:सां द्वने यो। नजीक धायेत अंग्रेजी भाषाय् 'नीअर' धाइ; भोजपुरी भाषां नं 'नजीक' धायेत 'नियर' धाइ। निगू भाय्यागु थ्व खँग्व:यागु ध्वनि साम्य जू। अर्थ कथं नं साम्य जू आ: छु थ्व खँग्व: अंग्रेजी भाषां भोजपुरी भाषाय् वन धायेगु ला ? तर व खँग्व:या समानार्थी खँग्व:तय्गु प्राप्त जीवनी नं ब्वनेगु याये मालावल। थुकथं ब्वना यंकुबलय् भाषाशास्त्रीतय्सं अंग्रेजी भाषां भोजपुरी भाषाय् वंगु नं मखु, भोजपुरी भाषां अंग्रेजी भाषाय् वना च्वंगु नं मखु

१०. ' नेपालभाषाय् 'र' व 'ल' '

धाल। अंग्रेजी भाषायागु 'नीअर' खँग्वः पुलांगु नार्सया 'नेर' व भोजपुरी भाषाया 'निअर' खँग्व: संस्कृत भाषायागु 'निकट' खँग्वलं व्यूत्पन्न जूगु खः। निगुलिं स्वैगु नाप स्वैगु स्वापू मदु।

झ्याल खँग्व:यागु जीवन लुइका कालक्रम अनुसार ब्वना यंकेबलय्, अर्थ व छ्यलात:गु लुइकाबलय् तत्सम, अर्ध-तत्सम, तद्भवया छुं नं रूप लुयाव:गु मदु। जि व्यूत्पन्न शास्त्रयागु मर्यादा कथं ब्वना यंकाबलय् झ्याल खँग्वः मौलिक हे कथं जूगु दु। जिगु धापू गलत खःसा सापकोटाजु नाप जिगु आग्रह दु— व्यूत्पन्न शास्त्रया मर्यादा कथं वय्कलं झ्याल खँग्व:यागु जीवन लुइका, कालक्रम कथं अध्ययन याना छ्यलात:गुया दसु बिया प्रमाणित याना दिसँ। नत्र शंका यात्रा जक फलाना खँग्वः फलाना भाय्यागु खँ धकाः बकंफुसुलुगु खँ ह्लाना दीमते। व्यूत्पन्न शास्त्रया मर्यादायात पालन याना सुनां अन्वेषण याइ अन्याम्हेसित जि न्ह्याबलें सम्मान याये।

६. उखुम्हु सापकोटाजुयागु "सरि शद्ब" नां यागु सफू स्वया। उकी जाल यागु अर्थ थथे बिया तगु दु—

जाल = माछा मार्ने उपकरण

जाल = षडयन्त्र। जस्तै जालझेल।

थम्हेस्यां धयागु खँ नं लोमंका ध्याचलं व्हाकेगु या:गुलिं धका: स्यात। सापकोटाजुं थथे हे याना जित: ध्याचलं छ्वाकेगु कुत:यात। सापकोटाजुं च्वया दीगु दु— "नेपाली जनजिब्राले 'य' ध्वनि रूचाउँछ। अन्धकारको अँधारो हुनु पर्नेमा यै 'य' कार प्रियताले हाम्रा जनजिब्राले 'जाल' लाई 'झ्याल' बनायो।"[११] खः नं अँधेर>अँध्यारो, अँधेरो>अँध्यारो, अँधेरी>अँध्यारो अँधेरी-रात>अँध्यारो रात, अँधेरी मुख>अँध्यारो मुख आदि नं प्रचलित मं जुया च्वंगु दु। छु थ्व खँग्व:तय्सं 'यकार' प्रियता जुगु दसु मख्यूला? 'जाल' खँग्वलय् नं यकार ययेकूगुलिं याना झ्याल जूगु जूसा जालया समानवंशी, समानधर्मी खँग्वलय् नं थ्व नियम लागू जुइ मा:गु खः। अलें जि जाल

११. झ्याल कसको : रूपरेखा ११३

खँग्व:यागु समानवंशी, समानधर्मी खँग्व:तय्‌गु धल:पौ दयेका, कथंहंक तया: यकार छ्रक: स्थानास्वया । तर व 'जाल' खँग्व:या समानवंशी खँग्वलय् व यकार यय्‌केगु नियमया दुने मलाल । जाल खँग्व: छगुलिइ हे जक अपवाद स्वरूप लागु जूगु ख: धैगु जूसा मेगु हे खँ, नत्र जुइ हे फइ मखु । अले जाल खँग्वलय् यकार यकेकूगुलिं ज्याल जूगु धैगु धापुलिं असत्यगु आभास लुया वल । अले जि न्ह्यसःथुकथं याना— "सापकोटाजु' धया दी थें खश जनजिब्रा यकारया ध्वनि यय्‌केकू । यकार यय्‌केकूगुलिं जालयात ज्याल दयेकल, तर जालक, जाली आदि खँग्वलय् छाय् प्रयोग मजुलले ?"[१२] थुकथं प्रयोग जुइ मफुगुलिं जि तय्‌कं धयाछ्वया "सापकोटाजु' यकार तना 'ज' यात 'ज्ञ' याना छ्वलेगु धा:गु गुगु धापू ख: व कपोलकल्पित व भाषाशास्त्रया सिद्धांत अवैज्ञानिक ख: ।"[१३] जि धापू जक न्ह्योने ब्वयागु मदु नापं दसु नं बियागु दु । तर सापकोटाजु' जिगु धापूयात चा:ह्नीका अर्थया अनर्थ याना हास्यास्पद याये कुत: यानादिल । छम्ह स:स्यूम्ह (A man of letter) मनुखँ थथे खँ: चातुमतु चा:ह्नीका छ्वगुलिं जित तसकं दु:ख ताल । स:स्यूपिं हे थथे जू धासेंलि मेपिन्त छु धायेगु ? सापकोटाजु' च्वया दिइ— "मालीज्यूले शब्दको रूप कि अक्षरको स्थान परिवर्तनका विषयमा विचित्र धारणा लिएको रहेछ । वहाँको विचारमा जालको ज्याल भए पछि सो सरहका जालक, जाली, जाले, जालोहरू पनि मेलैसित ज्यालक, ज्याली, ज्याले, ज्यालो हुनु पर्ने रहेछ । त्यस्तो नियम लागू गर्दा रमाइलो त हुने थियो तर बोली पो बुझिदैन होला । एउटा उदाहरण सुरूटको चुरूट भएकोछ । अब 'श' लाई च पार्दै जाँदा शंखको चंख, शाशको चाख, शिरको चिर, शिलको चिल, शेलोको चेलो हुन थाले पछि भाषा बुझिसक्नु होला के त ? ... ... बुढेशकाल हुँदा केटेशकाल किन हुँदैन । दुखेसो हुँदा सुखेसो किन हुँदैन ? जस्ता पातला तर्क हुन यी माथिका ।"[१४] 'म कुरा गर्दछु आग्राको

१२. ज्याल खँग्व:यागु छगू अध्ययन

१३. ज्याल खँग्व:यागु छगू अध्ययन

१४. ज्याल प्रसङ्ग—२ : महानन्द सापकोटा

तँ गर्छस् गाग्राको' आह्वान चरितार्थ मजू ला ले ? जि न्ह्यसः तयागु खः यकार ययेकेगु सापकोटायागु धापु कथं व खँग्वलय् छाय् जुइ मफुत ? यदि वास्तवय् यकार ययेकूगु जूसा सगोत्र खँग्वलय् जक छाय् जुइ मफुत ? अले वसु न्ह्यब्वाया यकार ययेके मफुगु प्रमाणित यानागु खः, थुकिया मतलब ला यकार ययेकूगुलि जाल या ऽयाल जूगु मखु धका: संकेत बियागु खः । तर तथ्ययात चातुमतु चातुइका उल्टा जितःहे विचित्र धारणा काल धका: दोषारोपण यात ।

७. 'ऽयालखाना' खँग्व: अंग्रेजी जेल खँग्वःयागु पर्यायवाची खँग्वः जक खः । थ्व 'ज' यात 'ऽ' जुया दुगु खँग्वः मखु । खः ला ज्वना यंकूपिन्त तइगु कुंछें यात (कुना तइगु थाय् यात) जेल धाइ, गुगु अंग्रेजी खँग्वः खः । जेल या पर्यायवाची खँग्वः प्राचीन फ्रान्स भाषाय् gaole, आधुनिक फ्रान्स भाषाय् geole, ल्याटीन भाषाय् gabiola भारत पाखे 'झेल-खाना' । नेपाः गालय् ऽयालखाना सिकं ऽयार्खाना खँग्वः उप्पो छ्यलेगु याः । थ्व ऽयार्खाना खँग्व: राणातय्गु इलय जक दुहां वःगु खने दु । जेल खँग्वः बेलाइतं ब्वया भारतया लँपु जुया नेपाः गालय् वःगु मखु । बरू भारत याके हे जकं त्यासा काःगु जुइ फु । भारतं हे 'ज' यागु 'ऽ' याये धुंकूगु खने दु । गथे कि जेल > ऽेल । बरू फारसी खँग्वः 'खाना' नं तँसा तया: जेल + खाना > ऽेलखाना यानाह्ःगु खने दु । मेगु मिखां थ्व नं सम्भव जू– नेपाःगाःया जेल दुने या छें चिचीचापाःगु ऽयाः दु । व हे ऽयाः दुगुलिं नं फारसी 'खाना' खँग्वः तँसा तयाः ऽयालखाना बाय् ऽयारखाना दयेकूगु नं जुइफु । थुकियागु पूवंक अध्ययन यायेगु ल्यना हे च्वंगु दु । न्ह्यागु हे थजु, थ्व थेमा खँग्व: खः ।

८. माहानन्द सापकोटाजु नाप जिगु छगू इनाप दु— "कृपया सापकोटाजु खँग्व:या अर्थ मथुइकं च्वापुका जुया काचा, काचा नवाना दी मते । हथाय् मथाय् चाया क्वःछिना छ्वय्बले हतपत जुया स्यना वने फु, गुकिं याना न्ह्यापायागु ख्यातिइ हाकुगु चिं लाःवनी ।"

'नाल' धइगु नेपाल भाषायागु मौलिक खँग्ब: खः । 'नाल' खँग्वः हे

तत्सम कथं नं वया च्वंगु दु ।

१. नाः (नेपाल भाषाया) नाल

२. नाः (?) छेँयागु खण्ड

३. नाल(अरबी) सलया तुती तायेगु नाल

४. नाल (?) बन्दुकय् गोली पिहाँ वैगु नलि

५. नालः (सं) ढुङ्ग्रो

जि बियागु 'नाल' खँग्व '१' यागु खः । थौ तक 'पसः' खँग्वः नेपाल भाषायागु मौलिक खः धकाः च्वछिना तगु दु । तर सापकोटाजुं भारतं पिने अन्यागु हे अर्थय् लुगु दु धइगु धापू व्वये ह्ःगु दु, बरू दसुं मदुगुलि कच्चिकल्पना जाःगु फोसा धकाः भालपीत वाध्यजूगु दु । शायद भोजपुरी 'नियर' व अंग्रेजी 'नीअर' थें जक ला ? मेम्ह् छह्म भाषाशास्त्रया लँपुइ वनाच्वह्म सःस्युह्म चुडामणि उपाध्याय रेग्मीं पसःया मू खँग्वः 'पण्यशाला' जुइफु धकाः धापूतये ह्ःगु दु ।[१५] व्यूत्पन्न शास्त्रया मर्यादा कथं अध्ययन यायेगु कुतः माः नत्र पःखाःया व्यूत्पन्न खँग्वः प्राकार तोता 'परिखाधार' खयेफु धकाः फुसुकुलु धापू यानजुइ माली ।[१६]

सुकला, सुकाला, सुकुल छगू हे संस्कृतया मचाखाचा खँग्वः गथे जुया जुल ? जि द्वंका 'सुखूला' जुइ माथाय् सुकुला यावन सुखू ला गुकथं संस्कृत परिवार जू वन ? थन सुखू, सुकुती ला (मासु) खः । ह्रानं सुकुल (ओछ्याउने वस्तु) गुकथं सुखू या नाता लाःवन, थुइके मफुत । क्रीडा खँग्वःया सन्तान ख्याल खः सा ख्याः नं ला खये माल अले व्यूत्पन्न शास्त्रयात मानय् मयासे सापकोटाजुं यागु व्यूत्पन्न सिद्धान्त मानय् याये माल ला ?

इन्द्र खँग्वः ज्यलाः सालुया 'ज' जूगु खँ सत्य खः । यन्यापुन्हि, यकिवह् क्रमशः इन्द्र यात्रा, इन्द्र दह्या रूप खः । तर इन्द्र+प्राकार>यपार> नेपार> नेपाल जूगु धैगु धापू असंगत खः, छाय्धाःसा प्राचीन नेपाःयागु नां

१५. नेपाली भाषाको उत्पत्ति : चूडामणि उपाध्याय् रेग्मी

१६. नेपाली भाषाको उत्पत्ति : चुडामणि उपाध्याय् रेग्मी

'ङपाल' धका: गुगु, गुगु साहासनय् खने दु। हानं 'प्राकार' छाय् ब्वापू ला: व:गु, छु नेपा: या अर्थ इन्द्रया प: खा: ख: ला ? नेपा:या अर्थ कया बाबुराम आचार्य, सिलभान लेभी, राइट, ग्रीयर्शन, यंग, टर्नर, चित्तरञ्जन नेपाली स्वयम्भुलाल श्रेष्ठ, बालचन्द्र शर्मा, ढिल्ली रमण रेग्मी आदि दुने-पिनेया स:स्यूपिं (Men of letter) आपाश्यां चर्चा यानेधुंकुगु दु। तर इन्द्र+ प्राकार> नेपाल जूगुला न्हूगु तथ्य जूव:गु दु। हानं व्याकरण खँया: गुकथं भ्वाट नाप स्वा: वनी, छु थ्व शास्त्र सम्मत जुइ ला ? न्ह्यागु खँया: कल्पनाया सिधंसा ज्वना मू खँया: थ्व ख: धाये अ:पु जू तर्कले व्युत्पन्न शास्त्रयागु मर्यादा उलंघन छीसं याइ।

शहीद शुक्रराज शास्त्री नं संस्कृतबाजत मध्ये छम्ह ख:। वय्कलं न्ह्यागु नं संस्कृत यागु हे सन्तान ख: धका: धायेत कुत: जक याइगु मखु। लिफ: तक नं मस्व। जुगु संस्कृत व्याकरणयागु आधारय् हे 'नेपाल भाषा व्याकरण' च्वया वन। गुगु भाय्या म्ह: सिकं तापागु व्याकरण जू वन। धातु व प्रत्यय टे+बिल स्वापू व्या टेबिल जुगु तकक धायेत लिफ मस्वल। वय्‌ा लिपा यापिं छो संस्कृत बाज तय्‌गु मिखा ला फुक्क खँग्व: संस्कृतया सन्तान धायेगु प्रवृत्ति याना हल। उर्मिला नं छम्ह सुं संस्कृतबाजत ला "पूर्वाग्रहयागु अम्लपित्त रोगं" ग्रस्त जूगु नं खने दल। संस्कृतयागु प्रभाव नेपाल भाषाय् लानाच्वंगु दु। तर फुक्क हे खँग्व: नं ला संस्कृतया खँग्व: मखु।

थ्व हे सन्दर्भय मां खँग्व:यात नं कायेफु। छीसं थौकन्हे मां धायेगु याना च्वना, गबलें गबलें 'मा' जक। थ्व 'मां' आख: संस्कृत भाषायागु मातृ खँग्व:या विकृत धाइ, तर थ्व खँ जित: सत्य मता:। नेपाल भाषाय् मातृमाला वनाच्वनाय् मां आख: थुकथं वया च्वंगु खने दल—माम> मा> माँ> मां तर शुद्ध रूप ला मा थें हे च्वं। मा आख मातृ खँग्व:या विकृत मखु, चीनीभाय्या खँग्व: ख:।[१७] चीनी व नेपाल भाषायागु संसर्ग संस्कृत नाप ध्वबुइ सिकं न्हापा यागु जुइ मा:।

---

१७. नेपाल भाषा खँग्व: धुकू

९. खश भाय्‌या क्रियापद थः सगोत्र भाय्‌ नाप दु धाःगु जितः भचा हे चित्त बुझय्‌ मजू, छाय्‌ःधासा हिन्दीया क्रियापद नाप छुं सादृष्य खने दु

हिन्दी	खश
जाता है	जान्छ
जान्ना	जान्नु
जाना	जानु
जगाना	जगाउनु
जगमगाना	जगमगाउनु
जडना	जड्नु
जलाना	जलाउनु
जाचना	जाच्नु
जितना	जित्नु
जोडना	जोड्नु

ज या व्होलं जक खँग्वः धा थ्व चिकिचाधंगु धलःपतिइ हिन्दी नाप थुलि सादृश्य खने दु । छुं खँग्वः संस्कृत भाषां प्राकृतय्,प्राकृतं हिन्दी भाषाय् हिन्दी भाषां खश भाषाय् प्रभाव लाः वयाच्वंगु दु—

सं घोटक > प्रा. घोडआ > हि. घोडा > ख. घोडा

सं हस्ती > प्रा हत्थी > हि. हाथी > ख. हात्ती.

सं उष्ट्र > प्रा. उट्ट > हि. ऊट > ख. उंट

१०. आः ल्यन सापकोटाजुं जिगु न्ह्योने तयेहःगु छगू न्ह्यसः । व खः नेवारी भाषायात नेपाल भाषा धका: जि छाय्‌ धाःगु ? थ्व खँयात कयाः छपु निवन्ध हे च्वयेगु विचाः याना च्वना, इलं छु धाइ अय्‌नं थन चिकिचाहाकःगु छुं धाये माःगु जि ताया ।

जि स्यूगु ब्वनागु कथं नेवाः खँग्वःया व्यूत्पत्ति नेपाल खँग्वलं खः । नेपाल भाषाय् नेपाल धायेबले 'नेपाः'; नेपालया बासिन्दा धायेबले 'नेपामि' धाइ । लिपा अगोत्र भाय्‌या पिसं याना थ्व दे —मन्तूतय्‌त 'नेवाल' धाःगु

जुइमाः । छाय्धाःसा 'प' वय् परिणत बाहेक मेगु छुं जूगु मदु ।

नेपालय् गुलि लुया वःगु साहासन दु उकियात नेवारी धकाः गनं च्वया तःगु मदु, १५० दँ न्ह्यो तक्क गुगुं नं साहासनय् नेवारी धकाः उल्लेख यायातःगु मदु, गनं नं नेवारी धकाः च्वयातःगु मदु । छु थ्व खँ यात प्रमाणित याये फुगु दसु सापकोटाजुं वयना दी फु ला ? क्वथाय् दुने च्वना जक अन्वेषण याये फइ मखु । नेपाःया साहासनत्, ताम्रपत्रत, थ्यासफूत व वीर पुस्तकालय् व अभिलेखालय् दुगु प्राचीन सफूत व माध्यामिक कालया सफुलिइ नेवारी धकाः मखु बरू अथ देशभाषा नेपाल भाषा, अथ नेपाल भाषा धकाः च्वयातःगु दु । सम्बत् १८३२ सायय् भोट नाप जूगु ओउ पो (सन्धीपत्र) नं थ्व हे भाषां जूगु दु ।[१८]

नेपाल भाषा हे थ्वयागु धात्थेयागु व सत्य एवं प्राचीन इलं निसेंयागु ऐतिहासिक नां खः । नेवारी धायेगु सर्वदा गलत व अनुचित लँपुयागु अनुशरण यायेगु खः । नेवार धायेगु नं नेवारी धाये थें अशुद्ध खः । शुद्ध रूप खः नेवाः, नेवाल । यदि नेवाःतय्गु भाय् धाये माःसा नेवारी धायेगु मखु बरू नेपाल भाषा वा नेवाः भाषा धायेमा ।[१९]

नेवाः खँग्वः गुकथं व्यूत्पत्ति जुल थ्व विषयय् कवि केशरी चित्तधर 'हृदय' जुं च्वया दिइगु दुः —

"नेपाल शब्द (खँग्वः—इ. मा) या 'प' ओष्ठ खः नेपाल खँगोया 'व' नं दन्तोष्ठ खः उच्चारणया दृष्टि ओष्ठ खँग्वः दन्तोष्ठ पाखे वने उलि थाकु मजू, ह्लानं च्वयेगु दृष्टि नं 'प' च्वच्वं भतीचा 'प' या चो क्वह्रा वल धाःसा वा 'प' या छेँयं भचा क्वय् लात धाःसा 'व' ज्वी अपु, उकिं हे 'नेपाल' या 'नेवाल' जूगु खइ, नेवार बा नेवारी मखु । थ्व जा दन्त्यया सिबय् मूर्द्धन्य जक उच्चारण याइपिं विदेशी विद्वानपिसं जक ब्यूगु नाम खः, ऊसँ थः याना उच्चारण यानातयागु मखु । उकीसनं धा जा 'न्यार भाषा' धकाः नं धाः ; अय्सा छु 'न्यार

---

१८. ख्याल खँग्वयागु छगू अध्ययन

१९. इतिहास प्रकाश सन्धीपत्र

भाषा' हे खत ला ले ? मखु । थ्व स्वता मध्ये छता जक नं धात्थें हे खःगु जूसा ला क्यीगु भाषाया वर्तमान व्याकरणानुसार 'नेवार' खँग्वःया सप्तमी 'नेवारे' व नेवारी' तुं ज्वी माल । अले छु "नेवारमा बुद्धिमान् बढता छ" या अर्थ 'नेवारे, बुद्धिमान् आःपाः दु' च्वयेगु स्वाभाविक ज्वी ला ? 'नेवारीमा क्रियापद थुप्रो छ' या अर्थ 'नेवारी क्रिया द्वँ हे दु' च्वयेगु ल्वइला ? कदापि मखु । च्वय्‌या 'प' या थासय् 'व' हे तसा तिनि नेवालय् बुद्धिमान आपा दु व नेवाः भाषाय् क्रिया हे दु ज्वी । उकिं 'र' नं क्यीगु मखु 'री' नं क्यीगु मखु, खः केवल 'ल' ।[२०]

२०. कविकेशरी चित्तधर 'हृदय' यागु क्यीगु साहित्य सफूति

झीगु भाय् : झीगु खँग्वः

इन्द्र माली

बुई : गुंला थ्व, १०६३

शिक्षा : एम. ए. १०९५

लजगा : श्री ५ सरकारया छम्ह अधिकृत

सिरपाः : श्रेष्ठ सिरपाः १०९३

पिथना

(क) न्हू–पुखुलिइ कसाःया ख्वाःपाः (समालोचना) १०९१

(ख) झीगु भाय् : झीगु खँग्वः (भाषा अनुसन्धान) १०९८

सम्पादन

(क) शशीको केही गीत : २०१६

(ख) भावना (संकलन) २०१८

नेपाल भाषाय् भाषा व आलोचना सम्बन्धी च्वसु व नेपाली भाषाय् भाषा अनुसन्धान सम्बन्धी च्वसु प्रकाशित

थौंकन्हे भाषा व साहित्य अनुसन्धानय् संलग्न